

Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: збірник наукових праць. – № 1 (19). – Рівне : РВЦ МЕНУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2018. – 194 с.

*Свідоцтво про державу реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 20080-9880ПР від 05.07.2013 р.*

*Згідно з наказом МОН України № 793 від 04.07.2014 р. збірник включений до
Переліку наукових фахових видань України (галузі науки – педагогічні)*

ISBN 978-966-7359-77-5

У збірнику подано наукові статті викладачів Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, інших ВНЗ та установ з питань місця педагогічної освіти, інформаційних систем та технологій, фізичного виховання, спорту та здорового способу життя у підготовці молодого покоління та формуванні громадянських цінностей як основи демократичного суспільства.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
(Протокол № 10 від 31.05.2018 р.)*

Редакційна колегія:

Дем'янчук А. С. – д.пед.н., професор, академік АВШ України, голова редколегії;
Борейко В. І. – д.е.н., доцент, заступник голови редколегії; **Джунь Й. В.** – д.ф.-м.н., професор; **Дутчак М. В.** – д.фіз.вих., професор; **Єрмаков С. С.** – д.пед.н., професор; **Калько А. Д.** – д.геогр.н., професор; **Красовська О. О.** – д.пед.н., доцент; **Мадзігон В. М.** – д.пед.н., професор, академік НАПН України, заслужений діяч науки і техніки України; **Малафік І. В.** – д.пед.н., професор; **Мицкан Б. М.** – д.б.н., професор; **Назарець В. М.** – д.філол.н., доцент; **Павелків Р. В.** – д.психол.н., професор, академік АВШ України, заслужений працівник освіти України; **Поташнюк І. В.** – д.пед.н., доцент; **Приступа Є. Н.** – д.пед.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України; **Ставицький О. О.** – д.психол.н., професор; **Цьось А. В.** – д.фіз.вих., професор; **Шаповал Ю. Г.** – д.філол.н., професор; **Шкретій Ю. М.** – д.фіз.вих., професор, заслужений працівник народної освіти України; **Груба Т. Л.** – к.пед.н., доцент; **Завацька Л. А.** – к.пед.н., доцент; **Коробович Л. П.** – к.пед.н., доцент; **Кочмар Д. А.** – к.пед.н., доцент; **Мельничук Л. Б.** – к.пед.н., доцент; **Пагула Т. І.** – к.пед.н., доцент; **Миськова Н. М.** – к.пед.н., доцент, відповідальний секретар редколегії; **Романова В. І.** – к.фіз.вих., доцент, відповідальний секретар редколегії.

Рецензенти:

Кристончук Т. Є., д.пед.н., професор, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне;
Семенов О. С., д.пед.н., доцент, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

ISBN 978-966-7359-77-5

© Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. акад. С. Дем'янчука, 2018

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ШКОЛІ ТА ВНЗ.....	4
Борейко В. І. Шляхи підвищення ролі професійно-технічних навчальних закладів України.....	4
Дем'янчук А. С., Марчук О. О. Висвітлення проблем патріотичного виховання молоді у працях відомих українських педагогів.....	10
Джунь І. В. О необходимости учета новых тенденций в области математической обработки данных в правовой информатике и статистике.....	16
Джунь Й. В. Дати світових катастроф, отримані методом сканування інформаційного поля, та їх порівняння з геологічними оцінками.....	24
Джунь Й. В., Корнійчук Я. А., Братасюк Н. О. Мельник С. В. Українські народні свята, їх виховне та етичне значення у педагогічній діяльності.....	30
Кульчицький В. Й. Структурні компоненти патріотизму учнівської молоді в Україні другої половини ХХ століття.....	38
Марчук О. О. Впровадження досвіду навчання та виховання молоді Волині у ХІХ – на початку ХХ століття у розвиток освіти сьогодення.....	46
Марчук О. О., Ковальчук М. В. Професійні якості педагога в умовах євроінтеграції.....	52
Матвійчук А. В., Шеремета О. В. Феномен євроскептицизму в контексті дослідження проблематики євроінтеграції.....	58
Мельничук Л. Б., Шама О. П. Підготовка майбутніх учителів початкової освіти до інноваційної діяльності у процесі практичної підготовки (на базі РГ «Гармонія» м. Рівне).....	65
Микулець В. Ю., Савченко Н. Л. Теоретичні засади аналізу інституту Президента.....	72
Міськова Н. М. Вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до викладання математики.....	79
Овдійчук Л. М. Олесь Гончар як особистість: вивчення життєпису митця на основі критичного осмислення мемуарів, листів, документів... ..	85
Пагуга Т. І. Модель формування готовності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до використання інноваційних технологій... ..	95
Петрук О. М. Шляхи удосконалення валеологічної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.....	105
Roganova M. V., Dyomina V. V. Professional training and education of the future teacher of foreign language as a retranslator of cultures.....	112
Сойко І. М. Літературне читання в системі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.....	121

Яницька О. Ю., Іванюта О. В. Методика розвитку візуального мислення підлітків.....	129
Янчук П. С. Швидкі машинні методи моделювання потоку нестисливої рідини в 3D області.....	142
Ясінський М. М. Філософія уроку історії або формування історичної свідомості учнів у процесі історичного виховання.....	149

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ ТА ПРОБЛЕМИ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ..... 157

Боровець О. В., Романюк В. Л. Вплив позитивних та негативних звичок на здоров'я людини.....	157
Доліч Т. О., Сотник Ж. Г. Адаптація варіативного модулю «теніс» в загальноосвітніх навчальних закладах.....	163
Дорофєєва О. Є., Яримбаш К.С., Завацька Л. А. Вплив аквааеробіки на соматичне здоров'я жінок.....	169
Завацька Л. А., Романова В. І. Формування інтересу до занять фізичною культурою та спортом у студентів.....	176
Сірман О. В. Професійна компетентність фізіотерапевтів.....	182
Сотник Ж. Г. Аеробіка як один із популярних видів спортивно-оздоровчої діяльності.....	188

РОЗДІЛ 1

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ШКОЛІ ТА ВНЗ

УДК 001.6

DOI 10.5281/zenodo.1260368

Борейко В. І., д.е.н., професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті досліджено роль професійно-технічних навчальних закладів у забезпеченні ефективного функціонування економіки країни. Розкрито, що в останні десятиліття в Україні цим навчальним закладам не приділялося достатньої уваги, тому їх кількість, а також кількість підготовлених ними спеціалістів зменшилися вдвічі. З метою підвищення ролі цих закладів у підготовці висококваліфікованих робітників та забезпеченні динамічного розвитку національної економіки запропоновано заходи для підвищення престижності робітничих професій.*

***Ключові слова:** професійно-технічні навчальні заклади, робітничі професії, висококваліфіковані робітники.*

***Аннотация.** В статье исследована роль профессионально-технических учебных заведений в обеспечении эффективного функционирования экономики страны. Раскрыто, что в последние десятилетия в Украине этим учебным заведениям не уделялось достаточного внимания, поэтому их количество, а также количество подготовленных ими специалистов уменьшились вдвое. С целью повышения роли этих учреждений в подготовке высококвалифицированных рабочих и обеспечении динамичного развития национальной экономики предложены меры для повышения престижности рабочих профессий.*

***Ключевые слова:** профессионально-технические учебные заведения, рабочие профессии, высококвалифицированные рабочие.*

***Annotation.** The article explores the role of vocational and technical educational institutions in ensuring the effective functioning of the country's economy. It is revealed that in recent decades in Ukraine, these educational institutions have not received sufficient attention, so their number, as well as the number of specialists trained by them, have halved. In order to increase the role of these institutions in the training of highly skilled workers and ensure the dynamic development of the national economy, measures to increase the prestige of the working professions are proposed.*

***Key words:** vocational and technical educational institutions, working professions, highly skilled workers.*

Для забезпечення динамічного розвитку національної економіки та побудови демократичного громадянського суспільства, Україні потрібно організувати підготовку висококваліфікованих менеджерів, економістів, інженерів, юристів, педагогів, журналістів, лікарів та фахівців інших спеціальностей. Розуміння цього незаперечного факту, спонукало нашу країну та окремих зацікавлених осіб збільшити кількість закладів вищої освіти та кількість ліцензованих у них місць для підготовки сучасних фахівців. Однак, для ефективного функціонування промислового, аграрного, будівельного та інших комплексів, крім спеціалістів з вищою освітою, потрібні висококваліфіковані верстатники, слюсарі, будівельники, зварювальники, трактористи, техніки та інші фахівці робітничих спеціальностей. Проте, загальне розуміння необхідності збільшення мережі професійно-технічних закладів приходить в Україні із значним запізненням, оскільки після 1990 року кількість таких закладів та учнів, які в них навчалися значно зменшилася [1].

Зазначене питання набуває особливої актуальності сьогодні, оскільки необхідність виробництва та використання високотехнологічної техніки і машин, а також освоєння новітніх технологій вимагає від працівників робітничих спеціальностей все більшого рівня знань, умінь та навичок.

Роль освіти в цілому, та професійно-технічної зокрема, у забезпеченні динамічного розвитку національної економіки досліджували багато відомих українських вчених, а саме: О. Амоша, В. Андрущенко, В. Геєць, Б. Данилишин, М. Євтух, А. Колот, В. Луговий, В. Семиноженко, К. Павлюк та ін.

Так, М. Євтух та І. Волощук зазначають: «Ні в кого не викликає сумніву теза, що тільки завдяки якісній підготовці фахівців можна забезпечити інноваційний розвиток, уникнути економічного й соціального колапсу, а отже, зберегти державну незалежність України» [2, с. 70].

В контексті зазначеного, вітчизняними вченими наголошується на зростаючу увагу української держави до освіти в цілому, але, при цьому, відзначається, що вітчизняна професійно-технічна освіта не отримує належної державної підтримки. Так, наприклад, за розрахунками К. Павлюка, видатки Зведеного бюджету України на фінансування освіти зросли із 2,7 % у 1992 році до 5,6 % – у 2005 році, початкової освіти – із 5,1 до 7,9 %, дошкільної освіти – із 1,7 до 2,1 % і тільки на фінансування професійно-технічної освіти – зменшилися із 1,4 до 1,2 % [3, с. 37]. Це зумовило зростаючий дефіцит кваліфікованих робітників тоді, коли економіка України потребує їх для свого відновлення.

Зазначене визначило актуальність нашого дослідження.

Метою нашої статті є дослідження тенденцій у розвитку професійно-технічної освіти в Україні за часи незалежності та обґрунтування шляхів підвищення її ролі в системі національної освіти.

Для досягнення визначеної мети в роботі реалізуються такі завдання:

- досліджується динаміка змін кількості професійно-технічних навчальних закладів та кількості учнів, які навчаються в них за часи незалежності;
- обґрунтовуються заходи для підвищення престижності професійно-технічної освіти, що повинно стати основою для забезпечення зростання її ролі в системі національної освіти та економіки.

Вітчизняна професійно-технічна освіта має вагомі традиції, успіхи та досягнення, адже саме випускники професійно-технічних училищ відіграли важливу роль у післявоєнній відбудові промислових підприємств і освоєнні новітніх технологій у космічній, літакобудівній, суднобудівній, енергетичній, машинобудівній, електротехнічній, радіоелектронній та інших галузях.

При цьому професійно-технічні училища, в радянський період свого існування, виконували різноманітні функції, оскільки вони:

- забезпечували підготовку висококваліфікованих фахівців робітничих спеціальностей для галузей національної економіки;
- створювали умови для здобуття повної середньої освіти тим учням, які не мали її при вступі в училища;
- часто були першими, із кількох післяшкільних навчальних закладів, які закінчували багато відомих вчених, інженерів, педагогів, лікарів, юристів, військових та інших спеціалістів;
- фінансово та матеріально забезпечували навчання та проживання учнів з небагатих сімей, випускників інтернатів тощо.

Тому, на час здобуття Україною незалежності всі вітчизняні підприємства були повністю забезпечені висококваліфікованими робітничими кадрами, здатними виконувати найскладніші роботи. Однак, на початку дев'яностих років ХХ століття, в результаті закриття багатьох промислових підприємств, значна частина із них «опинилася на вулиці», поповнивши ряди продавців на ринку, водіїв таксі, або безробітних.

Тоді ж, робітничі професії, які кількома роками раніше користувалися загальнонародною повагою, через відсутність на них попиту, стали не престижними. Це зразу ж відобразилося на функціонуванні та існуванні професійно-технічних навчальних закладів. Так, впродовж 1990–2016 років кількість професійно-технічних училищ в Україні зменшилася із 1246 до 787, кількість учнів, які в них навчалися – з 643 до 286 тис., кількість прийнятих до училищ учнів – з 381 до 158 тис., кількість підготовлених в училищах робітників – з 377 до 153 тис., або більш ніж вдвічі (табл. 1).

При цьому, тенденція до зменшення кількості професійно-технічних навчальних закладів, кількості учнів, які навчаються в них та кількості підготовлених в них кваліфікованих робітників залишається і нині.

Водночас, національна економіка все гостріше відчуває потребу у висококваліфікованих робочих кадрах. Наприклад, у 2005 році, коли вітчизняна економіка демонструвала динамічний розвиток, така потреба склала біля 92 тис. чол. [1].

Таблиця 1*

Професійно-технічні навчальні заклади України

Показники	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Кількість закладів	1246	1179	970	1023	976	798	787
Кількість учнів, тис.	643	555	525	497	434	304	286
Прийнято учнів, тис.	381	301	307	314	283	177	158
Підготовлено (випущено) кваліфікованих робітників, тис.	377	277	267	287	247	165	153

* Складено за даними [1].

До того ж В. Семиноженко наголошує, що: «Завдяки інтенсифікації науково-технічного прогресу світова економіка почала розвиватися швидкісними темпами. Це відкриває чимало нових можливостей, але й породжує нові виклики і вимоги. Передусім – щодо здатності суспільства динамічно примножувати обсяг знань та інформації, конвертувати їх у нові продукти, послуги та види діяльності» [4, с. 1].

Відповідно перед Україною, для того щоб не відстати у своєму розвитку від промислово-розвинутих країн світу, стоїть завдання забезпечити підготовку висококваліфікованих кадрів на всіх рівнях вітчизняної системи післяшкільної освіти, включаючи підготовку робітничих кадрів.

Однак, нині занепокоєність зростаючим дефіцитом висококваліфікованих спеціалістів інженерних професій та робітників, здатних забезпечувати впровадження інноваційних проектів, висловлюють керівники великих та середніх підприємств, підприємці та урядовці. Крім того, ситуація із кадрами погіршується ще й тим, що частина наших співгромадян змушена в пошуках кращого заробітку емігрувати до інших країн. Слід також наголосити на тому, що рівень підготовки нинішніх робітників повинен бути значно вищим, ніж їх попередників, оскільки вони змушені будуть працювати на машинах і верстатах, які потребують різносторонніх знань.

Так, вже сьогодні робітникам необхідно обслуговувати верстати з числовим програмним управлінням, працювати на складних обчислювальних машинах, використовувати інформаційно-комп'ютерні технології, бути кваліфікованими помічниками інженерів, керівників та менеджерів.

Зазначене вимагає включення в навчальні програми підготовки робітників професійно-технічними навчальними закладами тих дисциплін, які раніше вивчалися тільки в коледжах та університетах. Водночас висуюються нові вимоги і до викладачів, які здійснюватимуть підготовку висококваліфікованих робітничих кадрів. Для того, що не відставати у своєму розвитку від вимог сучасних технологій вони повинні постійно підвищувати свій рівень.

Тому, наприклад, В. Геєць, акцентуючи увагу на необхідності кадрового забезпечення відновлення національної економіки зазначає: «Мова іде про кадри, потрібні для формування і реалізації нової моделі економічної політики розвитку, на що піде немало часу» [5, с. 69].

В новій редакції Закону України «Про освіту» наголошується, що «Метою професійної (професійно-технічної) освіти є формування і розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності і перспектив кар'єрного зростання впродовж життя» [6]. Отже, цим Законом законодавці намагаються відновити престижність робітничих професій. Однак, для того, щоб це відбулося одного прийняття Закону недостатньо.

На думку М. Степко: «... потрібно чітко ранжувати програми після середньої освіти відповідно до можливостей їхнього сприйняття кожною категорією випускників середньої школи та з урахуванням того, що нашому ринку праці потрібні не тільки бакалаври та магістри, а й (можливо, ще більше) кваліфіковані робітники. Тобто введення програм елітної освіти не означає згортання масової професійної освіти, але її старту мають передувати детальне визначення спеціальностей, що в першу чергу забезпечують інноваційний розвиток держави та престиж на міжнародному рівні, а також особливі умови навчання відібраних студентів, його фінансування та кадровий супровід після завершення навчання» [7, с. 81].

Отже, з метою підвищення ролі професійно-технічних навчальних закладів України в підготовці висококваліфікованих робітників, що, в свою чергу, повинно здійснити позитивний вплив на розвиток національної економіки, держава повинна розробити та реалізувати комплекс заходів, в яких потрібно передбачити:

- ґрунтовне дослідження ринку праці для виявлення переліку робітничих спеціальностей, в яких відчувають потребу галузі національної економіки;
- структурування дефіцитних робітничих професій за галузями, а також територіальними утвореннями України;
- перегляд ліцензій на підготовку спеціалістів професійно-технічними навчальними закладами відповідно до потреб держави та регіонів;
- забезпечення повноцінного фінансування з державного та місцевих бюджетів підготовки учнів у професійно-технічних навчальних закладах, покращення їх матеріально-технічної та навчальної бази;
- забезпечення всіх учнів професійно-технічних навчальних закладів, які успішно виконують навчальні програми, стипендіями на рівні студентів закладів вищої освіти;
- забезпечення професійно-технічних навчальних закладів новою комп'ютерною технікою і вільним доступом викладачів та учнів до Інтернету;

– забезпечення всіх випускників професійно-технічних навчальних закладів першим робочим місцем, а іногородніх – також житлом;

пільгові (поза конкурсних) умови вступу у вищі навчальні заклади випускникам професійно-технічних училищ, які закінчили їх з відзнакою та не менше двох років відпрацювали на виробництві.

Зазначені заходи дозволять нашій країні підвищити престижність робітничих професій та навчання у професійно-технічних навчальних закладах, а їх випускники відіграють свою роль у забезпеченні динамічного розвитку національної економіки.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що професійно-технічні навчальні заклади та їх випускники – висококваліфіковані робітники відіграють важливу роль в забезпеченні ефективного функціонування економіки країни. Проте, в останні десятиліття в Україні цим навчальним закладам не приділялося достатньої уваги, через це та через зниження престижності робітничих професій їх кількість, а також кількість підготовлених спеціалістів зменшилися вдвічі.

Тому, з метою підвищення ролі професійно-технічних навчальних закладів в підготовці висококваліфікованих робітників та забезпеченні динамічного розвитку національної економіки, необхідно розробити та реалізувати комплекс заходів, які повинні передбачати підготовку спеціалістів у відповідності до потреб економіки країни, повноцінне фінансування з державного та місцевих бюджетів підготовки учнів та підвищення престижності робітничих професій.

Подальші дослідження потрібно направити на аналіз умов підготовки спеціалістів робітничих професій безпосередньо на підприємствах.

1. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstst.gov.ua> 2. Євтух М. Б. Забезпечення якості вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства / М. Б. Євтух, І. С. Волощук // Педагогіка і психологія : Вісник Академії педагогічних наук України. – Київ, 2008. – № 1 (58). – С. 70–74. 3. Павлюк К. В. Видатки бюджетів на розвиток людського капіталу як чинник економічного зростання / К. В. Павлюк // Фінанси України. – 2006. – № 9. – С. 30–47. 4. Семиноженко В. Повернути науку в університети / В. Семиноженко // Урядовий кур'єр, № 48 (4446) 17 березня 2011 року. 5. Геєць В. М. Проблемность структурных трансформаций экономики стран с развивающимися рынками / В. М. Геєць // Економіка і прогнозування. – 2009. – № 1. – С. 54–69. 6. Закон «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. 7. Степко М. Ф. Проблеми вищої освіти в контексті Болонського процесу / М. Ф. Степко // Педагогіка і психологія : Вісник Академії педагогічних наук України. – Київ, 2008. – № 1 (58). – С. 75–81.

Рецензент: д.пед.н., професор Дем'янчук А. С.

Дем'янчук А. С., д.пед.н., професор, Марчук О. О., к.пед.н., доцент
(Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка
Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ПРАЦЯХ ВІДОМИХ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ

Анотація. У статті досліджено ідеї патріотичного виховання дітей у працях відомих українських педагогів. Розкрито підходи до формування національних почуттів у молоді у вченні К. Ушинського. Охарактеризовано основні складові національної ідеї у педагогічній системі С. Русової та закономірності патріотичного виховання, виділені В. Сухомлинським. Представлено шляхи використання їх досвіду в сучасних закладах освіти.
Ключові слова: патріотизм, виховання, формування, педагогіка.

Аннотация. В статье исследованы идеи патриотического воспитания детей в трудах известных украинских педагогов. Раскрыты подходы к формированию национальных чувств молодежи в учении К. Ушинского. Описаны основные составляющие национальной идеи в педагогической системе С. Русовой и закономерности патриотического воспитания, выделенные В. Сухомлинским. Представлены пути использования их опыта в современных учебных заведениях.
Ключевые слова: патриотизм, воспитания, формирования, педагогика.

Annotation. The article analyzes the ideas of the patriotic upbringing of children in the works of well-known Ukrainian teachers. The problem of formation of the national character in K. Ushinsky's teaching theory is investigated. The main components of the national idea in the pedagogical system of S. Rusova and the regularities of the patriotic education, presented by V. Suhomlynsky are learned. The ways of using their experience in modern educational institutions are shown.

Key words: patriotism, education, formation, pedagogy.

Формування патріотичних почуттів у підростаючого покоління було і залишається актуальним в кожному історичному епоху. Незважаючи на процеси глобалізації та євроінтеграції, що притаманні для останнього десятиліття, кожен етнос повинен зберігати свою автентичність, зокрема, національний менталітет, примножувати надбання власного народу, шанувати усталені традиції та звичаї.

Особливо гостро постало питання виховання патріотичних почуттів у дітей в сучасних умовах кризи української державності та проведення військових операцій на Сході України задля збереження її цілісності.

У законі «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145–VIII зазначається, що «Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави» [1].

Основні напрями виховання сучасного підростаючого покоління також відображено у «Концепції виховання дітей та молоді в системі національної освіти». У зазначеному документі написано, що «специфіка сучасної української національно-патріотичної ідеї полягає у виразній перевазі в системі виховання і розвитку дітей власне українського: мови, фольклору, художньої літератури, образотворчого мистецтва, музики, народних звичаїв, форм і способів поведінки. Це творитиме для них національну культуру світу, формуватиме національну психологію, самосвідомість і національну гордість – обов'язкові складники духовної особистості» [2].

Специфіку психолого-педагогічних аспектів патріотичного виховання дошкільників досліджена у наукових працях О. Вишневського, Т. Дем'янюк, І. Єрмакової, А. Капської, А. Погрібного, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, К. Чорної, П. Щербаня та ін.

Укладач «Українського педагогічного енциклопедичного словника» С. Гончаренко зазначив, що патріотизм «включає в себе любов до Вітчизни, до землі, де ти народився і виріс, гордість за історичні звершення свого народу; ...одне із найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури» [3, с. 72]. У цьому ж енциклопедичному виданні написано, що «виховання – це процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів; сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському й культурному житті суспільства» [3, с. 71].

Однак нинішні соціально-політичні проблеми в нашій країні вимагають подальшого, більш глибокого дослідження означеної проблеми.

Метою нашої статті є дослідження ідеї патріотичного виховання дітей у працях відомих українських педагогів К. Ушинського, С. Русової, В. Сухомлинського та обґрунтування шляхів використання їх досвіду в сучасних закладах освіти

Особливості виховання в дитини та підростаючого покоління основних рис патріотизму розкрито в наукових розвідках вчених, педагогів, філософів, соціологів різних країн та епох. Ще в працях філософів античності патріотизмом називали захист інтересів батьківщини та готовність

служити народу; наприклад, на думку Сократа, «любов до вітчизни – це повага до матері, батька і всіх предків» [4, с. 63].

Специфіка виховання у дитини любові до рідного народу описана у працях відомих українських педагогів. Ідеї формування національного характеру у підростаючого покоління відображені у педагогічній концепції К. Ушинського, зокрема в його творах «Рідне слово» та «Дитячий світ».

Вчений обґрунтував, що мета виховання молоді невіддільно пов'язана з історичним розвитком і культурою народу, який сам заклав його підвалини: «Основа виховання і мета його, а значить, і головний його напрям різні в кожного народу і визначаються народним характером» [5, с. 151]. Педагог висунув такі тези про характер патріотичного виховання:

- загальна система виховання не притаманна жодному етносу;
- кожен народ має власну, специфічну систему виховання; запозичення її в інших національностей є неможливим, однак допускається перенесення певних виховних догм;
- педагогічний досвід виховання дітей в патріотичному руслі є дорогоцінною спадщиною настільки, наскільки досвід надбань світової історії належить усім народам.

Аналіз праць К. Ушинського засвідчив, що мислитель закликав вихователів та батьків при формуванні світогляду городянина України орієнтуватися на зразки народного виховання: «Як не можна жити за зразком іншого народу, яким би припадним цей зразок не був, так не можна виховувати за чужою педагогічною системою, яка б вона не була струнка і добре обдумана; кожен народ щодо цього повинен випробувати свої власні сили» [5, с. 161].

Питання патріотичного виховання дошкільників є наскрізною темою у педагогічній спадщині С. Русової. У формування національно свідомої, духовно багатой, моральної, високо інтелектуальної особистості вбачала сенс виховання С. Русова. В одному із її творів зазначено: «Виховання мусить мати метою виробити людину з широким розумінням своїх обов'язків, з незалежним, високорозвиненим розумом, братерськими почуттями до всіх людей, людину, здатну до роботи, таку людину, яка ніде, ні за яких обставин не загине морально і фізично й приведе в життя свою незалежну думку» [6, с. 161].

Відомий педагог зазначала, що виховання дитини починається з перших днів її життя, а народні колискові, казки, забавлянки, вірші, скоромовки є важливим засобом прилучення її до національної культури та етнізації особистості. На думку С. Русової, ще в ранньому віці формується приналежність дитини до певного народу: «Нація народжується коло дитячої колиски, лише на рідному ґрунті, серед рідного слова й пісні здатна вирости національно свідомою дитина» [6, с. 206].

Дитячий садочок С. Русова вважала «місточком», що перекидається між школою і сім'єю. На її думку, ці три інституції повинні забезпечувати розвиток національного менталітету та самосвідомості дитячої особистості. Педагог пояснила, що навчальні заклади повинні бути наповнені «ідеєю українства». Відтак відома українська громадська діячка виокремила певні складові національної ідеї (рис. 1).

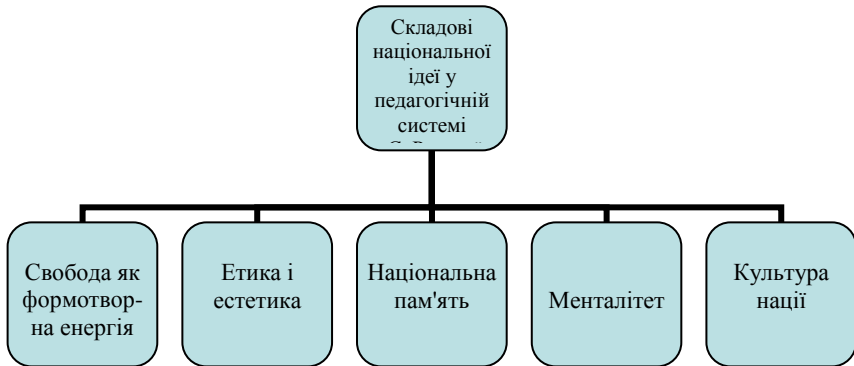

Рис. 1. Складові національної ідеї у педагогічній системі С. Русової

Проведений аналіз педагогічних трактатів С. Русової засвідчив, що формувати ці риси слід поступово, адже патріотичне виховання постійно збагачується новим змістом, методами формами відповідно до віку дитини.

У патріотичному вихованні доцільно опиратися на ідею національної самосвідомості. «У справі національного виховання важливе місце займає ідея національної самосвідомості. Педагогіка повинна опиратися на національний світогляд і на національну філософію, якою має оволодіти педагог, щоб успішно формувати в дітей компонент духовності», – зазначила С. Русова [6, с. 96]. Вона виділила декілька складових духовного світу особистості:

- 1) національна психологія;
- 2) національний характер і темперамент;
- 3) національний спосіб мислення;
- 4) народна етика й етикет;
- 5) народна естетика;
- 6) рідна мова;
- 7) родинно-побутова культура;
- 8) народний календар;
- 9) фольклорне виховання;
- 10) національне мистецтво.

Основними засобами патріотичного виховання, за визначенням С. Русової, слід вважати українську мову, міфологію, історію України, краєзнавство, народне мистецтво, фольклор, родинно-побутову культуру, народні свята та національну символіку.

Основні засади патріотичного виховання дітей дошкільного віку знайшли своє відображення у творчості В. Сухомлинського, зокрема, у його педагогічному трактаті «Народження громадянина» [7, с. 96]. Педагог обґрунтував, що без глибокого розуміння ідеї Вітчизни дитина не зможе зробити нічого корисного для громадськості.

У педагогічних роботах вчений стверджував, що «ставлення до ідеї Батьківщини як до священного й найдорожчого облагороджує всі людські почуття, зближує, ріднить людей, очищає душі від усього, що принижує гідність» [7, с. 52].

Педагог О. Сухомлинський дав власну класифікацію закономірностей процесу патріотичного виховання, яке включає такі компоненти, як:

- 1) глибокі патріотичні почуття і переконання; моральний ідеал;
- 2) моральна доблесть;
- 3) патріотичні турботи й тривоги за долю свого народу;
- 4) патріотична непримиренність;
- 5) патріотична гордість.

Як зазначила Л. Лящук у статті «Виховувати патріотів змалку», першочерговою умовою формування рис громадянина В. Сухомлинський вважав організацію емоційно насиченого, діяльного життя закладу, розвиток громадянської активності та патріотизму кожної дитячої особистості [8, с. 513].

Зазначимо, що ідеї патріотичного виховання дошкільників знайшли своє подальше відображення у творах О. Запорожця, Г. Костюка, О. Усової. У їх працях зазначено, що поєднання патріотичних, народних, моральних ідеалів виховання дає змогу виховати свідомого представника української нації, носія народної моралі й культури, майбутнього творця народовладдя, громадянина суверенної демократичної держави.

Сьогодні досвід патріотичного виховання підростаючого покоління доцільно переймати вчителям та вихователям за такими напрямками: а) виховання шанобливого ставлення до державних символів; б) збереження та примноження національних звичаїв та традицій; в) проведення виховних заходів із залученням відомих українських діячів, воїнів АТО.

Виховання патріотизму є важливою складовою формування світогляду та менталітету окремої дитячої особистості. Відомі українські педагоги виробили власні концепції, пов'язані із пропагуванням національних ідеалів. У творах К. Ушинського, С. Русової та В. Сухомлинського обґрунтовано, що формування таких якостей у дитини відбувається під впливом сім'ї, закладів освіти та соціального оточення. На їх думку,

вчителі та вихователі самі повинні бути національно свідомими та духовно багатими. Проведений аналіз їх педагогічних трактатів засвідчив, що під патріотичним вихованням дошкільників слід розуміти цілеспрямований педагогічний вплив на свідомість і почуття дітей, який має на меті формування у вихованців патріотичних якостей, спрямованості особистості та національної активності; виховання таких якостей є основним завданням сучасних педагогів.

1. Закон «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145–VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : – Дата використання – 22. 03.2018 р. **2.** Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, що затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : old.mon.gov.ua/ru/about-ministry/normative/4068. Дата використання – 08.04.2018 р. **3.** Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с. **4.** Крищеневич Т. Філософія / Крищеневич Т. – К., 1990. – 295 с. **5.** Ушинський К. Вибрані праці. / К. Ушинський. – К., 1999. – 283 с. **6.** Русова С. Твори / С. Русова. – К., 2006. – 301 с. **7.** Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Вибр. Твори : В 5-ти. – К. : Рад. школа, 1997. – Т. 3. – 670 с. **8.** Ляшук Л. Виховувати патріотів Батьківщини змалку / Л. Ляшук // Початкова школа. – 2016. – № 9.– С. 52–53.

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Джунь Й. В., д.ф.-м.н., профессор (Международный экономико-гуманитарный университет имени академика Степана Демьянчука, г. Ривне)

О НЕОБХОДИМОСТИ УЧЕТА НОВЫХ ТЕНДЕНЦИЙ В ОБЛАСТИ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ОБРАБОТКИ ДАННЫХ В ПРАВОВОЙ ИНФОРМАТИКЕ И СТАТИСТИКЕ

Анотація. Статтю присвячено історії виникнення нових тенденцій в галузі математичної обробки та інтелектуального аналізу статистичних даних. Розкрито, що у статистиці, як науці середніх величин, середнє арифметичне є найкращою оцінкою тільки в разі нормальності вибірки. Показано, що при вибірках обсягом $n > 500$ приблизно в 85 % випадків їх розподіл не є нормальним і при отриманні статистичних оцінок необхідні інші математичні процедури, описані в «Некласичній теорії похибок вимірів» (НТПВ). Обґрунтовано, що у зв'язку з автоматизацією і комп'ютеризацією вимірювань всі науки вступили в епоху великих вибірок, тому рекомендовано при обробці статистичних даних та розробці програмних продуктів використовувати методи НТПВ при моделюванні, діагностиці і прогностичних обчисленнях в правовій інформатиці та статистиці.

Ключові слова: статистичні методи, правова інформатика, некласична теорія помилок.

Аннотация. Статья посвящена истории возникновения новых тенденций в области математической обработки и интеллектуального анализа статистических данных. Раскрыто, что в статистике, как науке средних величин, среднее арифметическое является наилучшей оценкой только в случае нормальности выборки. Показано, что при выборках объема $n > 500$ примерно в 85 % случаев их распределение не является нормальным и при получении статистических оценок необходимы иные математические процедуры, подробно рассмотренные в «Неклассической теории погрешностей измерений» (НТПИ). Обосновано, что в связи с автоматизацией и компьютеризацией измерений все науки вступили в эпоху больших выборок, поэтому рекомендовано при обработке статистических данных и разработке программных продуктов использовать методы НТПИ при моделировании, диагностике и прогностических вычислениях в правовой информатике и статистике.

Ключевые слова: статистические методы, правовая информатика, неклассическая теория ошибок.

Annotation. *The history of genesis of new trends in the field of mathematical processing and the intellectual analysis of statistical data is considered in the article. The arithmetic mean in statistics, as a science of average values, is the best estimate only in the case of sample normality. It is shown that samples' distribution is not normal in about 85 % of cases for samples of volume $n > 500$ and other mathematical procedures that are necessary for obtaining statistical estimates are described in detail in «Nonclassical error theory of measurements» (NETM). In connection with the automation and computerization of measurements, all sciences have entered the era of large samples, therefore, it is recommended using the NETM methods in modeling, its diagnostics and predictive calculations in legal informatics and statistics, when processing statistical data and developing software products.*

Key words: *statistical methods, legal informatics, non-classical error theory.*

Математическая обработка данных в правовой статистике, а также существующие программные продукты, используемые с этой целью, разработаны на основе классических представлений об ошибках наблюдений, изложенных в работах знаменитого немецкого математика К. Ф. Гаусса [1; 2]. Анализ литературных источников свидетельствует, что на основе этих представлений в правовой статистике вычисляются различные средние величины, оценивается их надежность, строятся доверительные интервалы для прогнозных характеристик и т. п. Нужно отметить, что на протяжении более чем 200 лет классические методы прекрасным образом себя зарекомендовали. Так что же произошло? Почему возникла необходимость в иных подходах к математической обработке правовой статистической информации? А произошло то, что осталось до сих пор незамеченным и правильно оцененным ни в европейских, ни в украинских университетах специалистами, обрабатывающими массивы статистической информации: вследствие автоматизации и компьютеризации наблюдений произошло резкое увеличение объемов всевозможной информации, в т. ч. и измерительной. Это произошло во второй половине XX века с началом эры больших выборок.

На первый взгляд кажется, что ничего страшного не произошло: в соответствии с классическими представлениями, выражаемыми законом больших чисел Бернулли, – чем больше наблюдений, тем надежнее средняя оценка наблюдаемой величины. Это написано во всех учебниках по статистике. Однако практика подтверждает совсем иное. Вот что пишет по этому поводу П. Е. Эльясберг, соратник С. П. Королева, осуществлявший математическое обеспечение советской космической программы. В своей работе [3] он сформулировал тезис о том, что свойство состоятельности среднего никогда не осуществляется на практике: «начиная с некоторого момента, дальнейшее увеличение объема измерительной информации не

приводит к повышению точности оценок». Это означает, что в принципе мы никогда не можем полностью исключить систематические ошибки из результатов наблюдений. Но классическая теория математической обработки данных [2] провозглашает в качестве фундаментального постулата следующее: «... нужно с особой силой подчеркнуть, что в последующих исследованиях мы будем говорить о случайных ошибках, не содержащих постоянную часть, ибо по существу, именно они являются предметом нашего исследования; о всех причинах систематических ошибок, мы, по возможности, воздержимся говорить». На практике это означает, что многие статистические методы не работают ввиду наличия систематических ошибок в результатах наблюдений и нерешенным вопросом есть разработка адекватных приемов обработки данных, учитывающие этот фактор.

Не лучше обстояло дело и со вторым фундаментальным постулатом в статистике обработки данных: Гаусс предположил, что случайные ошибки наблюдений следуют нормальному закону, «как наиболее естественной форме» распределения погрешностей [2]. Это было действительно гениальным предположением, вследствие чего этот закон стал использоваться во всех отраслях науки. Но выдающийся немецкий математик и астроном Ф. В. Бессель решил проверить это предположение Гаусса. В 1818 году он исследует эмпирические распределения погрешностей наблюдений 3222 звезд, включенных в его фундаментальный каталог [4], Получился конфуз: исследуемое им распределение ошибок склонений звезд существенно отличается от закона нормального распределения. Мог ли один из крупнейших исследователей и теоретиков ошибок проигнорировать этот факт? По-видимому, он сделал вывод о том, что крупные выборки случайных ошибок нельзя считать нормальными. Подтверждением этого вывода есть то, что опять возвратившись к этому вопросу через 20 лет, он для проверки нормальности случайных ошибок исследовал 4 выборки существенно меньшего объема в 100–470 наблюдений [10], интуитивно чувствуя, что для таких объемов данных закону Гаусса нет альтернативы. В этой работе, Бессель сравнил визуально эмпирические и теоретические частоты 4-х распределений, сделал вывод об «их поразительно близком совпадении» [5]. В то время еще не было каких-либо критериев нормальности, поэтому повторная проверка упомянутого выше вывода, осуществленная Бесселем, показала, что одно из этих четырех исследуемых Бесселем распределений никак нельзя отнести к нормальному, так как оно имеет существенный положительный эксцесс $\varepsilon = +1,27 \pm 0,28$ [5]. Кроме того, Бессель не только не учел отрицательный результат, полученный им ранее, но и проигнорировал закономерностью, явно присущей всем этим 4 рядам, а именно, – во всех случаях наблюдался избыток ошибок, близких к нулю, над теоретическими гауссовыми частотами. Не смотря на все это

научный мир, благодаря этому исследованию Бесселя, стал полагать, что открыт новый закон природы – и он есть законом ошибок Гаусса. Было забыто замечание самого Гаусса, утверждавшего, что никто не может сказать, каким же на самом деле будет закон распределения случайных ошибок, если наблюдения продолжать до бесконечности. Возникла как бы патовая ситуация – теоретики стали думать, что нормальный закон – это экспериментальный факт, а экспериментаторы – что это математическая теорема. Теоретики стали моделировать этот закон в виде доказательств центральной предельной теории вероятностей. Но практики все чаще и чаще встречались с негауссовыми распределениями ошибок.

Целью нашего исследования является подборка материалов, которые показывают, что закон Гаусса, несмотря на всеобщее его применение, нельзя считать некоторым «всеобщим» законом ошибок.

Наша задача показать, что закон Гаусса не свойственен крупным выборкам. И одним из первых, кто заявил об этом открыто был известный американский математик и астроном С. Ньюком [6], а в [7] он, учитывая негауссов характер ошибок, впервые осуществил неклассический подход к обработке данных, идейно весьма близкий к современным робастным процедурам. Далее в 1900 г. один из основателей математической статистики К. Пирсон в своей статье [8], показал, что некоторые серии наблюдений, опубликованные в поддержку закона Гаусса, показывают такие большие отклонения от него которые, скорее, оправдывают его отбрасывание. Этот кризис, касающийся закона распределения случайных ошибок, успешно разрешил знаменитый кембриджский профессор сэра Гарольд Джеффрис. Он написал: «Действительные распределения ошибок наблюдений обычно следуют нормальному закону достаточно близко и отклонения от него трудно установить, если наблюдений не больше чем 500» [9, § 5.7]. Но если выборка по своему объему $n > 500$, то, как правило, гипотеза нормальности становится несостоятельной. Что же означает этот вывод для правовой статистики, которая, как и всякая другая статистика, является, прежде всего, наукой средних величин? Ответ на этот вопрос дает сам Джеффрис: «Закон Гаусса, конечно, имеет всеобщее применение. В этом случае он допускает три гипотезы:

- что нормальный закон адекватен;
 - что среднее есть наилучшее значение оцениваемой величины;
 - что средняя квадратическая ошибка есть наилучшей оценкой точности,
- взаимно эквивалентны: любая из них включает в себе две остальные...

Если нормальный закон соблюдается, то среднее и стандартное отклонение есть наилучшими оценками, используемыми при поиске истинного значения и их ошибок. Если же нормальный закон неприемлем, то это означает неприемлемость использования арифметического среднего» [10] и, конечно, некорректность оценки его надежности.

Изложим теперь концепцию Джеффриса и результаты ее проверки, полученные нами [15; 16].

Каков же закон ошибок предлагает использовать Джеффрис вместо нормального распределения при наличии больших выборок? Внимательно проанализировав результаты известного эксперимента К. Пирсона [12] и несколько других рядов, он в работе [11] предложил следующее распределение плотности вероятности случайных ошибок:

$$y = \frac{m!}{[2\pi(m-0.5)]^{0.5} (m-0.5)! \sigma} \left[1 + \frac{m^2}{2(m-0.5)^3} \left(\frac{x-a}{\sigma} \right)^2 \right]^{-m}, \quad (1)$$

где a , σ – соответственно параметры положения и рассеяния распределения (1); m – зависящий от эксцесса параметр, который можно считать также мерой уклонения этого распределения от закона Гаусса, для которого $m = \infty$. В [11] Джеффрис также показал, что для полностью независимых случайных ошибок наблюдений, показатель m должен быть в пределах:

$$3 \leq m \leq 5 \quad (2)$$

или, что то же самое, распределение (1) должно иметь эксцессы в таких границах:

$$6 \geq \varepsilon \geq 1.2 \quad (3)$$

Так как (1) является формулой, обобщающей нормальный закон и t – распределение, то для последнего пределы (2) можно представить в виде:

$$5 \leq \nu \leq 9, \quad (4)$$

где ν – число степеней свободы распределения Стьюдента.

Здесь следует сделать одно важное замечание. Г. Джеффрис называет (1) распределением Пирсона VII типа. Однако это не совсем отвечает истине. Форму (1) он получил исходя из классической кривой Пирсона VII типа, которая имеет недиагональную информационную матрицу. Классическую кривую Пирсона VII типа он преобразовал к виду (1), который, как и закон Гаусса имеет независимые параметры. Чтобы избежать путаницы, форму (1) правильнее назвать распределением (законом) Пирсона-Джеффриса VII типа, сокращено: *PJVII*–распределением. Обладая необыкновенной научной скромностью, Г. Джеффрис не дал особого названия форме (1), которую он создал. Поэтому некоторые исследователи идентифицируют классическое распределения Пирсона VII типа и даже обобщенное

распределение Коши, с формой (1), хотя этого делать нельзя, так как это различные распределения.

Главная заслуга Джеффриса состоит в том, что вместо закона Гаусса он предложил более глубокую, более обобщенную концепцию идеального вероятностного хаоса в виде формы (1).

Первым, кто по достоинству оценил важность этой концепции Джеффриса, прежде всего в астрометрии и космических исследованиях, был академик АН УССР Е. П. Федоров, известный во всем мире теоретик движения полюсов Земли [13]. Важность изучения этого движения многогранна, она захватывает многие отрасли науки и даже историю человеческой цивилизации. Например, А. Эйнштейн причиной Библейского потопа считал внезапное смещения полюса на 2000 км из района Гренландии к его нынешнему положению. Для изучения движения полюса требовались массовые международные астрономические наблюдения изменчивости широт, что являлось прекрасным полигоном для испытания на практике математических доктрин Г. Джеффриса. Проверка их адекватности, по инициативе Е. П. Федорова, была начата в 1967 г. группой его учеников. Президент НАН Украины Б. Е. Патон так оценил достижения этой группы: «В течении 1959–1973 гг. вокруг Е.П. Федорова, тогда директора Главной астрономической обсерватории АН УССР, сформировался коллектив его учеников, который стал известен как «киевская школа широтников». Вместе с учениками Е. П. Федоров разработал новые методы обработки и оценивания точности широтных наблюдений и применил их при создании уникальной системы координат полюса Земли за 80 лет, которая была названа «киевской». [14, с. 82].

Фундаментальная проверка концепций Джеффриса, выполненная автором по инициативе Е. П. Федорова, подтвердила их правильность [15; 16]. Оказалось, что около 85 % больших выборок с объемами данных $n - 500$ являются существенно ненормальными и следуют распределению (1). При этом такие же особенности присущи не только астрономическим [17] или космическим [18], но и геодезическим [19], гравиметрическим [20], экономическим [21; 22; 23] и многим другим наблюдениям [24].

Методы обработки таких наблюдений подробно изложены в рамках «Неклассической теории погрешностей измерений» [24]. Имеет ли эта теория значение для правовой статистики, интеллектуального анализа ее данных и прогностических оценках криминогенной, социальной и всяческой иной ситуации? Именно вопросы моделирования таких процессов и составление на основе этого научно-обоснованных прогнозов, требуют применения современных, рафинированных методов анализа данных в условиях, когда все науки, в т. ч. и правоведческие, вступают в эру больших выборок и переизбытка статистической информации.

Таким образом, можно сделать следующий важный вывод: специалисты в области правовой информатики должны учитывать тот факт, что методы статистического анализа данных вступают в эпоху больших выборок. Не нужно забывать о том, что существующие программные продукты для статистического анализа данных, разработаны, в преобладающем своем большинстве, на основе классических представлений об ошибках наблюдений. Эти представления часто становятся совершенно неадекватными в случае больших выборок. Статистическая обработка этих выборок требует других подходов и грамотной диагностики математических моделей, особенно прогностического характера в правовой информатике. Эти подходы, современные адекватные методы обработки больших выборок являются предметом рассмотрения «Неклассической теории погрешностей измерений», которая разработана на факультете кибернетики Международного экономико-гуманитарного университета [24]. Эта теория учитывает современные тенденции в области интеллектуального анализа данных, поэтому ее применение является актуальным.

1. Gauss C. F. *Theoria motus corporum in sectionibus conicis Solem ambientium* / C. F. Gaus. – 1809. 2. Gauss C. F. *Theoria combinationum observationum erroribus minimis obnoxiae* / C. F. Gaus. – 1823. 3. Эльясберг П. Е. Измерительная информация : сколько ее нужно? Как обрабатывать? / П. Е. Эльясберг. – М. : Наука. 1983. – 208 с. 4. Bessel F. W. *Fundamenta astronomiae* / F. W. Bessel. – Königsberg, 1818. – 325 з. 5. Bessel F. W. *Untersuhungen uber die Wahrscheinlichkeit der Beobachtungs fehler.* / F. W. Bessel // *Astronomische nachrichten*, b. 15, 1838. – 369 з. 6. Newcomb S. *Generalised Theory of the Combination of Observations so as to obtain the best Result* / S. Newcomb, *Amer. J. Math.* – 1886. – № 1/14, p. 1–249. 7. Newcomb S. *Researches of the Moution of the Moon* / S. Newcomb // *Astronomical Papers*. Published by the US Nautical Office, 1912, vol. 9, p. 1. – 249. 8. Pearson K. *On the Criterion that a given System of Deviation from the Probable in the Case of a correlated System of Variables is such that it can be reasonably Supposed to have arisen from random Sampling* / K. Pearson. – *Phil. Mag.* – 1900, v, 50, p. 152–160. 9. Jeffreys H. *Theory of Probability* / H. Jeffreys. – Oxford. – 1939. – 380 p. 10. Jeffreys H. *The Law of Errors and the Combination of Observation* / H. Jeffreys. – London : *Philos. Trans. Roy. Soc.* – 1937, ser, A, № 237, p. 231–271. 11. Jeffreys H. *The Law of Errors in the Greenwich Variation of Latitude observations* / H. Jeffreys. – London : *Mon. Not. of the RAS*, 1939, № 9, p. 703–709. 12. Pearson K. *On the Mathematical Theory of Errors of Judgment with special Reference to the personal Equation* / K. Pearson. – *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*. Ser. A. 1902, vol. 198, p. 253–296. 13. Fedorov E. P. *Nutation and forced of the Earths pole* / E. P. Fedorov. – London : Pergamon press, 1963. – 152 p. 14. Федоров Е. П. *Избранные труды* / Е. П. Федоров, К. : *Наукова думка*, 2014 – 583 с. 15. Джунь И. В. *Анализ параллельных широтных наблюдений, выполненных по общей программе: автореф. диссертации на соискание ученой степени кандидата физико-математических наук : специальность 01.03.01 «Астрометрия и небесная механика»* / И. В. Джунь, – Киев : *Институт математики АН УССР*, 1992 – 12 с. 16. Джунь И. В. *Математическая обработка астрономичес-*

кой и космической информации при негауссовых ошибках наблюдений : автореф. диссертации на соискание ученой степени доктора физико-математических наук: специальность 01.03.01 «Астрометрия и небесная механика» / И. В. Джунь, – Киев, ГАО НАН Украины, 1992 – 46 с. **17.** Dzhun J. V. Distribution of Errors in multiple large volume observations / J. V. Dzhun. Springer : Measurement techniques, 2012, vol. 55, № 4, Juli, p. 393–396. **18.** Dzhun J. V. Distribution of Type VII of the Errors of satellite Laser Ranging Data / J. V. Dzhun. – Kinematics and Physics of Celestial Bodies. – Allerton Press Inc., New York , 1991, vol. 7, № 3, p.74–84. **19.** Джунь И. В. Метод сравнения точности геодезических приборов, учитывающий эксцесс закона распределения вероятности ошибок / И. В. Джунь. Известие вузов. Геодезия и аэрофотосъемка, 1989, № 3, с. 55–61. **20.** Джунь И. В. Особенность закона распределения результатов баллистических измерений ускорения силы тяжести / И. В. Джунь, Г. П. Арнаутов, Ю. Ф. Стусь, С. Н. Щеглов. – Издание МГК при Президиуме АН СССР и НПО «Нефтегеофизика». – Повторные гравиметрические наблюдения. Москва : 1984, с. 87–100. **21.** Gazda V. Normal probability Distribution in financial Theory – false Assumption and Consequences / V. Gazda. In : «Business Economics, 1999». Proceeding of the International Conference. University of Economics, Faculty of Business Economics, Kosice, 1999, p. 73–75. **22.** Dzhun J. V. The Problems of Probobility Methods in Economics / J. V. Dzhun. – In : Ekonomika firiem, 1998 (zbornik z medzinarodnej Konferencie) /. diel. Bardejovske Kupele 05–06.05.1998, p. 444–448. **23.** Peters E. Fractal Market Analysis. – Applying Chaos Theory to Investment and Economics. / E. Peters. – John Wiley and Sons. Inc., New York, 1981, p.18–53. **24.** Джунь И. В. Неклассическая теория ошибок измерений / И. В. Джунь. – Ровно : Естеро, 2015 – 168 с.

Рецензент: д.геогр.н., профессор Калько А. Д.

Джунь Й. В., д. ф.-м.н., професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ДАТИ СВІТОВИХ КАТАСТРОФ, ОТРИМАНІ МЕТОДОМ СКАНУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОЛЯ, ТА ЇХ ПОРІВНЯННЯ З ГЕОЛОГІЧНИМИ ОЦІНКАМИ

***Анотація.** У статті використано методи теорії помилок та математичної статистики для наукової оцінки точності дат глобальних катастроф, опублікованих в книзі рівненських істориків В. Дем'янова і О. Андрєєва «Велич Дулібії Рось. Суренж (Тасмниці Волинської землі)». Ці дати наведено авторами в контексті вивчення цивілізаційних підйомів людства при побудові графіка накопичення інформаційної бази і отримані шляхом сканування інформаційного поля за допомогою резонансних антен-рамок, технічні параметри яких описані у книзі. Проскановані дати катастроф порівняно з датами катаклізмів, що отримані в радіо-вуглецевій лабораторії ПСКІІ ДСНЦ АН СРСР на основі матеріальних носіїв давнього вуглецю біологічного походження. При порівнянні дат катастроф використовувались реперні точки, отримані лабораторією, які мають найменші стандартні похибки. Показано, що в межах двократної статистичної похибки визначення, дати глобальних катастроф, знайдені скануванням інформаційного поля і радіо-вуглецевим методом, добре узгоджуються між собою.*

***Ключові слова:** глобальні катастрофи, світові катаклізм, інформаційне поле, радіовуглецеві лабораторії.*

***Аннотация.** В статье использованы методы теории ошибок и математической статистики для научной оценки точности дат глобальных катастроф, опубликованных в книге ровенских историков В. Демьянова и А. Андреева: «Величие Дулибии Рось. Суренж (Тайны Вольнской земли)». Эти даты приведены авторами в контексте изучения цивилизационных подъемов человечества при построении графика накопления информационной базы и полученные путем сканирования информационного поля с помощью резонансных антенн-рамок, технические параметры которых описаны в упомянутой книге. Просканированные даты катастроф сравнены с датами катаклизмов, которые полученные в радиоуглеродной лаборатории СВКНИИ ДВНЦ АН СССР на основе материальных носителей древнего углерода биологического происхождения. При сравнении дат катастроф использовались реперные точки, полученные лабораторией, которые имеют наименьшие стандартные погрешности. Показано, что в пределах двукратной статистической*

погрешности определения, даты глобальных катастроф, найденные сканированием информационного поля и радиоуглеродным методом, хорошо согласуются между собой.

Ключевые слова: глобальные катастрофы, мировые катаклизмы, информационное поле, радиоуглеродные лаборатории.

Annotation. *The methods of the error theory and mathematical statistics for the scientific estimation of the accuracy of the dates of three global catastrophes published in the book of the famous Rovno historians V. Demyanov and A. Andreev: «Velichie Dulibii Ros. Surenzh (The Mysteries of Volyn Land)» are used in the article. These dates which are given by the authors, are mentioned with the purpose to study the civilizational upswings of mankind in the construction of a graph of the accumulation of its information base and obtained unconventionally: by the operator's information field scanning with the help of resonant antennas-frames, technical parameters of which are described in the book. The scanned dates of the catastrophes were compared with the dates of the same cataclysms obtained in the radiocarbon laboratory of the All-Union Scientific Research Institute of the Academy of Sciences of the USSR on the basis of such material carriers of ancient carbon of biological origin. In the process of comparing the dates of catastrophes, the reference points obtained by the laboratory were used, that is, the dates that have the smallest standard errors. It is shown that within a two-fold statistical error of definition, the date of global catastrophes, found by scanning the information field and radiocarbon, are in good agreement with each other.*

Key words: global catastrophes, world cataclysms, information field, radiocarbon laboratory.

Знання історії земних цивілізацій і відомостей про ті загальнопланетарні катастрофи, які були причиною кінця їх існування, має не лише історичну, а, перш за все, потужну моральну складову. Нинішня історична наука фактично дезорієнтує людство, не вказуючи на основні чинники небезпек, які йому загрожують. Знання цих небезпек робить людство більш об'єднаним задля протистояння їм, менш пожадливім і менш меркантильним, тобто, більш духовним. Аналіз літературних джерел та історичних матеріалів засвідчує, що практична відсутність знань про грізні, небаченої сили планетарні катаклізми минулого, як і відмова від духовних надбань наших предків, – це дві найтрагічніші помилки, які можуть позбавити людство всякого майбутнього.

На магістральному шляху пізнання, по якому ми рухаємось у часі, наука – це лише одна нога нашого поступу, її велика сила у виміривальному експерименті. Її слабкість – в обмеженості і недосконалості засобів виміру: що не може бути виміряне, то не може бути пізнаним. Та не все може

бути виміряне. За межами наукової досяжності знаходяться методи пізнання, які не виражаються кількісно: інтуїція, яснобачення, прозріння, вміння читати інформаційні поля. Згадаємо про можливості і знання великого православного святого Серафима Саровського, чи католицького чудотворця Франциска Асізького. Скільки ще років має пройти, щоб наука могла дійти до того, що вони знали і могли. Тобто, другою правою ногою нашого поступу на шляху до Істини є вдосконалення нашого ества. Саме йому на шляху духовного вдосконалення відкриваються небачені горизонти Пізнання. Тобто, найдосконалішим «приладом» у пізнанні світу – є духовно досконала людина, бо саме їй відкриваються найвищі тасмниці Буття. Раніше, особливо в радянській науці, такі погляди вважались антинауковими, та часи нестримно міняються.

Аналіз робіт різних авторів свідчить про зростання нестримного наукового інтересу до вивчення феноменальних здібностей людини. Нині в США існує Інститут Едгара Кейсі, в Масачусетському технологічному університеті створена спілка алхіміків, а в такому розпліднику нобелівських лауреатів як Гарвардський університет студенти і викладачі складають плани занять за книю: «Тасмна доктрина» Е. П. Блаватської [1, с. 47]. В цьому сенсі важлива не сама доктрина, можливо і далека від правди, а зростаючий інтерес до феномена фантастичних можливостей людини і навіть до езотеричних знань, інтерес до яких на вітчизняних теренах вперше пробудили видатні вчені і письменники Іван Антонович Сфремов і Микола Феодосієвич Жиров [2].

Феноменальною в розумінні історії і небезпек, які загрожують людству, є захоплююча книга рівненських авторів Валентина Дем'янова і Олексія Андрєєва [3]. В цій книзі на с. 137 наведені дати трьох планетарних катаклізмів, отримані методом сканування інформаційного поля в тисячоліттях до н. е., а саме: 25–23, 17–16, 9–8. Проте, невіршеним питанням є оцінки надійності цих визначень.

Метою нашого дослідження є оцінка стандартних похибок дат планетарних катаклізмів, побудова для них довірчих інтервалів та порівняння їх з датами цих катастроф, визначених радіовуглецевим методом.

В результаті обчислення нами були отримані середні значення цих дат та їх стандартні похибки:

24 тис. р. до н. е. $\pm 0,99$;

16,5 тис. р. до н. е. $\pm 0,50$;

8,5 тис. р. до н. е. $\pm 0,50$.

З рівнем ризику $\alpha = 0,05$ 95% довірчі інтервали для цих значень можуть бути задані результатами з такими граничними похибками

$$\begin{aligned}
 & 24 \text{ тис. р. до н. е. } \pm 1,94; \\
 & 16,5 \text{ тис. р. до н. е. } \pm 0,98; \\
 & 8,5 \text{ тис. р. до н. е. } \pm 0,998.
 \end{aligned} \tag{1}$$

Знаходимо довірчі інтервали, які покривають істинні дати цих грандіозних катаклізмів X_i ($i = 1, 2, 3$ – індекс катаклізму в оберненій шкалі часу).

З ймовірністю 0,95 маємо:

$$P(22,06 \leq X_3 < 25,94) = 0,95; \tag{2}$$

$$P(15,32 \leq X_2 < 17,48) = 0,95; \tag{3}$$

$$P(7,52 \leq X_1 < 9,48) = 0,95; \tag{4}$$

Тепер наведемо радіо-вуглецеві дати I і III потопів, визначені за деревиною берези (реперні точки) і II потопу з використанням двох зразків коренів трави в лабораторії ДСНЦ СРСР [4, с. 107]. За двома зразками коренів трави отримані такі результати: $13,5 \pm 0,05$; $15,85 \pm 0,11$. Середнє зважене \bar{x} з цих двох результатів є таким:

$$\bar{x} = x_i * \sigma_i^2 / \sum \sigma_i^{-2} = \frac{13.5 * 0.05^{-2} + 15.85 * 0.11^{-2}}{0.05^{-2} + 0.11^{-2}} = 13.90 \tag{5}$$

Стандартна похибка цього значення оцінюється по формулі [5, с. 109]:

$$\sigma_{\bar{x}} = \pm \sqrt{\frac{\sum \sigma_i^{-2} * \sigma_i^2}{(n-1) \sum \sigma_i^{-2}}} = \pm \sqrt{\frac{0.05^{-2} * (-0.4)^2 + 0.11^{-2} (1.95)^2}{0.05^{-2} + 0.11^{-2}}} = 0.784, \tag{6}$$

де ймовірна похибка результату $\sigma_i = x_i - \bar{x}$.

У підсумку маємо такі дати катастроф за даними лабораторії ДСНЦ АН СРСР та їх стандартні похибки:

$$1 \text{ потоп: } 9,315 \pm 0,050; \tag{7}$$

$$2 \text{ потоп: } 13,900 \pm 0,784; \tag{8}$$

$$3 \text{ потоп: } 24,820 \pm 0,200. \tag{9}$$

Рівненські сканувальники інформаційного поля нічого не могли знати про ці дати, а тим більше про похибки цих дат, оскільки вони були доступні лише автору.

Аналогічно формулам (2–4) знаходимо 95 % довірчі інтервали для істинних значень дат цих результатів (7–9):

$$P(24,428 \leq X_3 < 25,212) = 0,95; \quad (10)$$

$$P(12,371 \leq X_2 < 15,437) = 0,95; \quad (11)$$

$$P(8,335 \leq X_1 < 10,295) = 0,95. \quad (12)$$

Порівнюючи довірчі інтервали, отримані на основі сканувань інформаційного поля (2–4) і довірчі інтервали отримані на основі радіо-вуглецевих дат, можна зробити висновок, що інтервали (2) і (10), (4) і (12) перекриваються, а інтервали (3) і (11) мають кінці 15,52 і 15,437, які відрізняються на 8 років, тобто, практично співпадають. Перекриття, і в одному випадку фактичне злиття, довірчих інтервалів для двох методів, визначення дат планетарних катастроф скануванням інформаційного поля і радіо-вуглецевого методу, свідчить про гарну узгодженість методик. Різниця лише в тому, що радіо-вуглецевий метод вимагає високих експедиційних, бурильних і лабораторних затрат, в той час як метод сканування інформаційного поля потребує лише витрат на підготовку і пошук сканувальника.

Варто відмітити, що в роботі [4, с. 98] наводяться дати ще чотирьох всесвітніх катаклізмів великої сили. Уяву про їх потужність дають кам'яновугільні пласти, які утворені з деревини, вирваної з корінням і раптово законсервованої. Дослідники кримських засипаних ґрунтом і камінням пірамід з подивом виявили, що це каміння є походженням із Скандинавії, яке занесла в Крим через всю Україну, гігантська хвиля потопу. Наведемо дати ще чотирьох потопів в роках до н. е., які подані в [4, с. 98]:

IV потоп: 32,0 тис. р. до н. е.;

V потоп: $35,980 \pm 0,860$ тис. р. до н. е.;

VI потоп: 43,0 тис. р. до н. е.;

VII потоп: 48,0 тис. р. до н. е.

Інші дані, які свідчать про грандіозні катаклізми минулого є такими. Так Е. Кейсі в 1935 р. у сні повідомив, що Атлантида, яку населяла червоношкіра раса, пережила три катастрофи: 8,0 тис. р. до н. е.; 26 тис. р. до н. е. і 48 тис. р. до н. е. Як бачимо, Е. Кейсі не відмітив катастрофу, яка сталася 15 тис. р. до н. е., а всі інші близькі до наведених нами даних. Древньогрецький філософ Платон відносить загибель Атлантиди в результаті катаклізму на період пізніше 9600 р. до н. е.. Саме 9,5 тис. р. до н. е. почалось потепління «Ту Крікс» в Північній Америці [6] і став відступати альпійський льодовик «Шлірен» [7]. Кроманьйонська культура ориньяк в Західній Європі існувала в 24,5–11,5 тис. р. до н. е., тобто між третім і другим потопом [8; 9]. Послідовники інженера Гербіргера [9; 10], ґрунтуючись на розрахунках, пов'язаних з календарем на «Воротах

Сонця» в Тиагуанако (Болівія), прийшли до висновку, що падіння третичного Місяця мало місце 22 тис. р. назад, ця дата попадає якраз в інтервал (2), а не в інтервал (10). Польський астроном М. М. Каменський [11] на основі багаторічного вивчення орбітальної динаміки комети Галілея прийшов до висновку, що в 9541 р. до н. е. величезні фрагменти цієї комети впали на Землю. Відгуки світових катастроф особливо яскраво звучать в міфі про Рагнарока і загибель богів. Можна ще наводити дані про світові катастрофи із різнорідних джерел, проте факт залишається фактом: різні джерела про світові катаклізми дивним чином вкладаються в наведені нами довірчі інтервали для катастроф, що отримані як методом сканування полів, так і науковими методами.

З проведеного дослідження можна зробити висновок, що дати світових катастроф визначені методом сканування інформаційного поля і їх радіо-вуглецеві дати добре погоджуються між собою в межах дії їх граничних похибок.

1. Жиров Н. Ф. Основные проблемы атлантологии / Н. Ф. Жиров. – М. : Вече. – 512 с.
2. Жиров Н. Ф. Атлантида / Н. Ф. Жиров. – М. : Мысль, 1964. – 431 с.
3. Дем'янов В. Велич Дулібії Рось. Суренж (Таємниці Волинської землі) / В. Дем'янов, О. Андреев. – К. : Поліграфкнига, 2006. – 264 с.
4. Вотяков А. А. Теоретическая география / А. А. Вотяков, А. А. Вотяков. – М., 1997. – 143 с.
5. Бугай П. Т. Теорія помилок і метод найменших квадратів / П. Т. Бугай // Вид. Львівського університету, 1960. – 367 с.
6. Серебряный Л. Р. К разработке абсолютной хронологической шкалы верхнего плейстоцена с помощью радиоуглеродного метода / Л. Р. Серебряный // Бюлл. комиссии по изучению четвертичного периода АН СССР. – 1960. – № 24. – С. 8–21.
7. Шнитников А. В. Изменчивость горного оледенения Евразии в поздней послеледниковую эпоху и её абсолютная хронология / А. В. Шнитников // Доклады АН СССР. – 1953. – № 90.
8. Карлов Н. Н. Возраст кроманьонского человека / Н. Н. Карлов // Природа. – 1960. – № 6. – С. 83.
9. Бобирь З. Захваченная планета / З. Бобирь // «Наука и жизнь». – 1962. – № 12. – С. 87–92.
10. Bellamy H. S. The calendar of Tiahuanaco / H. S. Bellamy, P. Allan. – London, 1956.
11. Kamienski M. The date of the submersion of Poseidoia. / M. Kamienski. – «Atlantic», London, 1956. – № 9. – С. 43–48.

Рецензент: д.ю.н., професор Колб О. Г.

Джунь Й. В., д.ф.-м.н., професор, Корнійчук Я. А., здобувач кафедри факультету здоров'я, фізичної культури і спорту (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука), Братасюк Н. О. (Довгошиївський НВК), Мельник С. В. (Українське товариство охорони пам'яток історії та культури Рівненської області)

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ СВЯТА, ЇХ ВИХОВНЕ ТА ЕТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. В статті висвітлено основні свята та звичаї наших предків, що входять в перше коло свят, так звані астрономічні свята, які пов'язані із сонячним календарем, збереглися до наших днів і були прийняті православною церквою. Обґрунтовано, що символічне значення цих свят зараз відоме не всім. Показано значення найголовніших свят Кола року на основі православного світогляду, якого дотримувалися наші предки.

Ключові слова: православний світогляд, традиції, свята, слов'яни.

Аннотация. В статье освещены основные праздники и обычаи наших предков, входящих в первый круг праздников, так называемые астрономические праздники, которые связаны с солнечным календарем, сохранились до наших дней и были приняты православной церковью. Обосновано, что символическое значение этих праздников сейчас известно не всем. Показано значение главных праздников Круга года на основании православного мировоззрения, который соблюдали наши предки.

Ключевые слова: православное мировоззрение, традиции, праздники, славяне.

Annotation. On this article the main holidays and traditions, which are included into the first cycle of holidays, so-called astronomic holidays connected to solar calendar, holidays were saved until our days and were accepted by orthodox church are described. Their symbolic meaning are not known by everybody. In this article the meaning of main holidays of year cycle the based on orthodox ideology of our ancestors is substantiated.

Key words: orthodox ideology, traditions, holidays, slavs.

Традиції викристалізують душу народу, його неповторні національні риси і особливості та є відображенням його моралі і культури. Традиції – це відбиток цілої епохи історичного розвитку нації і важливий елемент її ментальності. Тому шанування традицій, звичаїв та вірувань своїх предків є дуже важливим для кожного народу та країни. Не є винятком Україна, яка має надзвичайно глибокі традиції, літературну та народну спадщину.

За свідченнями фольклористів українська народна спадщина нараховує близько 200 тисяч зафіксованих пісень, таку кількість пісень можна занести до книги рекордів Гіннеса [1, с. 17]. Відкидання цієї спадщини і заміна її західною псевдокультурою та ігнорування духовних знань наших предків є найтрагічнішими помилками, які можуть позбавити націю всякого майбутнього. В нашій країні було чимало ворогів, які постійно намагалися захопити частину її території. Цьому сприяли кліматичні умови, родючі землі та надзвичайно вигідне економіко-географічне положення. Тому на кордонах нашої країни часто точилися бойові сутички і військові дії, що також вплинуло на подальший хід історії та розвиток культури. Особливо після 17 століття та за часів радянської влади Україна пережила важкий період. Вороги намагалися знищити українську культуру, історію та традиції. У зв'язку з цим було введено низку заборон на мову, писемність (заміна азбуки), насаджувалися чужоземні релігії.

Однак, незважаючи на це, багато традицій українського народу збереглося до цього часу, хоч не завжди в такому вигляді, в якому були раніше. При цьому зміст і значення цих традицій іноді вказують на зовсім інші факти. Тому дуже важливо дослідити справжнє символічне значення наших традицій, зрозуміти зміст основних свят сакрального Кола року та повернутися до відродження втрачених вірувань наших предків.

Динаміка розвитку і еволюції традицій в Україні нараховує чотири основних періоди: 1-ий період – дохристиянський; 2-ий період – після хрещення Русі і до Жовтневої терористичної акції 1917 року; 3-ій період – радянський 1917–1991 роки (практичне забування традицій); 4-ий період – після розпаду СРСР до цього часу. Перший період характеризується традиціями, які формувалися завдяки діяльності, життю та культурі наших предків. Цей період досліджувався на основі народної творчості, вивчення артефактів та деяких письмових пам'яток, зокрема книга Велеса.

Після прийняття християнства до українських традицій почали домішуватися інші традиції, культура та релігія (що, до речі, триває і до цього часу). І внаслідок цього втрачається первинне значення традицій, а також історія та культура нашої країни. За радянських часів відбувся занепад, а після здобуття Україною незалежності відбувається поступове відродження традицій, історії та культури нашого народу.

Потужним науково-дослідним матеріалом для вивчення історії нашої держави є монографії В. Дем'янова «Велич Дулібії Рось. Суренж» [2] та «Темниці історії України» в яких описана історія України на основі літературних джерел, розкопок та артефактів, що створює об'єктивне бачення історичних подій та життя нашого народу [3]. Про життя наших предків написано в книжці Лебедія [1], але інформація там надається у вигляді оповідей, переказів, казок. Надзвичайно цінним джерелом для

нашої держави є книга Велеса, в якій описано життя, історію та культуру наших предків. Ця книга написана особливою азбукою (велесовиця) якою користувалися наші предки. Структура написання цієї книги подібна до написання «Вед», пам'ятки арійської культури, що збереглася в Індії. Найбільш точний переклад книги зроблений кандидатом філософських наук Г. Лозко та професором В. Шеян [4], однак на той час була мало вивчена велесовиця і під час перекладу ними допущено низку неточностей, зокрема назву Рось вони перекладають як Русь та помилково припускають, що наші предки були язичниками однак подальші дослідження книги Велеса показали, що це не так. Вивченням українських традицій займався Валерій Войтович. На цю тему він написав низку книг. Зокрема про святкування Різдва та про Дідуха. Він пише, що Дідуха ставили на покуті під час Різдва і він міг стояти до Водохрещення [5].

Дуже багато про українські свята та традиції описав у своїх творах Іван Франко. Він описав святкування Різдва, як після першої різдвяної зірки на Святвечір вносили Дідуха, де його ставили та його значення. Він багато навів інформації про страви, Коляди та Святвечір зокрема. В його описах зустрічається багато інших традицій та святкувань наших предків [6].

Останні дослідження показали, що наші предки мають дуже багато спільного з народами, які жили на території сучасної Індії. «Ще у 18 ст. вчені, познайомилися з пам'ятками староіндійської писемності, які створювалися 3–4 тисячі років назад. Вони прийшли до висновку, що родоначальником всіх мов є древньоіндійська мова (санскрит), яка має дуже багато спільного з європейськими мовами [7, с. 18]. Там же сказано, що слов'янські мови мають багато спільного із санскритом і входять в одну мовну групу, яку з часом стали так і називати – індоєвропейська.

Спільність культури та традицій слов'ян з народами Азії висвітлюється в науковій праці «Значення слов'янських бойових мистецтв для духовного розвитку особистості» [8]. Сучасні наукові дослідження показують, що культура, традиції та життя наших предків збігаються з описами у Ведах (пам'ятках арійських знань), що частково збереглися в сучасній Індії, і що в глибоку давнину тими знаннями володіли також наші предки [9].

Ведична філософія та культура дуже добре описана автором у науковій праці «Значення безсмертя, космології та духовної єдності у староіндійській філософії» [10]. Працюючи над цією роботою, автор детально вивчав ведичну літературу таку, як «Шрімат Бгагаватам», «Махабхарата», «Рамаяна» тощо. Ця робота засвідчує, що вчення Вед багато в чому збігається з Православним світоглядом, якого дотримувалися наші предки. В першу чергу – це спорідненість мови. Українська мова належить до так званої індо-європейської групи мов, тобто, українська та індійська мови походять від однієї спільної мови, якою ці народи розмовляли досить давно. Нині встановлено, що це був санскрит. Навіть

сучасна українська мова має велику схожість з санскритом (Веди писалися на санскриті, до того ж влесовиця, якою написана книга Велеса була ідентична до санскриту) [3].

Метою нашої статті є розкриття змісту основних свят (Кола року) які складають основу православного світогляду.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати перше коло свят, астрономічні свята;
2. Обґрунтувати обряди, звичаї, традиції, святкування та їх первинний зміст.

У статті здійснено систематизацію відомих українських народних свят, охарактеризовано їхнє первинне значення (саме цьому питанню донедавна приділялося мало уваги), обґрунтовано виховне значення українських народних свят на прикладі низки колядних свят та проаналізовано народну творчість, що характеризує досліджуване питання.

В основі життя наших предків був православний світогляд. Це засвідчує, наприклад, те, що у війську українських козаків завжди був священик, який здійснював православні обряди. Наші предки змалечку приділяли велике значення вихованню та духовному вдосконаленню. Для вдосконалення вони повинні були дотримуватися семи правил: 1. Любов та віра до Творця; 2. Люби ближнього свого; 3. Шануй батька й матір своїх; 4. Не вбивай світлу душу; 5. Не кради; 6. Не брешти; 7. Не бажай чужого.

Ці сім правил є основою життя кожної людини. Окрім них наші предки ще виділяли чесноти, що допомагали зберегти душу в чистоті, вдосконалитись та тримати себе в рівновазі. Основних чеснот є чотирнадцять: 1. Любов; 2. Жертовність; 3. Скромність; 4. Достойнство; 5. Поблажливість; 6. Помічливість; 7. Самодостатність; 8. Працелюбство; 9. Стриманість; 10. Милосердя; 11. Безкорисливість; 12. Щирість; 13. Духовне відання; 14. Щедрість.

На протигагу чеснотам є чотирнадцять провин, які наші предки намагались не допускати і всіляко викорінювати тому, що вони ведуть до духовного забруднення. Основних провин є також чотирнадцять: 1. Насильство; 2. Марнославство; 3. Егоцентризм; 4. Гордіня; 5. Підступність; 6. Підлість; 7. Паразитичність; 8. Огульність; 9. Розпуста; 10. Тягостливість; 11. Ненависть; 12. Заздрість; 13. Жадність; 14. Жлобство. Ці правила були закладені в основу виховання, що є актуальним і в наш час. Люди вірили, що дотримуючись основних правил і чеснот та не допускаючи провин, вони зможуть вдосконалитись та потрапити в Царство Небесне.

Наші предки вірили в єдиного Бога, але при цьому вони світ сприймали по-живому, дуже шанували сили природи, стихії, явища, розуміючи, що в світі все взаємопов'язане і має своє значення. Тому для цього були започатковані різні традиції та свята. Коло року вони сприймали по-живому, через що і були введені основні свята. Наші предки розділяли чотири кола свят. Перше коло свят, так звані астрономічні свята, які були найголовнішим. В ці дні священики і ті, хто мав право виконувати обряди,

робили освячення та проводили обряди. В першу чергу слід зазначити, що календар (Коло року) у наших предків був сонячний, тому більшість свят мали стабільну дату, лише деякі свята по традиції святкувалися в неділю. Тому вони хоч і мали стабільну дату, але святкування проводилося в першу неділю після цієї дати. Окрім першого найголовнішого кола свят були інші свята: народні, пов'язані із жнивими, які відзначалися простим народом іграми, гуляннями. Нижче наведемо головну характеристику першого кола свят.

Почнемо із святкування так званого Колядного ряду. В ці дні (з 21 грудня по 19 січня) відбувається заміна старого року новим. Слово *Коляда* – це абревіатура, що означає (*КолуЯДаю* Дух). Перед Різдвом шанобливо плели Дідуха (Дідух – Діда Дух, Дід – дерево ірійне добра, Дідом наші предки називали Творця). Після Різдвяної Зірки, перед Різдвом, вони вносили Дідуха у хату і ставили на спеціальному місці – на покуті. Дідух символізував структуру *Ірію* (*І-рій* – один *рій*. *Р-І-Й/Р-А-Й* – рівні Духовні Його) (Ірій – це живе творіння Отця Господа, який є основою всього світу і має польову структуру). З самого верху на Дідуха встановлювали спеціально сплетену із соломки Зірку, яка мала дванадцять промінців. Зірка була символом найвищої небесної ієрархії. Після Водохреща Дідуха віддавали з'їсти худобі, ні в якому разі не викидали. Про те, як шанобливо плетуть Дідуха та його символічне значення дуже добре описала в своєму вірші Світлана Мельник.

Чи знаєте ви, як з прадавніх давен наші пра...пра... святкували?

Чи несли ялину до хати чи ні? – не ті в ній поля, їй не чіпали.

Завжди споконвіку був Дідух у них, його до Різдва шанобливо плели.

Завершився рік, все зібрали з полів і жито із поля зібрали.

Його як колись, у чистім вбранні жінки із молитвою жали.

Цей снопик, як скарб дорогий берегли і сонцем його напували.

Коли рік завершував свій тихий біг й зима вже на дворі ставала

Господар брав снопик у руки свої і Дідуха з миром збирав він.

«Хто Дідуха плів?» – запитаете ви, напевне немає різниці.

Хто мав сильну віру і предків любив, той Дідуха прагнув створити.

Немає різниці хто брав в руки сніп, традиції склались давненько,

Та Дідух готовий господар ніс в дім, уже на Різдво у Святвечір.

На покуті ставили, сіно під нім, в молитві сім'я вся вклонялась,

Пісна вечерея і спомини всіх, хто з нами, та поряд немає....

Чому саме Дідух? – спитаете ви, бо Дідух це Дух наших предків,

Бо Дідух – зв'язок із Правою всіх, із Ірієм, щастям, безсмертям.

Бо Дідух – це Світовид в кожен дім, це Господу слава,

Й Отцям всім Святим, щоб з нами лишались надалі.

Щоб Дідуха сплести по правилам всім нам треба ці правила знати,

Я постараюсь стисло про них, те що почула, сказати:

Взять треба жито, почистить стебло, зайві листочки прибрати,
Потім по три колосочки сплести, щоб було легше збирати.
По верхніх зернятках рівняємо їх, щоб був пучок не рухливим,
Щоб єдність була в нім завжди, щоби вийняти не в змозі один – тільки три.
Отже берем сім пучків у один, гарно рівняєм, сплітаєм,
За сонячним ходом обмотуєм ми, стебла рівненько зжимаєм,
Нижче спускаємось, розмір зерна, колоса розмір лишаєм,
І ми шар другий беремось плести, дванадцять пучків акуратно єднаєм
Сплітали з молитвою Дідух в Душі і діти завжди помагали.
На третьому ярусі п'ять вже пучків, ці правила чітко всі знали
Щоб був Дідух пишним і мав гарний вид в цей ярус пучки більші брали
Могло бути п'ять, дев'ять чи сім, лиш парне ніколи не брали
У цей ярус можна було, всім простим, добавить пшеницю і трави
Щоб гарний й пахучий був Дідух в сім'ї, ще з літа їх разом збирали
Наш Дідух росте, набирає об'єм, у ярус четвертий пучків сім берем
Як ви зрозуміли по правилам всім - чотири в нім рівні. Закон є один!
Це є Світовид, ієрархія Божа, в нім кожен пучок є причетним до кола...
Коли ми всі рівні сплели по закону, сплітаємо гарно його ми основу
Щоб видно було, як і сам Світовид, основу і стійкість і впевнений вид
Вплітаючи трави усіх кольорів ми Дідуха славим з прадавніх часів.
Основу чи стовбур ми ділим на три чучуть обмотавши на трет'є висоти
Щоб Дідух мав стійкість і твердо стояв три ноги обв'язаних гарно розправ
І в саме завершення дійсвоцього ми зірку з соломи сплітаємо вдома,
Щоб було дванадцять у ній променців – це символ наших Отців.
Як бачите справа ця зовсім не легка, та пам'ять про предків в душах ожива
Давайте ж ми спробуєм із чистим серцем все це воскресити усім для добра.
Родження нового Кола року, яке наші предки відмічали 7 січня –
Різдво. Різдву передував піст різдвяний та проводи старого Кола року, які
відбувалися з 6 на 7 число, так званий Свят Вечір. Після сьомої години
вечора, з появою першої зірки відбувалася вечеря. В хату символічно
вносився Дідух (символ структури Сарства Небесного) і ставився на
покуті (східний кут навпроти якого сходить сонце, в якому стояли ікони).
Старший роду читав молитву. На столі мало бути чотири страви. Перша
страва – *грибна юшка*. Її готували за спеціальним рецептом. Варили
картоплю, вкидали цибулину цілою, добавали сіль, часник, олію та
перець, а також вкидали гриби та рибу річкову (карась або короп).
Подавали холодною. Друга страва – *кутя* (коливо) (*к-у-т-я* – Сила у
Творця, обов'язковими компонентами мали бути мед та пшениця, які є
символічними (недопустимо було пшеницю замінити іншими крупами –
наприклад рисом)). Третя страва – *узвар* (сочиво). Четверта страва –
житній хліб. Всі чотири страви мали символічне значення. Господар
читав молитву, після якої сідали вечеряти. Після вечері їжу лишали на

столі. Вважалося, що предки цього дня приходять в оселю. В кутю ставили ложки. Їх мало бути вісім штук і ставили їх в формі восьмикутної зірки, в вигляді двох рівносторонніх хрестів. На ранок страви доїдали. Викидати їх було не можна. На Різдво співали колядки – це спеціально складені пісні, в яких прославлялося родження Кола року. Для прикладу наведемо одну із них:

На Україні тихої днини,
Матінка Леля ніжить дитину.
Нічка Різдвяна славиться нині,
Сонцем народжена наша рідня.
Свята Різдвяного з кола Небесного,
Дух Кола року приходить у Мир.
Щоб на Вкраїні, в кожную родину,
Щастя і радість, приходили в двір.
Хата гостинна, на покуті Дідух,
Символом Сарства Небесного є.
Зірка Різдвяна, святая вечерея,
Предки приходять та Духи Ясні.
Ряду колядного, свята Різдвяного,
Небо святкує в ці дні та Земля.
Ми Українці – ючні слов'яни,
Славимо Сарство Небесне й Творця.

Після Різдва наступне свято *Водохрещення*. (*Водохрещення* – хрещення Нового Кола року), яке святкували три дні з 19 по 21 січня. В цей день проводився обряд освячення води, яка набувала цілющих властивостей. До води в цей день ставлення було дуже шанобливим. Її набирали і використовували для обрядів та лікувальних цілей. В цей день намагалися не виконувати роботу, пов'язану з водою: не прали, не пірнали в ополонку, що зараз стало модним, тому що вона є освяченою. До того ж вважається, що вода відпочиває в зимовий період і до *Стрітення* її не варто турбувати.

Наступне свято – *Стрітення* – 15 лютого. В цей день (Отесь) Господь благословляв Коло року. Проводилися обряди освячення. Вважалося, що вода в цей день просинається, набуває цілющих властивостей; прокидається природа; в дерев починається сокорух. В це свято проводилися спеціальні обряди та освячувалися свічки. Наші предки вірили що Стрітенська свічка має дивні властивості. Її запальювали для захисту, щоб відвести від оселі та від людини нечисті сили та під час грози, для захисту від блискавки. Тому її часто називали Громовиця. Цю свічку після відходу клали в руки покійному. В народі це свято супроводжувалося різними гуляннями, випікали жайворонків, що було символічним. *Жайвір* – це теж аббревіатура (*ж-а-й-вір* – Живий Дух Ярої ВІРи).

Великдень (Паска). Наші предки святкували *Паску* в день весняного рівнодення. Це свято було дуже шанованим. Тому святкували його в неділю, виконуючи при цьому спеціальні обряди. Святкування зазвичай відбувалося в першу неділю після рівнодення, що могло бути в межах від 22 по 28 березня. В це свято відбувається передача енергії Отцями кіл Ірійних. Програма Кола року вступала в дію. Символами цього свята були спеціально випечений *хліб (Паска)*, *свічка та яйце* (крашанка, писанка). Саме цей день вважався початком (нового) року, що також супроводжувалося різними традиціями, зокрема наші предки дотримувалися посту, який називався пасхальним.

Дуже великим в наших предків було свято *Благовіщення*, яке відмічалось 7 квітня. В цей день програма Кола року благословляється Отцем Господом. В народі це свято було дуже шанобливим. Збереглася до наших часів приказка: «На Благовіщення навіть птиця гнізда не в'є». В цей день просинається Земля, яку наші предки вважали за матір. І саме тому до *Благовіщення* вони старалися її не турбувати, вважалося що вона відпочиває, намагалися не працювати біля землі. В цей день співалися спеціальні пісні – веснянки.

26 квітня *Ясний день Юра (Ю-Р-А – Ючні Рівні Духовні).*

Трійця. Наші предки називали це свято *Святом Трояні Земної*. Воно святкувалося три дні, з 29 по 31 травня. В цей день проводилися обряди, трави набували цілющих властивостей, святкування супроводжувалося різними традиціями. Помешкання прикрашалися зіллям, яке мало цілющі властивості, з якого можна було робити різні відвари, настойки, дуже корисно було приймати ванни з цим відваром.

Рахманський Великдень святкувався з 1 липня три дні. Це було свято усіх рахманів. (*Р-А-Х-МАН – рівнів духовних Хорсачоловік*). Духовна ієрархія на Землі у наших предків була побудована за зразком Небесної ієрархії. Саме тому такі свята, як *Троянь* та *Рахманський Великдень* були дуже шанованими.

7 липня – свято *Івана Купала*. (*І-в-ан-а Купа-ла – Ірію Вишнього духу душі православні купають*).

7 серпня – *Спас Господній*. (*С-п-а-с Господній – Світлий прихід духу святого*). В цей день наші предки святкували (прихід Світлих та Ясних Духів у Мир).

8 вересня – *Чесного Хреста*. (Свято очищення Хрестом Полів Миру).

8 жовтня – *Покрова*. (Покров Миру омофором Божої Матері).

8 листопада – *Нерукотворний образ Хреста*. (Свято світлого образу Нерукотворного Хреста).

30 листопада – *Пилипівка*. (Закінчення року Ясного, початок відходу Старого Кола року).

21 грудня – початок *Свята ряду Колядного*, що триває до Водохреща. В ці дні відбувається заміна старого року новим.

Охарактеризувавши основні свята наших предків та розкривши їхнє первинне значення можна зробити висновок, що вони були віруючими та духовними людьми, вірили в Бога, сприймали світ живим, шанували традиції предків, жили в гармонії з природою та символічно вшановували під час обрядів Царство Небесне та Творця. Деякі із свят та обрядів збереглися у сучасній православній церкві втративши при цьому своє символічне значення. У цій статті охарактеризовано лише перше коло свят, які є головними. Однак були ще інші свята, яких було дуже багато, і які мали різне значення, допомагаючи людям підтримувати зв'язок із Світлимими Силами.

1. Плачинда С. Лебедя / С. Плачинда – К. : Видавничий дім «Калита», 2006. – 159 с. **2.** Дем'янов В. О. Велич Дулібії Рось. Суренж / В. О. Дем'янов, О. А. Андрєєв. – К. : ВЦ ПП «Корлайн», 2007. – 264 с. **3.** Дем'янов В. О. Таємниці історії України / В. О. Дем'янов – Рівне : О. Зень, 2017. – 80 с. **4.** Лозко Г. С. Велесова Книга – Волховник / Г. С. Лозко. – Вінниця : Континент – Прим., 2007. – 520 с. **5.** Войтович Валерій Миколайович. Міфи та легенди давньої України. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан. 2005. — 392 с. **6.** Франко І. Я. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://na-skryzhalyah.blogspot.com/2018/01/blog-post_6.html. **7.** Откупщиков Ю. В. К истокам слова : Рассказы о науке этимологии / Ю. В. Откупщиков. – М. : Просвещение, 1986. – 176с. **8.** Корнійчук Я. А. Значення слов'янських бойових мистецтв для духовного розвитку особистості // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : збірник наукових праць. – № 1(13). – Рівне : 2015. – 342 с. **9.** Велінець П. В. Православний світогляд у системі козацьких єдиноборств як валеологічні аспекти духовності / В. П. Велінець, Я. А. Корнійчук // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Валеологія : сучасне і майбутнє». Випуск 22. – Харків : 2017. – 130 с. **10.** Корнійчук Я. А. Значення безсмертя, космології та духовної єдності у стародавній філософії. – Рівне, 2011. – 57 с.

Рецензент: к.пед.н., професор Леонова В. А.

Культчицький В. Й., к.пед.н., доцент (ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України»)

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ПАТРІОТИЗМУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УКРАЇНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті досліджено структурні компоненти патріотизму учнівської молоді в Україні другої половини ХХ ст. Охарактеризовано патріотизм як інтегральне особистісне новоутворення школярів. Розкрито сутнісні характеристики компонентів патріотизму учнівської молоді, таких як: когнітивного, інтелектуально-ціннісного, емоційно-мотиваційного і практичного. Зроблено висновки про те, що визначальною рисою патріотизму повинна бути його дієвість, спроможна перетворювати почуття в конкретні справи.

Ключові слова: патріотизм, учнівська молодь, особистість, почуття.

Аннотация. В статье исследованы структурные компоненты патриотизма учащейся молодежи в Украине второй половины ХХ в. Охарактеризовано патриотизм как интегральное личностное новообразование школьников. Раскрыта суть компонентов патриотизма учащейся молодежи, таких как: когнитивного, интеллектуально-ценностного, эмоционально-мотивационного и практического. Сделаны выводы о том, что отличительной чертой патриотизма должна быть его действенность, способная превращать чувства в конкретные дела.

Ключевые слова: патриотизм, учащаяся молодежь, личность, чувства.

Annotation. The article deals with the study of the structural components of patriotism among pupils' youth in Ukraine in the second half of the twentieth century. Patriotism is characterized as an integral pupil's personalized neoplasm. Essential characteristics of the following components of patriotism of student youth are revealed: cognitive, intellectual-value, emotional, motivational, and practical. It is concluded that the decisive feature of patriotism was its effectiveness, capable of transforming feelings into specific actions.

Key words: patriotism, pupils' youth, personality, feelings.

Сучасні умови життя в Україні висувають перед освітою якісно нові завдання у сфері патріотичного виховання молоді, розв'язання яких допоможе подолати існуючі кризові явища у змісті роботи школи.

Сьогодні важливо відтворити в українському суспільстві почуття патріотизму як духовно-моральної та соціальної цінності, сформувати у молоді громадянсько активні, соціально значущі якості, які вона зможе проявити в усіх видах діяльності, і, перш за все, пов'язаних із захистом інтересів своєї родини, рідного краю, народу та Батьківщини, реалізації особистого потенціалу на благо української держави. У різні часи та епохи, в усіх цивілізованих державах сім'я, школа, суспільство ставили перед собою завдання – виховати громадянина, патріота своєї країни.

Необхідно відзначити, що молоді люди, які одержали освіту уже в незалежній Україні, щорічно приходять на роботу в різні сфери діяльності українського суспільства. Патріотичні почуття цих фахівців уже визначають, а надалі багато в чому будуть визначати напрями розвитку різних галузей суспільного життя і політики держави в цілому. Природно ці питання не можуть не перебувати в сфері пріоритетних досліджень педагогічної науки на сучасному етапі її розвитку.

Головним завданням патріотичного виховання молоді є формування патріотизму, а на сучасному етапі становлення української державності ця проблема набуває особливого значення. Тому, дослідження та аналіз педагогічного досвіду попередніх поколінь із цієї проблеми є актуальним та важливим.

Зазначимо, що в Україні проблеми патріотизму учнівської молоді досліджували А. Бондар, В. Бондар, О. Захаренко, І. Зязюн, А. Дем'янчук, О. Мороз, І. Ткаченко, О. Рудницька, В. Фарфоровський, Т. Шашло, М. Шкіль, М. Ярмаченко та ін.

Сучасні аспекти формування патріотизму дітей шкільного віку досліджувалися І. Бехом, В. Бабич, В. Білоусовою, В. Болгаріною, О. Вишневським, М. Зубалієм, П. Ігнатенком, В. Кузем, Б. Кобзарем, М. Левківським, В. Постовим, Г. Пустовітом, Ю. Руденком, А. Сиротенком, Є. Старовойтовим, М. Стельмаховичем, К. Черною та ін.

В останні десятиліття з проблем патріотизму школярів, формування його в учнів загальноосвітньої школи захищено декілька дисертаційних робіт (В. Гуменюк, В. Каюков, В. Кіндрат, В. Коваль, М. Павленко) [1].

Мета нашого дослідження – розкриття особливостей формування структурних компонентів патріотизму учнівської молоді в Україні другої половини ХХ ст.

Варто відзначити, що природа не творить людини як цілісної особистості, вона лише закладає основи і створює передумови для її формування. Людина – багаторівнева система, особливості якої виявляються у діалектичній взаємодії біологічних і соціальних факторів. Вступаючи в життя через соціальну і трудову діяльність, вона вливається у світ соціального досвіду, який є багатовіковим надбанням людства і стає основною школою становлення її як особистості. Процес діалектичної

взаємодії біологічного і соціального, які впливають на формування особистості, вимагає науково обґрунтованої системи виховних впливів. Саме тому, виховання – соціально і педагогічно організований процес формування людини як особистості.

Зауважимо, що виховання учнівської молоді, в Україні другої половини ХХ ст., здійснювалося у процесі навчання і виховної роботи у школі. Воно було цілісним процесом, у якому поєднувались змістова (сукупність виховних цілей) і процесуальна (самокерований процес педагогічної взаємодії вчителя й учня, що передбачає організацію і функціонування системи виховної діяльності та самовиховання учнів) сторони.

Отож, структура процесу виховання передбачала: оволодіння знаннями, нормами і правилами поведінки; формування почуттів (стійких емоційних відношень людини до явищ дійсності); формування переконань (інтелектуально-емоційного ставлення суб'єкта до будь-якого знання як до істинного (або неістинного); формування умінь і звичок поведінки [2, с. 4–14]. Саме тому, виховання є складним, багатограним процесом, у якому тісно переплетені внутрішні (стосуються особи вихованця) та зовнішні (стосуються виховного середовища) суперечності.

Що ж стосується патріотизму, то його розуміння, як явища, зумовлене соціальним замовленням держави в галузі освіти й виховання.

Однозначно, можна стверджувати, що патріотизм як інтегральне особистісне новоутворення дітей (за своєю природою) є досить складним і по-різному формується у юнацькому віці. Загалом під патріотизмом шкільної молоді, в Україні другої половини ХХ ст., розумілась здатність учнів до глибокого усвідомлення своєї ментальності, поваги до рідного народу, історичного минулого держави та їх включення до активної навчальної і предметно перетворювальної діяльності по зміцненню і розвитку свого рідного краю, його культури та власної життєдіяльності.

Багатоаспектність і складність соціального явища, яким є патріотизм, обумовлює розмаїття його форм. Історія розвитку людства свідчить, що з поступовим прогресивним розвитком людства видозмінюється об'єкт патріотизму, який проявляється у певній формі. Н. Кисельова, базуючись на формаційному поділі історії суспільства, виділила античний, християнський, буржуазний і радянський патріотизм. У науковому світі існують інші підходи. У випадку, коли держава розглядається як об'єкт патріотизму, виникає форма «державного патріотизму» [3, с. 27–28].

Поряд із державним існує особистісний патріотизм. Ідея розуміння патріотизму в особистісному плані набула теоретичного обґрунтування у П. Ігнатенка. Науковець розглядав патріотизм як культурну творчість і національну напругу власних сил. Саме цей особистісний акт, а не гола військова могутність створює, на його думку, велич держави, формує праведну і благословенну любов до Батьківщини. Особистість є продуктом

діяльності суспільства, носієм і творцем суспільної свідомості [4, с. 38–43]. Суспільства взагалі не існує. Воно є соціальним продуктом діяльності окремих особистостей, які є носіями особистісного патріотизму.

Окремі автори виокремлюють форму громадянського патріотизму. На думку А. Виршикова і Г. Табатадзе, в основі громадянського патріотизму «... лежить свобода, рівноправність, почуття причетності до проблем суспільства і держави, громадянська мораль і природна підтримка природних рефлексів: гордість за власну оселю, двір, сусіда, спортивну команду, місто, регіон» [5, с. 3–8].

Відтак, аналіз психолого-педагогічної наукової літератури дає підстави стверджувати, що українські науковці другої половини ХХ століття виділяли у патріотизмі, який формувався в учнівській молоді, декілька компонентів, а саме: когнітивний, інтелектуально-ціннісний, емоційно-мотиваційний і практичний.

Когнітивний компонент патріотизму містив цінності патріотичного спрямування, у яких акумулювалися знання про державу, народ, його історію та сучасність.

Інтелектуально-ціннісний компонент передбачав формування знань про історію й сучасне свого рідного народу, держави, про особливості малої Батьківщини, її минуле.

Емоційно-мотиваційний компонент патріотизму розвивався у навчальній діяльності, оскільки спостерігався зв'язок між патріотизмом і успішністю навчання молоді. Проте розуміння мотивації неможливе без короткого аналізу потребнісно-мотиваційної сфери особистості учнів. Характер такої сфери обґрунтований українськими науковцями Д. Божовичем, І. Бехом, Б. Ломовим, Г. Костюком та ін. Визначальним тут є те, що потреба у навчанні і діяльності, стаючи ціннісною орієнтацією, сприяє глибшому розумінню самої мети діяльності через внутрішні спонуки особистості. Але це, у свою чергу, спричинює до активізації внутрішніх сил кожного у досягненні мети. Тому, перш за все, у навчальній діяльності відбувалося присвоєння основних понять патріотизму молодими людьми, і, завдяки рефлексії, перетворення їх в інтегральне особистісне новоутворення шкільного віку. Але без розвитку мотивації цей процес був би надто спрощеним. Загалом спонукали старшокласників до діяльності патріотичного спрямування під час занять цілі групи мотивів [6, с. 165–167].

Насамперед, це мотиви самоствердження, самовираження й самореалізації. І все ж спонукали учнівську молодь до засвоєння основних патріотичних понять, насамперед, мотиви самоствердження, оскільки у цьому віці з'являється прагнення до дорослості, потреба у змаганні з однолітками, прагнення проявити себе, власні внутрішні сили. Тому цю психологічну закономірність доцільно враховувати у сучасному педагогічному процесі.

Отож, емоційно-мотиваційний компонент – це багатство почуттів, переживань, потреб, мотивів патріотичного спрямування. Цей компонент формується в процесі навчальної, краєзнавчо-пошукової, предметно-перетворювальної діяльності, спрямованої на збереження історичної пам'яті рідного краю, пам'яток культури, ушанування визначних осіб.

Загалом утвердження когнітивного, інтелектуально-ціннісного, емоційно-мотиваційного компонентів дозволяє молодим людям усвідомлювати свою причетність до життєдіяльності в державі. Природно, що ця причетність ще не стала їх переконанням, оскільки розуміння юних не є ще переконанням. Для формування останнього надто важливим був розвиток практичного компоненту патріотизму. І тут варто зазначити таку суперечність, як розбіжність між знаннями і переконаннями. Саме розв'язанню цієї проблеми слугував розвиток практичного компоненту патріотизму. Розвиток останнього передбачав утвердження в учнів організаторських, пошукових, предметно-перетворювальних умінь [6, с. 165–167].

Таким чином, практичний компонент – це здатність до предметно-перетворювальної, краєзнавчо-пошукової діяльності та роботи задля збереження рідної природи і пам'яток національної культури.

Враховуючи положення, за яким практичний компонент патріотизму учнів успішно формувався у позаурочній виховній діяльності, варто зазначити, що сформовані вміння забезпечували дієвість самого виховного процесу. В учнів поступово формувалось переконання у необхідності включення до самої діяльності. У такий спосіб змінювалась (у позитивному аспекті) їхня загальна навчальна мотивація, оскільки учні чітко виявляли активність до самого процесу діяльності. Це, у свою чергу, спонукало їх до читання додаткової літератури, що змінювало мотивацію. Визначальними у такий спосіб ставали мотиви самоствердження і самовираження.

Загалом мала місце пряма залежність: чим активніше включалася учнівська молодь до різноманітних видів діяльності, тим успішніше формувалися їхні переконання у важливості і необхідності цієї справи для людей, для однолітків. Вони переживали почуття гордості, що і було основою утвердження їхніх патріотичних переконань.

Таким чином, формування пізнавальних, пошукових, організаторських, предметно-перетворювальних, емпатійних навичок створювало умови для розвитку патріотичних почуттів які, завдяки зміцненню внутрішньої мотивації, були основою становлення патріотичних переконань.

Отож, у філософсько-педагогічних літературі, в Україні другої половини ХХ ст., виділяли таку структуру патріотизму: патріотичні почуття; патріотична гідність людини; потреба в задоволенні інтересів своєї країни; розуміння своєї громадянської ролі в суспільстві; толерантне ставлення до людей інших національностей; бажання й потреба в накопиченні, збереженні та передачі культурних цінностей [7, с. 36–40].

Якщо розглядати патріотизм через поняття «ставлення», можна виділити декілька напрямів: ставлення до природи рідного краю, країни; ставлення до людей, які живуть у країні; ставлення до моральних цінностей, традицій, звичаїв, культури; ставлення до державного устрою. Кожен із цих напрямів може стати змістом освітньо-виховної діяльності з учнівською молоддю, і кожен внесе свій внесок у соціалізацію особистості дитини за умови врахування особливостей розвитку школярів [8, с. 42].

Зазначене засвідчує, що ключове місце у структурі патріотизму займають почуття. Почуття – це стійке емоційне ставлення людини до явищ дійсності, що відображає значення цих явищ у зв'язку з її потребами і можливостями, вищий продукт розвитку емоційних процесів. «Почуття людини, – за висловом С. Рубінштейна, – найбільш яскравий прояв природи, яка стала людиною, і з цим пов'язана та велика чарівність, яка впливає з будь-якого справжнього почуття» [9].

Патріотизм, як почуття має структуру, що складається з кількох компонентів: природна любов до свого народу як до великої родини; відчуття патріотизму розумом, усвідомлення обов'язку перед народом, готовність стати на захист його інтересів; готовність служити Батьківщині.

Відтак, складовими патріотичних почуттів учнівської молоді в Україні другої половини ХХ ст. були: почуття належності до своєї держави та її народу; почуття гордості за успіхи держави, біль за невдачі; повага до історії, культури, традицій; захоплення героїчними подвигами минулого та сучасності; любов до рідної природи; шанування традицій, звичаїв рідної країни; ностальгія при розлуці з Батьківщиною [10, с. 144–150].

Таким чином, розглядаючи у своїй науковій розвідці патріотичні почуття, ми спираємося на твердження психолога П. Якобсона, який зазначав, що розвиток почуттів відбувається в процесі спеціального впливу на емоціональну сферу людини. У патріотичних почуттях віддображається ставлення особистості до своєї держави, її минулого, майбутнього та сьогодення [11].

Патріотичні почуття не повинні бути споглядальними, обмежуватися пасивними реакціями милування й уподобання. В ідеалі, як зазначають науковці П. Ігнатенко, В. Поплужний, Н. Косарева «вони спрямовуються на виконання надзавдання – піднести Україну до рівня високо розвинутих світових держав, що вимагає активної творчості всього українського народу» [12, с. 47–52].

Як свідчить історичний досвід, патріотичні почуття, загострюючись у складних, доленосних для Батьківщини ситуаціях, єднують людей, спонукають їх ставити суспільне вище за особисте, зменшують життєвий егоїзм. Отже, головна функція патріотичних почуттів полягає у позитивному ставленні до свого народу. Якщо патріотизм – це почуття відданості, відповідальності за долю своєї країни, то молодь ще в шкільному віці необхідно навчити бути приязною (до чого-небудь, бути відповідальною в її малих справах, вчинках).

Таким чином, базовим етапом у формуванні в учнів патріотизму є накопичення молодими людьми соціального досвіду проживання у своїй Вітчизні та засвоєння ustalених норм поведінки, взаємовідносин. Отже, визначальною рисою патріотизму повинна була бути його дієвість, спроможна перетворювати почуття в конкретні справи та вчинки на користь держави. Молода людина-патріот повинна мати активну життєву позицію, своїми справами та способом життя сприяти якісним змінам ситуації в країні на краще.

Подальші розвідки потрібно направити на дослідження та впровадження в освітньо-виховний процес України досвіду з патріотичного виховання молоді у вітчизняних школах другої половини ХХ ст.

- 1.** Петронговський Р. Теорія і практика формування патріотизму старшокласників : Монографія / За ред. проф. М. В. Левківського. – Житомир : Полісся, 2003. – 220 с.
- 2.** Пахомова О. Методологічні підходи до проблеми розвитку соціальності дітей підліткового віку / О. Пахомова // Соц. педагогіка: теорія та практика. – 2004. – № 2. – С. 4–14.
- 3.** Кисельова Н. Виховувати патріотів / Н. Кисельова // Дошкільне виховання. – 2001. – № 3. – С. 27–28.
- 4.** Ігнатенко П. Громадянське виховання : історичний аспект / П. Ігнатенко // Шлях освіти. – 2001. – № 1. – С. 38–43.
- 5.** Сухомлинська О. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності / О. Сухомлинська // Дошкільне виховання. – 2003. – № 2. – С. 3–8.
- 6.** Петронговський Р. Структура патріотизму старшокласників / Р. Петронговський // Вісник Житомирського педуніверситету. – 2002. – № 9. – С. 165–167.
- 7.** Гнатюк В. Виховний ідеал – бути патріотом / В. Гнатюк, П. Черниш // Початкова школа. – 1998. – № 3. – С. 36–40.
- 8.** Богуш А. Українське народознавство в дошкільному закладі / А. Богуш, Н. Лисенко. – К. : Знання, 2002. – 407 с.
- 9.** Рубинштейн С. Основы общей психологии : в 2-х т. / С. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – 488 с.
- 10.** Боришевський М. Духовні цінності в становленні особистості громадянина / М. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 144–150.
- 11.** Якобсон П. Психология чувств и мотивации / П. Якобсон. – Воронеж : МОДЭК ; Москва : Институт практической психологии, 1998. – 304 с.
- 12.** Ігнатенко П. Національна система виховання. Спроба концепції / П. Р. Ігнатенко // Радянська школа. – 1991. – № 7. – С. 47–52.

Рецензент: д.пед.н., доцент Федчишин Н. О.

Марчук О. О., к.пед.н., доцент, доцент кафедри педагогіки
(Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка
Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ВОЛИНИ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ У РОЗВИТОК ОСВІТИ СЬОГОДЕННЯ

***Анотація.** У статті досліджено основні тенденції навчання та виховання молоді в культурно-освітніх установах Волинської губернії та Волинського воеводства у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Розкрито, що тодішні освітяни досягли значних успіхів та виробили власну педагогічну систему навчання. Запропоновано шляхи впровадження досвіду навчання та виховання тогочасної молоді в навчальних закладах сьогодення.*

***Ключові слова:** тенденції, навчання, виховання, освіта, реформування.*

***Аннотация.** В статье исследованы основные тенденции обучения и воспитания молодежи в культурно-образовательных учреждениях Волынской губернии и Волынского воеводства во второй половине ХІХ – начале ХХ в. Раскрыто, что тогдашние педагоги достигли значительных успехов и выработали собственную педагогическую систему обучения. Предложены пути внедрения опыта обучения и воспитания тогдашней молодежи в учебных заведениях современности.*

***Ключевые слова:** тенденции, обучение, воспитание, образование, реформирование.*

***Annotation.** The article investigates the main tendencies of youth education and upbringing in cultural and educational institutions of Volyn in the second half of the nineteenth and the beginning of twentieth centuries. It is explained that the educators of that period achieved significant success and developed their own pedagogical system. The ways of implementation of the main tendencies of training and education of young people of that time in today's educational institutions are shown.*

***Key words:** trends, education, education, education, reforming.*

В останні роки в українській освіті змінилися тенденції навчання та виховання підростаючого покоління, які були зумовлені політично-економічними змінами в країні. Після революції Гідності 2014 р. було прийнято низку важливих документів, які регламентують порядок входження усіх галузей в європейський простір. Ця тенденція стосується

також і освітньої простору. Зокрема, у Законі «Про освіту» написано, що «освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави» [1]. В контексті євроінтеграції та глобалізації освітньої галузі сьогодення актуальним є використання позитивного досвіду навчання та виховання молоді в культурно-освітніх установах Волині другої половини XIX – початку XX століття.

Проблеми вдосконалення освітнього процесу в закладах освіти різних типів були об'єктом дослідження відомих сучасних науковців. Зокрема, концептуальні засади педагогіки вищої школи розроблені А. Алексюком, І. Бехом, І. Зязюном, А. Кузьмінським. Особливості волинського шкільництва досліджено в наукових розвідках Ю. Агапова, Г. Агафонова, Ж. Даюка, А. Дем'янчука, Н. Гупана, Н. Сейко, В. Тхора, Т. Яковишиної.

Однак питання підвищення рівня навчання та виховання молодого покоління України сьогодні набуває особливої актуальності.

Метою нашої статті є дослідження основних тенденцій навчання та виховання молоді в культурно-освітніх установах Волинської губернії та Волинського воєводства у другій половині XIX – на початку XX ст. та розроблення шляхів їх впровадження в навчальних закладах сучасної України в умовах модернізації освіти.

Аналіз архівних матеріалів, науково-педагогічної літератури та періодичних видань засвідчив, що на території Волині та Волинського воєводства у другій половині XIX – на початку XX ст. діяла розгалужена мережа культурно-освітніх установ, які здійснювали активну освітньо-просвітницьку роботу серед населення. Нами було виокремлено окремі шляхи вдосконалення якості освіти, освітньої діяльності, індивідуальних освітніх траєкторії здобувачів освіти сьогодення із урахуванням специфіки навчання та виховання молоді в культурно-освітніх установах Волині другої половини – початку XX століття за певними напрямками.

1. Створення розгалуженої мережі навчальних закладів різних типів, що підпорядковуються різним інституціям.

Як свідчить практика, на території Волині у другій половині XIX – на початку XX століття діяли заклади різних типів, які готували школярів до вступу у вищі навчальні заклади, що сприяло поширенню грамоти серед населення країни.

Сьогодні згідно статті 4 п. 2 Закону «Про освіту» право на освіту «забезпечується за рахунок мережі закладів освіти всіх форм власності та їх фінансового забезпечення» [1], а «здобуття позашкільної освіти забезпечується закладами позашкільної освіти різних типів, форм власності і підпорядкування, іншими закладами освіти, сім'єю, громадськими об'єднаннями, підприємствами, установами, організаціями

та іншими юридичними і фізичними особами» [1]. В структурі освіти в Україні виділяють вісім структурних елементів (дошкільна освіта; повна загальна середня освіта; позашкільна освіта; спеціалізована освіта; професійна (професійно-технічна) освіта; фахова передвища освіта; вища освіта; освіта дорослих, у тому числі післядипломна освіта), яку забезпечують заклади різних типів. Однак, на наш погляд, слід забезпечити розширення мережі закладів освіти, особливу увагу звернувши на діяльність недільних шкіл, які розгортають свою діяльність при церквах та релігійних об'єднаннях, та виробивши систему законів та правил, які б регламентували діяльність останніх закладів.

В останні роки в Україні з'явилися нові навчально-виховні установи, центри розвитку дитини («Радік», «Калинонька»), приватні дитячі садочки при нових житлових комплексах, приватні школи, гімназії, вищі заклади тощо. Однак в населених пунктах із невеликою кількістю населення навпаки спостерігається закриття шкіл та укрупнення навчальних установ.

У системі освіти Волині досліджуваного періоду навчальні установи підпорядковувалися не лише Міністерству народної освіти, а й іншим відомствам. Сьогодні діяльність таких установ можлива за наявності виконання ними державних стандартів освіти.

2. Вироблення єдиних стандартів освіти, встановлення контролю за здобуттям освіти та процесом виховання в закладах різних типів.

Незважаючи на різноманітність та велику кількість волинських закладів, тогочасне керівництво стежило за дотриманням програмних вимог, контролювало оволодіння учнями програмного матеріалу, брало участь у проведенні виховних заходів. Сьогодні його досвід слід застосувати шляхом вироблення єдиних рекомендацій, програм, авторських методик щодо діяльності недільних шкіл, літніх таборів, а також встановлення контролю за діяльністю вчителів (вихователів) у новостворених установах.

3. Посилення контролю за дотриманням санітарно-гігієнічних вимог у закладах освіти та позашкільних установах.

Керівництво навчальних закладів Волині виробило систему правил та спостережень за дотриманням санітарно-гігієнічних вимог у школах та за здоров'ям учнів. Зокрема, діти навчалися у просторих приміщеннях, сиділи за зручними партами, мали відповідні росту і віку стільці, дирекція шкіл та вчителі стежили за дотриманням температурного режиму. В архівах знаходимо медичні довідки учнів, свідоцтва про щеплення.

Сьогодні в Україні особливо пильний контроль слід встановити за технічним станом будівель шкіл, позашкільних установ, баз відпочинку дітей, оскільки, як свідчить практика, окремі будівлі втратили свою

придатність для навчання дітей, є аварійними та небезпечними, що часто приводить до травмування, а в окремих випадках і до смерті дітей [2].

Окрім того, в останній рік спостерігалось стрімке збільшення захворювань дітей на кір та інші інфекційні захворювання [3], що підтверджує необхідність більш ретельного контролю за дотриманням санітарно-гігієнічних норм та ознайомлення громадськості, в першу чергу батьків, школярів та учнів із методами боротьби із інфекційними хворобами.

4. *Укладання навчальних друкованих підручників, електронних підручників, Інтернет-ресурсів із урахуванням досвіду навчальних закладів другої половини XIX – на початку XX століття*

Волинські педагоги другої половини XIX – початку XX століття М. Маньковський та М. Левицький були укладачами підручників та посібників для шкіл. Окрім текстів для читання, у їх книгах детально охарактеризовувалися особливості навчання читанню дітей та дорослих.

У нинішньому законі «Про освіту» написано, що «кожен має право на доступ до публічних освітніх, наукових та інформаційних ресурсів, у тому числі в мережі Інтернет, електронних підручників та інших мультимедійних навчальних ресурсів у порядку, визначеному законодавством» [1]. Відтак при укладанні електронних підручників рекомендуємо використовувати досвід волинських укладачів книг, зокрема, ретельно продумати план видання та розбити навчальний матеріал на окремі тематичні блоки.

Укладачі сучасних електронних видань повинні враховувати вікові особливості дітей, тому, доцільно супроводжувати подання теоретичного матеріалу іграми, головоломками, цікавими фактами, підбирати «героїв» (персонажів казок, мультфільмів), що дозволить учням краще засвоювати навчальний матеріал.

Подібні рекомендації варто враховувати розробникам дистанційних курсів, оскільки подібна форма навчання передбачена нинішнім освітніми законами: «Дистанційна форма здобуття освіти – це індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій» [1].

5. *Посилення морально-етичних начал у змісті навчального матеріалу сучасних підручників та посібників для шкіл.*

Аналіз навчальних матеріалів, поданих у підручниках другої половини XIX – початку XX століття, засвідчив порушення в ньому важливих проблем морально-етичного спрямування. Ця тенденція притаманна не лише посібникам із читання, письма, історії, а й математики. Наприклад, багато текстів «Азбуки правопису» Д. Тихомирова розповідали про обов'язки людини щодо ближнього, порушували питання віри у Бога, навчали поваги, любові, доброзичливості: *На человеке лежат обязанности*

к самому себе, обязанности к ближнему, еще государственные или гражданские, и, наконец, духовные (рос.) [4, с. 15].

Водночас детальне вивчення сучасних підручників для учнів початкової школи засвідчило про зменшення у них кількості текстів морально-етичного спрямування. Деякі твори, на наш погляд, не несуть вагомого смислового навантаження. Наприклад, можна опустити в букварі для першокласників вірш такого змісту:

Ми просили акробатів:

– Не танцюйте на канаті!

Ми хвилюємось за вас!

З'їжте краще ананас,

Абрикос, кавун, маслини,

Апельсини, мандарини!

Акробат усе це з'їв

Йй на шпагат одразу ж сів [5, с. 41].

У сучасних підручниках із математики підібрано задачі, в основному, на такі теми: а) покупки; б) їжа; в) праця робітників; г) відстань від одного населеного пункту до іншого. Порівняно із навчальними виданнями минулих століть у них немає моральної проблематики, національної спрямованості, християнської добротності. У нинішніх виданнях для шкіл матеріал часто подається занадто науково, переважають академічні терміни. Значним недоліком сучасних підручників є великий обсяг поданого матеріалу, особливо з історії, природознавства, географії, української та зарубіжної літератури. Зазначимо, що в підручниках другої половини XIX – початку XX століття зміст навчального матеріалу подано стисло, їх обсяги невеликі, наукові тексти структуровані, наведені узагальнення, що доцільно перейняти сучасним видавцям.

6. Вироблення усталеної системи навчання на виховання молоді у торгово-розважальних центрах з урахуванням досягнень педагогічної та психологічної науки.

В останні роки в Україні значно зросла кількість різноманітних торгово-розважальних центрів. Наприклад, у Києві «загальна площа торгово-розважальних центрів, відкриття яких відбулось в 2009–2011 роках, сягає 50–60 тис. метрів квадратних і більше» [6]. При виборі подібних закладів батьки часто орієнтуються на сферу послуг та розваг, які надаються дітям. Відтак, у сучасних торгівельних центрах організуються різні зони для дитячого дозвілля: «Найбільш поширені – невеликі розважальні зони для дітей і підлітків, які пропонують найчастіше ігрові кімнати для маленьких дітей. Або додатково до неї пропонується такий стандартний набір атракціонів: ігрові автомати для дітей: симулятори гонок, ігор, аерохокей, качалки, теле-візори, дитяче кафе, комп'ютери. Так можуть пропонуватися: боулінг, віртуальний боулінг, симулятори та віртуальні ігри, Q-ZAR,

дартс, спорт бар та ін.. Іноді всередині торгових центрів працюють розважальні зони зі складними атракціонами, ковзанками, океанаріумами, скаледромами, центрами віртуальних ігор, концертами живої музики... облаштовуються літні парки розваг з атракціонами, анімацією, автодромами або просто майданчиками для відпочинку на повітрі» [12].

Відтак сьогодні доцільно враховувати такі рекомендації щодо організації дозвілля молоді в подібних установах: а) долучати до роботи з дітьми та організації діяльності дитячого комплексу осіб, які мають відповідну професійну педагогічну підготовку; б) підбирати доцільні форми та методи роботи із дітьми відповідно до їх віку, психологічно-фізіологічних можливостей, інтересів та вподобань; в) виробити систему ігор із дітьми, які б сприяли виробленню у них морально-етичних почуттів, націоналізму, екологічної свідомості тощо; г) виробити педагогічний моніторинг за віртуальними іграми, які користуються популярністю серед школярів, заборонити ігри, що пропагують насильства, ворожнечу, розбрат, агресію; д) рекомендувати до перегляду в 3–5 D кінотеатрах фільми, які б сприяли розширенню світогляду учнів, формуванню кращих людських якостей.

Запровадження вироблених рекомендацій на основі тенденцій навчання та виховання молоді в культурно-освітніх установах Волинської губернії та Волинського воєводства у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. сприятиме вдосконаленню якості освіти України в умовах глобалізації та євроінтеграції.

1. Закон «Про освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/2145-19/ – Дата використання – 12.03.2018 р. **2.** В Одесі судитимуть чиновників, причетних до смерті дітей в таборі «Вікторія» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.unian.ua/society>. – Дата використання – 24.03.2018 р. **3.** На Закарпатті через кір закривають школи й дитсадки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://fakty.ictv.ua>. – Дата використання – 24.03.2018 р. **4.** Тихомиров Д. Азбука правописання / Д. Тихомиров. – Москва : Типографія М. Волчаніного, 1897. – 89 с. **5.** Захарійчук М. Д., Науменко В. О. Буквар. – К. : Грамота, 2012. – 176 с. **6.** Успенська Т. О. Основні тенденції розвитку дитячих розважальних зон та центрів дозвілля в торгово-розважальних комплексах великих мегаполісів України / О. Т. Успенська. [Електронний ресурс] – Режим доступу : [file:///D:/ downloads%20dc/avk_2013](file:///D:/downloads%20dc/avk_2013). – Дата використання – 09.04.2018 р.

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Марчук О. О., к.пед.н., доцент, Ковальчук М. В., студентка педагогічного факультету (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ ПЕДАГОГА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

***Анотація.** У статті досліджено вимоги до професійних якостей педагога в умовах процесів євроінтеграції освіти. Розкрито, що сучасний педагог повинен добре орієнтуватися в різних галузях науки, знати шляхи вирішення соціально-економічних, виробничих і культурних завдань. Обґрунтовано, що викладач повинен постійно бути обізнаним з новими дослідженнями, вміти переходити від оцінки окремих педагогічних умінь до оцінки свого професіоналізму і компетентності.*

***Ключові слова:** виховання, професіоналізм, педагогіка, професійна діяльність.*

***Аннотация.** В статье исследованы требования к профессиональным качествам педагога в условиях процессов евроинтеграции образования. Раскрыто, что современный педагог должен хорошо ориентироваться в различных областях науки, знать пути решения социально-экономических, производственных и культурных задач. Обосновано, что преподаватель должен постоянно быть осведомлен о новых исследованиях, уметь переходить от оценки отдельных педагогических умений к оценке своего профессионализма и компетентности.*

***Ключевые слова:** воспитание, профессионализм, педагогика, профессиональная деятельность.*

***Annotation.** In the article the specifics of the teacher's professional qualities in the context of the processes of European integration of education is learned. It is explained that the modern educator should be well oriented in different branches of science, must know ways to solve socio-economic, industrial and cultural problems. It is substantiated that he should be constantly updated on the new researches, be able to move from the assessment of individual pedagogical skills to the assessing of his professionalism and competence.*

***Key words:** education, professionalism, pedagogy, professional activity.*

У сучасній українській школі педагог повинен забезпечити таке виховання учнів, в умовах якого здійснюється соціалізація, максимальне розкриття особистості як індивідуальності із врахуванням її здібностей, природних нахилів, інтелекту, емоційно-вольової сфери. До особистості

вчителя в умовах соціальної значимості педагогічної праці ставляться особливі вимоги.

Особливої актуальності набуває проблема формування професійних якостей педагога в умовах процесів євроінтеграції освіти. Сьогодні в Україні розроблено стандарт «Нової української школи», яким передбачено зміну форм, методів та прийомів навчання у початковій школі: «Створення нового стандарту початкової освіти – це був складний крок, який передбачав переосмислення і застосування нових підходів... той документ, який існує сьогодні, – він дійсно інноваційний і він надихає» [1, с. 58]. Відтак потребує переосмислення формування професійних якостей та навичок, які необхідні майбутньому фахівцю під час його подальшої професійної діяльності.

Проблеми формування професійних якостей педагога досліджували такі вчені: О. М. Астряб, О. С. Залужний, І. А. Зязюн, В. А. Кан-Калик, О. Г. Мороз, Л.С. Нечепоренко, І. П. Раченко, С. О. Сисоєва, В. З. Смаль, М. М. Поташник, Д. Ярмаченко та ін.

Метою нашої статті є дослідження вимог до професійних якостей педагога в умовах процесів євроінтеграції освіти з огляду на реформи, що проводяться в Україні.

В інформаційно-насиченому XXI ст. збільшився обсяг функціональних обов'язків учителя, без урахування чого неможливий сучасний розвиток педагогічної освіти. Сьогодні учитель, педагог – це носій гуманітарної культури, морально-етичних і культурно-естетичних цінностей, дослідник, психолог, майстер, «котрий стимулює своїх учнів, студентів до саморозвитку, самоактуалізації, самовдосконалення, самореалізації» [2, с. 25].

Щоб професійно проходив процес формування педагога в умовах процесу євроінтеграції освіти, студенту і викладачу необхідно звертатись до цілі своєї діяльності. Відповідно до Концепції Нової української школи: «сучасне суспільство зацікавлене у тому, щоб учитель не тільки навчав дітей основам наук, а й формував у них моральну культуру, широкий світогляд, задовольняв психологічні, емоційні потреби кожної дитини» [3]. Відповідно, діяльність учителя повинна бути спрямована на створення необхідних педагогічних умов для формування морально-етичних цінностей у дітей. У цьому контексті надзвичайно важливо, щоб сам педагог був добросовісний, вихований, миролюбивий. Тому важливою базовою гуманістичною цінністю особистості педагога визначаємо його внутрішню етичну професійну якість.

Важливою рисою педагога повинно бути вміння організувати роботу всього класного колективу. Учитель повинен уміти налаштувати як себе, так і своїх вихованців, на різні види діяльності. В освітньому процесі слід встановити не лише парні взаємини (учитель – учень), а й правильно організувати роботу між учителем і дитячим колективом. Уміння організувати

колектив, працювати з ним – це, з одного боку, запорука успіху в досягненні навчальних цілей, а з іншого – належна підготовка вихованців до активної діяльності в умовах співіснування та спільної діяльності в соціальних колективах дорослих, вміння адаптуватися до вимог колективу. Відомий український педагог А. С. Макаренко обґрунтував неможливість виховання морально здорової та активної особистості поза колективом [4, с. 22]. У його творах зазначено, що виховання особистості в колективі і через колектив – один з важливих принципів процесу виховання. Він впливає із сутності людини як соціальної істоти.

Аналіз роботи вчителів практиків засвідчив, що сьогодні суспільство потребує всебічно розвинених, соціально активних педагогів, які мають фундаментальну наукову освіту та багату внутрішню культуру. Особливість сучасного вчителя, вихователя в значній мірі визначається його ерудицією, високим рівнем культури. Ерудований педагог повинен бути носієм високої індивідуальної культури. Учитель завжди є наочним зразком для учнів, своєрідним еталоном вчинків і поведінки. Відтак вчитель повинен постійно працювати над підвищенням свого інтелектуального рівня: читати енциклопедії, довідники, навчальні Інтернет-ресурси, фахові журнали. Він повинен бути добре обізнаним із досягненнями науки в різних галузях, вміти працювати із комп'ютерними технологіями, знати іноземні мови.

У процесі аналізу педагогічної літератури нами було визначено необхідність опанування майбутнім учителем початкової школи таких якостей, як: знання педагогічної теорії, володіння педагогічною майстерністю, знання психології, володіння технологіями навчання і виховання, уміння раціонально організувати працю, любов до справи та учнів, віра в людину, педагогічні здібності, загальна ерудиція, терплячість, оптимізм, емпатія, витримка, винахідливість, швидкість і точність реакції, душевна щедрість, емоційна врівноваженість, розуміння дітей, бажання працювати з дітьми, ясність і переконливість мови, вимогливість, тактовність, самовладання, справедливість, організаторські уміння, товариськість, дисциплінованість, відповідальність, активність, орієнтація у виробничих ситуаціях, уміння розподіляти працю, готовність нести відповідальність.

На думку науковця В. Андрущенка, становлення вчителя – це в першу чергу формування його як особистості і лише потім – як професійного працівника, що володіє спеціальними знаннями в певній галузі педагогічної діяльності [1, с. 59].

Окрім того, вимоги до педагога на межі тисячоліть висвітлені в законі «Про загальну середню освіту»: «Педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки

в навчальних закладах середньої освіти» [5]. Відтак вчитель початкової школи повинен бути провідником ідей державотворення і демократичних змін, людиною великої душі й доброго серця.

Остання тенденція детально обґрунтована в педагогічній системі В. Сухомлинського, який писав: «Любов до дитини – це вміння впливати на духовний світ іншої людини... педагог без любові до дитини – це все одно, що співак без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору» [6, с. 16].

Справжній педагог повинен працювати на майбутнє, випереджати свій час. Його має хвилювати не лише окрема дитяча індивідуальність, а її роль в соціумі. Завдяки цьому педагогічна професія стає творчою місією. Педагог є посередником між дітьми та системою ідей, традиціями, культурою свого народу і людства. Його обов'язок – виховувати гідних людей, здатних примножувати здобутки людської цивілізації.

Важливу роль відіграють особистісні якості педагога, його чуйність, вміння співпереживати, гуманність у помислах і діях. Однак, варто зауважити, що всепрощення, безпринципність, поблажливість до учнів, потурання їхнім забаганкам, байдужість до негативного в навчанні, праці та поведінці завдають великої шкоди вихованню.

Більшість видатних педагогів наголошували на єдності вимогливості й поваги, бо саме у вимогливості до людини й полягає повага до неї. Вчитель повинен строго контролювати не лише виконання учнями навчальних завдань, виконання домашніх робіт, засвоєння програмного матеріалу, а й дотримання ними порядку й дисципліни в школі, належної поведінки, гуманного ставлення один до одного.

Учитель має підходити до кожної дитини з щоденною оптимістичною налаштованістю, навіть, якщо ризикує помилитися. Водночас він не повинен ідеалізувати її позитивні риси та ігнорувати недоліки: «Без поваги до самого себе немає людської чистоти і духовного багатства особистості. Наш найважливіший педагогічний інструмент – вміння глибоко поважати людську особистість у своєму вихованцеві. Ми цим інструментом покликані творити дуже ніжну, тонку річ: бажання бути хорошим, стати сьогодні кращим, ніж був учора. Це бажання не виникає саме собою, його можна тільки виховати» [6, с. 59].

Майбутні учителі початкових класів повинні усвідомлювати, що їх завдання – не лише навчити читати, писати та рахувати, а й розкрити перед школярами всю велич і красу рідного краю, виховувати патріотичні почуття, разом з батьками з дитинства формувати особистість, людину, яка намагатиметься не зупинятися на досягнутому, а завжди прагнутиме до вдосконалення, до примноження здобутків людства.

Науковець В. Я. Пилиповський наголошує на тому, що вчитель повинен виховувати почуття поваги, рівноваженості, має володіти хорошим

почуттям гумору: «Істинні професіонали культивують теплі, емоційно забарвлені взаємовідносини з учнями; при яких би то не було несприятливих обставинах володіють ситуацією, уміючи за допомогою гумору чи забави розрядити обстановку та атмосферу в класі; вони викладають свій предмет з ентузіазмом і фантазією – завжди зібрано, цілеспрямовано, виключаючи непродуктивну трату часу на уроці; професійно діючі вчителі послідовні в своїх вимогах, справедливі, ставляться до дітей поважно і з повагою» [2, с. 39].

В сучасній американській педагогіці існує спеціальний термін «ефективні вчителі». Їх відрізняє унікальна комбінація особистих якостей, які виступають як суб'єктивні передумови професіоналізму в педагогічній роботі: для таких вчителів внутрішня, психологічна сторона справи важливіша зовнішньої; спочатку він прагне зрозуміти точку зору іншої людини, а потім вже діяти на базі цього розуміння; люди і їх реакції являються для нього більш значущими, ніж речі і формальні ситуації; він довіряє людям і вважає їх здібними вирішувати, причому зовсім адекватно, свої життєві проблеми, чекає від них появу дружелюбності, а не ворожості; людина для нього – особистість, наділена гідністю [2, с. 11].

В професійній діяльності вчителя величезну роль відіграє і загальне «самопочуття» його особистості, яке визначається «Я – концепцією».

Згідно сучасних зарубіжних вчень, «Я – концепція» – це дидактична система уявлень інтелектуальних та інших якостей, особиста самооцінка, а також суб'єктивне сприйняття зовнішніх факторів. Розробники цього вчення вважають, що вчитель повинен володіти почуттям впевненості в собі, бути здібним справлятися з життєвими труднощами, не сприймати себе як невдачу, відчувати, що потрібен іншим людям, а його здібності, цінності і судження значимі в очах оточуючих. Іншими словами, він володіє високою самооцінкою. Професор Колумбійського університету М. Грін, досліджуючи цю теорію, зауважив: «Як би зважено і раціонально не керував вчитель тим, що робиться в класі, він втягнутий в цей процес як особистість; майже все, що діється в класі, несе на собі відтінок його присутності, його настрою і зовнішньої поведінки, його реакції по відношенню до учнів» [2, с. 58].

З проведеного дослідження, можна зробити висновок, що на початку ХХІ ст. змінилися основні тенденції розвитку професійних якостей педагога в умовах процесів євроінтеграції освіти та зміст сучасної освіти в педагогічній теорії та практиці. Зміна її стратегічних пріоритетів, цілей, функцій та принципів визначає подальший розвиток освіти за такими основними напрямками: оновлення фундаментальної складової; посилення уваги до формування загальнокультурних, загально-навчальних умінь і навичок; виявлення ціннісних аспектів наукових понять, життєвих уявлень, правил, норм, які опановує учень; розробка структури змісту освіти як складного соціокультурного утворення. Вони покладені в основу

розробки дидактичних підходів до оновлення змісту сучасної шкільної освіти та підготовки майбутніх вчителів початкової школи.

Не викликає сумніву, що будь-яка професійна робота, крім фізичних і психологічних особливостей, передбачає певні особистісні якості, що сприяють успіху діяльності людини. В першу чергу це стосується професій, де об'єктом професійної активності однієї людини виступає інша людина і взаємодія «людина – людина» залежить від якостей як першої, так і другої.

Професія педагога належить до професій вищого типу за ознакою необхідності постійної рефлексії на змісту предмету своєї діяльності. Не підлягає сумніву те, що педагог повинен володіти певною сумою високих особистісних та професійних якостей. Відтак в процесі підготовки майбутніх вчителів доцільно формувати у них почуття педагогічного такту, відповідальності, лідерські якості, вміння працювати з дитячим колективом. Вчителі повинні володіти сучасними комп'ютерними технологіями та іноземними мовами.

Використання вітчизняного педагогічного досвіду та надбань сучасної зарубіжної науки сприятиме входженню України в європейський освітній простір із належною підготовкою вчителів початкової школи.

1. Андрущенко В. Формування особистості вчителя в сучасних умовах / В. Андрущенко // Початкова школа. – 2017. – № 1. – С. 53–59. **2.** Бужина І. В. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до формування гуманістичних відносин молодших школярів / Бужина І. В. – К., 2005. – 43 с. **3.** Концепція «Нова українська школа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NU. **4.** Макаренко А. С. Вибрані праці / А. С. Макаренко. – К., 1999. – 342 с. **5.** Закон про загальну середню освіту [Електронний ресурс] – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14. **6.** Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К., 1990. – 193 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Матвійчук А. В., д.філос.н, доцент, Шеремета О. В., студентка
магістратури юридичного факультету (Міжнародний економіко-
гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука, м. Рівне)

ФЕНОМЕН ЄВРОСКЕПТИЦИЗМУ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

***Анотація.** В статті розглянуто феномен євроскептицизму в контексті дослідження проблематики євроінтеграції. Показано особливості ідеологічного концепту євроскептицизму. Виявлено наявні класифікації євроскептицизму, встановлено їх відмінності та подібності. Проаналізовано сучасний стан євроскептицизму та його інституційне оформлення. Визначено причини нинішнього посилення негативного ставлення до Європейського Союзу. Обґрунтовано перспективності та позитивності членства в Євросоюзі для всіх держав-учасників, що висувуються ідеологами та очільниками цього об'єднання. Порушено питання перспектив України щодо членства в Європейському Союзі в контексті посилення євроскептицизму.*

***Ключові слова:** європейська ідея, Європейський Союз, дезинтеграція, Brexit, євроскептицизм.*

***Аннотация.** В статье рассмотрен феномен евроскептицизма в контексте изучения проблематики евроинтеграции. Показаны особенности идеологического концепта евроскептицизма. Выявлены имеющиеся классификации евроскептицизма, установлены их различия и сходства. Проанализировано нынешнее состояние евроскептицизма и его институциональное оформление. Определены причины современного усиления негативного отношения к Европейскому Союзу. Обоснованы перспективности и позитивности членства в Евросоюзе для всех государств-участников, предъявляемые идеологами и руководителями этого объединения. Затронуты вопросы перспектив Украины относительно членства в Европейском Союзе в контексте усиления евроскептицизма.*

***Ключевые слова:** европейская идея, Европейский Союз, дезинтеграция, Brexit, евроскептицизм*

***Annotation.** The phenomenon of the euroskepticism in the context euro integration study was shown. Furthermore, the characteristic of the euroskeptical ideological concept was made. The existing classifications of the term as well as their similarities and differences were labeled. Special attention was paid to the current state of the euroskepticism and its institutional presentation. The reasons for strengthening of the negative attitude towards the European Union were described. Moreover, the arguments, which are advanced by the ideologists and leaders of the organization, for perspective*

and positive effects of the membership in EU for all the members of the union were established. The question of the perspective for Ukraine regarding membership in EU in the context of euroscepticism was raised.

Key words: *European idea, European Union, disintegration, Brexit, euroscepticism.*

Європейський Союз нині являє собою міждержавне об'єднання, засноване на усвідомленні європейцями спільності їх інтересів і розумінні, що такі інтереси найбільш ефективно реалізуються шляхом спільних узгоджених дій і координації сил і засобів. Разом з тим, шлях євроінтеграції, практичний перехід від Європейського економічного співтовариства до Європейського союзу (ЄС) постає як складний, сповнений різного роду проблемних моментів та суперечностей процес, головною колізією якого є необхідність відмови держав-членів від своїх суверенних прав у різних галузях і передачі їх у відання наднаціональних органів влади ЄС. Тому, визнання рівних прав всіх без винятку держав Європейського Союзу, прагнення зберігати баланс між централізацією/федералізацією і суверенітетом характерно для всіх етапів розвитку об'єднання.

В останні роки Європейському Союзу довелося зіштовхнутися з реальністю дезінтеграції, що отримала назву Brexit, у зв'язку з виходом зі складу ЄС Об'єднаного королівства (Великобританії). Як з'ясувалося вихід зі складу європейського об'єднання є не менш складною процедурою, ніж приєднання. На сучасному етапі інтеграційного процесу Європейському Союзу доводиться вирішувати серйозні протиріччя між доцентровими і відцентровими силами, шукати компроміс між національними та загальноєвропейськими інтересами. Розв'язання цих проблем ускладнюється специфікою політико-правової концепції європейської інтеграції. Поза тим, в умовах зростаючої політичної та економічної взаємозалежності держав і глобалізації багатьох аспектів міжнародного життя, процеси інтеграційного та дезінтеграційного характеру в Євросоюзі очевидно привертають увагу науковців та стають предметом спеціальних досліджень. Зокрема феномен євроскептицизму посів особливе місце в контексті вивчення проблематики євроінтеграції.

Оцінюючи значний обсяг робіт, присвячених процесам інтеграції, варто відзначити значно менший обсяг праць, що висвітлюють проблематику дезінтеграції в Євросоюзі. Зазначене дає підставу стверджувати, що феномен євроскептицизму потребує спеціального розгляду, а вказана тема містить значний простір та широкий перелік питань, що цікаві для дослідження.

Науково-теоретичну базу дослідження склали положення, викладені у наукових працях українських та іноземних правознавців, політологів та економістів, таких як: Ю. Борко, О. Буторина, Х. Вагнер, Л. Грицаєнко, Р. Катц, С. Медведєв, Ю. Палєєва, Ж.-К. Пирис, Т. Робертсон, М. Романов, П. Таггат, Ю. Хоббі, М. Шаріфов, М. Швед, А. Щерб'як, І. Яковюк та ін.

Відзначаючи значний обсяг робіт присвячених процесам інтеграції, маємо відзначити значно менший обсяг праць, що висвітлюють проблематику дезінтеграції в Євросоюзі.

Метою нашої статті є дослідження євроскептицизму, як ідеологічного концепту, що знаходиться в основі дезінтеграції Європейського Союзу.

Проблема поглиблення європейської інтеграції завжди неоднозначно сприймалася державами-членами. Дискусії на цю тему особливо загострювалися у періоди якісного поглиблення інтеграційних програм. Зокрема, таким етапом стало підписання і ратифікація Договору про Європейський Союз (Маастрихтського договору) у 1992–1993 рр. Цей договір став першим випадком в історії європейської інтеграції, коли в рамках об'єднаного процесу низці країн було дозволено не брати участь в деяких його напрямках [1]. Зокрема, Великобританія і Північна Ірландія не були сторонами Договору про соціальну політику, а також разом з Данією залишили за собою право відмовитися від участі у завершальному третьому етапі створення Економічного і валютного союзу, який передбачав запровадження єдиної валюти – євро.

Крім цього, запеклі суперечки серед країн-учасниць інтеграційного процесу викликали такі питання як рух у напрямі створення і проведення спільної зовнішньої політики і політики безпеки, принципи і форми співпраці у правоохоронній сфері й юстиції, поширення інтеграції на нові сфери суспільного життя, а також питання розширення складу ЄС. При цьому у всіх цих дискусіях був один загальний мотив: проблема забезпечення ефективного поєднання національного і наднаціонального начал інтеграційного процесу.

Парадокс полягає в тому, що Європейський Союз, завдяки реалізованим інтеграційним підходам, набувши статусу одного з двох основних економічних центрів сучасного світу та відіграючи важливу політичну роль на світовій сцені, першим зіштовхнувся з реальністю дезінтеграції, що отримала назву Brexit, у зв'язку з виходом Об'єднаного королівства (Великобританії) зі складу ЄС. За іронією долі, саме Британія двічі отримувала відмову, щодо вступу до ЄС, при чому з мотивів, що Лондон буде відігравати деструктивну роль для Європейського Союзу, підриваючи його єдність у прийнятті важливих політичних та економічних рішень. Нині ж позиція очільників ЄС полягає в тому, що вони хочуть укласти взаємовигідну угоду з Об'єднаним Королівством, яка не призведе до погіршення фінансового стану ЄС й не зруйнує його цілісність. Концептуальне ж завдання Євросоюзу нині полягає в тому як запобігти посиленню євроскептицизму.

Треба зауважити, що ідеї євроскептицизму з'явилися задовго до виникнення сучасного Євросоюзу. Ще сто років тому окремі політичні сили Європи дуже обережно ставилися до ідеї Сполучених Штатів

Європи. Уже тоді, в умовах Першої світової війни, багато хто побачив спробу насамперед капіталу вирішити свої проблеми, а не проблеми жителів країн Європи. Нині ж євроскептицизм трактується науковцями як багатогранний феномен, що зумовлено як причинами його виникнення, так і особливостями його проявів на сучасному етапі політичної історії Європи. Широкої популярності цей термін набув у 1988 році після знаменитої промови прем'єр-міністра Великобританії Маргарет Тетчер в Брюгге, коли «залізна леді» висловила стурбованість домінуванням Брюсселя в Європейському Союзі.

У перших дослідженнях євроскептицизм визначався лише як недостатня підтримка подальшого процесу європейської інтеграції [2]. Згодом євроскептицизм тлумачився як виступ проти будь-якої форми наднаціональних європейських інститутів, що загрожують або можуть загрозувати національному суверенітету і традиційній європейській державній системі [3]. Такого роду опозиція може з'явитися по відношенню до кожного з інститутів ЄС і існує в різних формах, починаючи від недовіри до ворожості. Надалі ж євроскептицизм стали описувати як повну або часткову опозицію процесу європейської інтеграції [4].

Нині євроскептицизм охоплює всі політичні сили, як ліві, так і особливо праві, які не підтримують або європейську ідею, або її інституційне втілення. Зрештою, у цьому випадку варто згадати класифікацію різних аспектів євроскептицизму, що її запропонував британський науковець Пол Таггарт. Він зокрема розмірковуючи над впливом євроскептицизму на сучасну політичну систему Європи, виділив три типи євроскептицизму:

- 1) заперечення ідеї об'єднання і, отже, Європейського Союзу;
- 2) часткове заперечення інтеграції та скептичне ставлення до того, що ЄС є найкращим способом її досягнення, через поспішність у питаннях об'єднання різних культур, звичаїв і традицій, синтезувати політично чутливі проблеми різних країн;
- 3) майже повне заперечення інтеграції і погляд на ЄС як на структуру, як не кращого інтегратора [2].

З наведеної класифікації виходить, що євроскептицизм у своїй основній має на увазі опозицію до Європейського Союзу як системи інституцій з наднаціональним статусом, незалежно від ставлення до самого процесу інтеграції. Необхідно також відзначити існуючий в спеціальній літературі поділ на «м'який» і «жорсткий» євроскептицизм. Під першим прийнято розуміти критичне ставлення лише до деяких моментів європейської інтеграції, зокрема до тенденцій федералізації, що притаманна ЄС, пряме підпорядкування національних урядів Брюсселю, надмірний вплив на національну економічну, соціальну і фінансову політику. Своєю чергою «жорсткий» євроскептицизм тлумачиться як традиційно радикальне заперечення всього проекту європейської інтеграції та спробу утвердження якогось альтернативного проекту. Для апологетів «жорсткого»

евроскептицизму логічною є послідовна суверенізація національних держав, що входять до Євросоюзу [5, с. 6].

Більш складною є типологія, запропонована британцем Крістофером Флудом, який вважає, що євроскептицизм потрібно розглядати в контексті найповнішого спектру позицій в стосунку євроінтеграції. Відповідно за Флудом можна виділити такі види євроскептицизму: 1) європротівники відкидають будь яку форму євроінтеграції; 2) ревізіоністи вимагають зміни курсу інтеграції і повернення її у стан до підписання Маастрихтського договору; 3) мінімалісти декларують status quo, відкидаючи подальшу поглиблену інтеграцію; 4) градуалісти приймають процес євроінтеграції, але вимагають її здійснення в повільних, контрольованих темпах; 5) реформісти повністю підтримують ідею інтеграції, але її здійснення має відбуватись після вирішення наявних проблем в законодавчому та інституційному середовищі ЄС; 6) максималісти виступають за якнайшвидший процес євроінтеграції [6, с. 5].

Польський дослідник Кшиштоф Зуба запропонував власну типологію відношення щодо процесу євроінтеграції запровадивши обмежену кількість позицій, а саме: євроінтузіаста (за інтеграцію), єврореаліста (амбівалентна позиція), євроскептика (проти інтеграції) [7, с. 55]. Новим ключовим елементом у типології польського дослідника є поняття єврореалізму, який характеризується одночасним проявом протилежних якостей (помірного скептицизму та стриманого оптимізму). В своєму аналізі К. Зуба вказує на те, що категорія єврореалізму відбиває позицію значної кількості політичних партій, громадських ініціатив і широких верств суспільства. Таке поняття є протиставленням його прихильників «м'якому євроскептицизму» П. Таггарта, «європрагматизму» або «мінімалізму» і «градуалізму» К. Флуда.

Сукупність запропонованих дослідниками типологій явища євроскептицизму насправді показує, що єдиної системи визначення типу опозиції щодо ідеї євроінтеграції виокремити неможливо. Головною проблемою постають відмінності між країнами-членами Євросоюзу на рівні їх суспільно-політичної, економічної та історичної несхожості. Крім того різні політичні сили в державах-членах мають історично сформоване бачення майбутнього своєї території, держави та континенту, що є визначальним для їх позиції у європейських справах.

Початок ХХІ ст. ознаменувався посиленням позицій противників європейської ідеї та її інституційного втілення. Різко збільшилася кількість євроскептичних партій, розширилася їх електоральна база, зріс вплив цих партій на політичні процеси. Бурхливе зростання популярності євроскептиків, на думку експертного середовища [8; 9; 10], обумовлене цілою низкою негативних тенденцій в ЄС:

1) в більшості економік об'єднання проявилися кризові явища, спричинені політикою жорсткої економії і солідарності;

2) під загрозою опинилася національна ідентичність європейців, що обумовлена цілою низкою чинників, серед яких найбільш виразно проявляються ісламізація Європи (через зростаючу міграцію в ЄС у зв'язку з війнами на Близькому Сході) і насадження загальноєвропейського свідомості, яке витісняє національну.

Свою негативну роль у зниженні популярності європейського проекту відіграє передача частини державних повноважень у наднаціональні органи ЄС на тлі диспропорції у політичній вазі національних держав, представлених в євроструктурах. Серед обивателів, особливо консервативних і націоналістичних поглядів, це сприймається як втрата суверенітету. Сумарно ці кризові явища підірвали довіру до Євросоюзу, що призвело до значної втрати ним своїх колишніх прихильників серед громадян ЄС та скепсису щодо майбутніх перспектив в експертному середовищі.

Як писав в своїй останній книзі «Стратегічний погляд. Америка і глобальна криза» відомий американський стратег Збігнев Бжезінський, Євросоюз ризикує втратити статус зразка для наслідування в інших регіонах. Занадто багатий для неможливих країн, він притягує іммігрантів, але не є прикладом. Занадто пасивний у питаннях міжнародної безпеки, він не володіє достатнім впливом, щоб перешкодити Америці проводити політику, що поглиблює глобальний розкол, особливо в ісламських країнах. Занадто егоцентричний, він веде себе так, ніби його головне політичне завдання – стати найбільш упорядкованим в світі будинком для людей похилого віку. Занадто консервативний, він боїться культурного різноманіття. Тому його чекає незавидна доля всього Заходу: «глобальна плутанина і зростання політичного екстремізму» [11].

Між тим, треба відзначити, що попри реальність Brexit, лідери Євросоюзу не роблять трагедії з того, що такий досить незручний партнер як Британія вирішив залишити ЄС. Є сподівання, що це призведе до більшої консолідації та глибшої інтеграції континентальної Європи. Аргументи, щодо перспективності і позитивності членства в Євросоюзі для всіх держав-учасників зводяться до двох важливих позицій: 1) всі європейські країни щоб утвердитися в сучасному світі мають будуть єдині; 2) загальний ринок забезпечує зростання та добробут Європи. Тому раціональна оцінка ситуації пост-Brexit, адекватні й розумні висновки з цієї ситуації, можуть стати першими кроками у формуванні прагматичної стратегії подальших інтеграційних процесів у Європі та свого роду запобіжниками її остаточної дезінтеграції.

Втім, через посилення євроскептицизму, для України нині виникають складні проблеми щодо перспектив членства в ЄС. Адже інститути ЄС досі не дали юридичного зобов'язання прийняти Україну в члени ЄС, як не було і однозначних політичних декларацій щодо членства України в цьому об'єднанні. Отож песимістичний сценарій для України полягає в

тому, що перспектива повноцінного членства в ЄС у найближчі десятиліття для Києва є закритою. Поза тим, на наше переконання, євроінтеграційні процеси і участь в них з метою подальшого членства України в Європейському Союзі є основним інструментом розбудови правової та демократичної держави.

У підсумку можемо відзначити, що в цілому зростання євроскептицизму зумовлене як політичними так і економічними причинами, що, очевидно знаходяться у діалектичному взаємозв'язку. Феномен євроскептицизму доволі багатогранний, адже найчастіше представники різних країн, різних рухів висловлюють своє неприйняття окремих аспектів діяльності Євросоюзу. Відмінними є і цілі у євроскептиків з різних країн, адже якщо одні домагаються виходу своїх держав з ЄС або Єврозони, то інші виступають за реформування об'єднання, не виходячи з нього. З іншого боку, попри посилення тенденції поширення євроскептицизму, це не заважає планомірному, але більш повільному розвитку інтеграції в рамках Європейського Союзу. Певною мірою євроскептицизм можна розглядати як додатковий стимул до зваженої євроінтеграційної політики, що у перспективі працює на ідею об'єднаної Європи.

1. Договір про Європейський Союз [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_029 (11/2017). **2.** Taggart Paul. A touchstone of dissent : Euroscepticism in the contemporary Western European party systems / Paul Taggart // *European Journal of Political Research* – 1998. – Vol. 33. – Pp. 363–388. **3.** Katz Richard, Euroscepticism in Parliament : A Comparative Analysis of the European and National Parliaments / Richard Katz – Baltimore : The Johns Hopkins University, 2002. – 33 p. **4.** Robertson Thomas, Euroscepticism and the Perception of Benefits [Електронний ресурс] // Lund University. – Режим доступу : <https://lup.lub.lu.se/> (12/2017). **5.** Szczerbiak Aleks, Taggart Paul, *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism Volume 1: Case Studies and Country Surveys*. Front Cover.– Oxford : Oxford University Press, 2008. – 418 p. **6.** Flood Christopher, Euroscepticism : A Problematic Concept (Paper presented to the. UACES 32nd Annual Conference and 7th Research Conference) / Christopher Flood – Belfast : Queen's University, 2002. – 22 p. **7.** Zuba Krzysztof, *Polski Eurosceptycyzm i Eurorealizm* / Krzysztof Zuba – Opole : Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2006. – 445 s. **8.** Романов М. А. Совет ЕС : время больших перемен / М. А. Романов // *Современная Европа* – 2007. – № 1. – С. 64–77. **9.** Буторина О. В. Кризис в зоне евро : ошибки или закономерность? / О. В. Буторина // *Современная Европа* – 2012. – № 2. – С. 82–94. **10.** Traynor I. Crisis for Europe as trust hits record low [Електронний ресурс] // *The Guardian* – Режим доступу : <https://www.theguardian.com/world/2013/apr/24/trust-eu-falls-record-low> (04/2013). **11.** Бжезинский Збигнев, Стратегический взгляд. Америка и глобальный кризис / Збигнев Бжезинский – Санкт-Петербург : Астрель, 2012. – 288 с.

Рецензент: д.е.н., профессор Борейко В. І.

Мельничук Л. Б., к.пед.н, доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука, м. Рівне), **Шама О. П., спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист** (РГ «Гармонія» з навчально-виховної роботи, м. Рівне)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ (НА БАЗІ РГ «ГАРМОНІЯ» М. РІВНЕ)

Анотація. В статті досліджено проблему фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи до інноваційної діяльності. Обґрунтовано значення практичної підготовки у формуванні інноваційної компетентності студентів. Охарактеризовано фронтальні та групові інтерактивні методи навчання молодших школярів. Розкрито сутність інноваційної технології «Робота в центрах» та методику її реалізації студентами педагогічного факультету у процесі практичної підготовки на базі РГ «Гармонія».

Ключові слова: інноваційна діяльність, майбутні педагоги, молодші школярі, інтерактивні форми, «Робота в центрах».

Аннотация. В статье исследована проблема профессиональной подготовки будущих учителей начальной школы к инновационной деятельности. Обосновано значение практической подготовки в формировании инновационной компетентности студентов. Охарактеризованы фронтальные и групповые интерактивные методы обучения младших школьников. Раскрыта сущность инновационной технологии «Работа в центрах» и методика ее реализации студентами педагогического факультета в процессе практической подготовки на базе РГ «Гармония».

Ключевые слова: инновационная деятельность, будущие педагоги, младшие школьники, интерактивные формы, «Работа в центрах».

Annotation. The article is devoted to the problem of the professional training of future primary school teachers to innovate activity. The importance of practical training in the formation of innovative competence of students is substantiated. Frontal and group interactive methods of teaching younger schoolchildren are characterized. The essence of the innovative technology «Work in the centers» and the method of its realization by students of the Faculty of Pedagogy in the process of practical training on the basis of gymnasium «Harmony» is presented.

Key words: innovative activity, future primary school teachers, junior pupils, interactive forms, «Work in centers».

Орієнтація вітчизняних закладів на світові стандарти освіти в умовах євроінтеграційних процесів передбачає упровадження нових підходів до підготовки учителів, з метою формування в них умінь, необхідних для творчої професійної діяльності. Творча праця професійних педагогів, що активізує інтелектуальні зусилля до пошуку нового, за сучасних умов набуває непересічної виховної й дидактичної цінності та посідає чільне місце в підготовці вихованців школи до життя в динамічному демократичному суспільстві [1]. Особливо важливо забезпечити інноваційний характер педагогічної діяльності на початковому шкільному рівні, оскільки перші роки суспільного виховання й навчання дітей мають надзвичайно важливий вплив на подальший розвиток інтелекту, творчості, формування характеру, саморозвиток особистості тощо. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання підготовки майбутніх учителів початкових класів до інноваційної діяльності.

Проблема професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи до інноваційної діяльності розглядається в низці сучасних наукових досліджень. Значення фахової компетентності майбутнього вчителя як передумови його майбутнього професіоналізму розкрито в педагогічних працях І. Зязюна, Л. Масол, О. Рудницької, Л. Хомич. Психологічні засади професійного формування майбутнього педагога досліджували Г. Балл, І. Бех, В. Бодров, С. Максименко, В. Моргун, Б. Теплов. Особливості професійної та педагогічної освіти висвітлені О. Бідою, Г. Васяновичем, О. Дубасенюк, В. Євтухом, Н. Ничкало, А. Нісімчуком, Г. Яворською.

Однак незважаючи на значну кількість досліджень із педагогічної та освітньої інновації, проблема системи та процесів управління інноваційною діяльністю закладів вищої освіти (ЗВО), формування готовності майбутніх учителів до реалізації засад інноваційної діяльності свої актуальності не вичерпали і за необхідності забезпечення подальшого інноваційного розвитку вітчизняної освіти окреслена проблема потребує подальшого дослідження.

Реалізація ключових положень Концепції Нової української школи вимагає інноваційних підходів до здійснення освітнього процесу у початковій освіті, у зв'язку з чим важливого значення набуває формування інноваційної компетентності майбутніх педагогів [2].

Готовність до інноваційної педагогічної діяльності – це особливий особистісний стан, який передбачає наявність у майбутнього педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами й засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості й рефлексії. Саме рефлексія (від лат. *reflexio* – звернення назад, відображення) – пізнання й аналіз педагогом та іншими учасниками освітнього процесу інновацій, явищ власної свідомості й діяльності, тобто погляд на власну думку і дію ніби збоку є необхідним компонентом інноваційної діяльності [1, с. 271].

Однією з форм підготовки майбутніх педагогів до інноваційної діяльності є навчальна дисципліна «Інноваційні моделі навчання і виховання молодших школярів», метою якої є допомога майбутнім учителям початкової школи зорієнтуватися в концептуальних та теоретичних положеннях інноваційних технологій навчання і виховання, сформувати готовність до впровадження сучасних освітніх моделей у практику початкової школи.

Практична підготовка студентів до інноваційної діяльності передбачає формування педагогічних умінь і навичок, необхідних для вирішення педагогічних завдань у процесі освітньої діяльності. Вирішення цього завдання ґрунтується на положенні про те, що для організації будь-якої діяльності майбутньому фахівцю необхідно мати високий рівень знань. Але одного цього знання недостатньо, для ефективного здійснення діяльності потрібні відповідні уміння і навички у галузі професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи, специфіка підготовки яких зумовлена особливостями їхньої практичної діяльності у майбутньому [3, с. 153].

У цьому зв'язку лабораторні заняття з дисципліни «Інноваційні моделі навчання і виховання молодших школярів» проводились на базі Рівненської гімназії «Гармонія», яка є регіональним представником Всеукраїнського фонду «Крок за кроком» у Рівненській області. Щотижня на базі гімназії учні початкової школи працювали за інноваційною освітньою технологією «Робота в центрах».

Робота в центрах – це форма інноваційної діяльності в умовах урочної системи, яка передбачає роботу у малих групах з використанням групових та фронтальних інтерактивних технологій (рис. 1).

Рис. 1. Робота в центрах

Термін «*інтерактивний*» (з англійської *inter* – взаємний, *akt* – діяти) означає «здатний до взаємних дій, діалогу». Інтерактивне навчання і виховання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності молодших школярів, яка має на меті створення комфортних умов навчання,

за яких кожний учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. Це співнавчання, взаємонавчання, де учень та педагог є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують із приводу того, що вони знають, уміють і здійснюють [4, с. 178].

Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання ролевих ігор, спільне розв'язання проблеми на основі аналізу обставин і відповідної ситуації [5]. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співпраці, взаємодії, тим самим є сприятливим підґрунтям для професійної підготовки педагогів початкової ланки освіти до інноваційної діяльності.

Інноваційна технологія включала роботу молодших школярів у таких центрах:

- центр української мови;
- центр математики;
- центр читання;
- центр трудового навчання.

Поділ учнів на групи кожного тижня відбувається по-різному:

- за списком у журналі;
- жеребкуванням (наприклад, за предметними картинками);
- за бажанням учнів;
- за днем народження у певну пору року (зимові іменинники, літні іменинники та ін.).

Робота в групах була стабільною упродовж роботи в усіх центрах. Очоловав кожен підгрупу капітан команди, якого обирали члени групи. Щотижня склади груп та капітани змінювалися. Тривалість роботи у кожному центрі складала 45 хв. Після завершення роботи в одному центрі діти переходили працювати до іншого.

Робота у кожному з центрів супроводжувалася інструкцією для роботи та інструктивними картками.

Для прикладу наведемо інструкцію для роботи та картки, які пропонувалися учням 4-А класу у центрі математики.

Інструкція для роботи в центрі математики

Це вам знадобиться: щоденник, підручник «Математика», зошит, письмове приладдя.

Це потрібно зробити:

1. *Математична розминка.* Обчисліть усно «ланцюжком»:

- уменшіть на 4 тисячі кожне число:

55778; 9000; 60000; 4375; 83000; 4025; 15003; 824000.

2. *Математичний диктант.* Запишіть числові вирази та обчисліть їх.

Біля кожної відповіді вкажіть відповідну букву. Прочитайте слово (Картка 1).

- добуток чисел 3520 і 100 зменшити на 30;
- частку чисел 60000 і 100 зменшити на 10;

- 8000 збільшити на добуток чисел 4000 і 4;
- 7200 зменшити на добуток чисел 20 і 7;
- різницю чисел 6000 і 600 зменшити у 9 разів;
- перший множник 5, другий виражений сумою чисел 740 і 260.

Будьте уважними, працюйте вправно, і зможете дізнатися цікавинки про океани.

3. *Робота в парі.* Обчисліть суми, записуючи доданки стовпчиком, і дізнайтеся найбільшу ширину кожного океану (Картка 2).

4. *Розв'яжіть задачу* (Картка 3).

5. *Розв'яжіть рівняння і дізнайтеся середню глибину найменшого, найхолоднішого і наймілкішого океану:* $15035 - x = 13785$.

6. *Запишіть домашнє завдання у щоденник.* С. 68, № 417, 420.

7. *Виконайте самостійну роботу* (Картка 4)

8. *Підсумуйте роботу в центрі математики:*

– Чи було цікаво?

– Чи був урок корисним? Чим?

Бажаємо успіхів у роботі у наступному центрі!

Картка 1

590	351970	5000	7060	600	24000
К	О	И	А	Н	Е

Картка 2

11025 + 9673 + 3302 – найбільша ширина Тихого океану;

2318 + 3974 + 931 – найбільша ширина Атлантичного океану;

6005 – 605 – 3363 – найбільша ширина Індійського океану.

Картка 3

Найбільша глибина Атлантичного океану 8428 м, Тихого – на 2594 м більша, ніж Атлантичного; Індійського – на 3293 м менша, ніж Тихого, а Північного Льодовитого – на 2202 м менша, ніж Індійського. Яка найбільша глибина Північно Льодовитого океану?

Робота у центрі математики передбачала використання таких інтерактивних методів:

1. *Робота в парах* (Пункт інструкції № 3, картка 2).

Парна робота вимагає обміну думками і дозволяє швидко виконати вправи, які в звичайних умовах є часомісткими або неможливими (обговорити подію, твір, взагалі інформацію, вивести підсумок уроку, події тощо, взяти інтерв'ю один в одного, проанкетувати партнера). Після цього один з партнерів доповідає перед класом про результати.

Така форма роботи дає змогу учням набути навичок співробітництва, оволодіти вміннями висловлюватися та активно слухати.

2. *Вузлики або «зашифровані слова»* (цей інтерактивний прийом представлений у завданні картки 1). Він дає змогу активізувати пізнавальні інтереси дітей, зацікавити їх тематичним напрямом роботи центру. У цьому випадку зашифрованим було слово «океани». Розв'язання задач карток 2 і 3 сприяло не лише розвитку математичного мислення та обчислювальних навичок молодших школярів, але й надавало змогу інтегрувати міжпредметні зв'язки (у цьому випадку з навчальною дисципліною «Я у світі»).

3. *Мозковий штурм* – загальновідома технологія, сутність якої полягає в тому, що всі учні по черзі висловлюють свої думки з приводу проблеми. Висловлене не критикується і не обговорюється до закінчення висловлювань. Цей метод поєднується з методом «Мікрофон», коли молодші школярі по черзі висловлюють свої думки, тримаючи у руках бутафорний мікрофон (можна використати у процесі математичної розминки).

4. *Метод «прес»* дає змогу у кінці уроку ґрунтовно висловити свою думку з приводу вивченого та засвоєного матеріалу.

Робота у центрах української мови, читання та трудового навчання, крім окреслених вище, включала ще такі інтерактивні методи та прийоми:

1. *Незакінчені речення*. Дещо ускладнений варіант великого кола: відповідь учня – це продовження незакінченого речення типу «можна зробити такий висновок...», «я зрозумів, що...»

2. *Мозаїка*. Це метод, що поєднує групову та фронтальну роботу. Малі групи повинні працювати над різними завданнями, після чого їх необхідно переформатувати так, щоб у кожній новоствореній групі були експерти з кожного аспекту проблеми

3. *Робота в малих групах*. Найсуттєвішим тут є розподіл ролей: «спікер» – керівник групи (повинен слідкувати за регламентом під час обговорення, зачитувати завдання, визначати доповідача, заохочувати групу до роботи), «секретар» (повинен вести записи результатів роботи, допомагати при підведенні підсумків та їх оголошенні), «посередник» (повинен стежити за часом та заохочувати групу до роботи), «доповідач» (повинен чітко висловлювати думку групи та доповідає про результати її роботи).

4. *Асоціативний куц*. Цей метод універсальний на всіх етапах уроку, зокрема під час активізації, в основній частині, як засіб перевірки знань. На дошці перед очима дітей виникає за їхніми відповідями цікавий «куц», на «гілках» якого знаходяться відомості про це слово.

Наприклад, у роботі в центрі читання молодшим школярам пропонувався такий варіант «Асоціативного куца»:

– про що дізнався Славко з книжки «Життя тварин»? Поєднай назви тварин з їхніми характеристиками:

Карликові антилопи *	* Наслідують пташині голоси
Дикі коти сервали *	* Дуже довірливі
Зеброві мангусти *	* Полюють на зайців і ягнят

У процесі «Роботи в центрах» майбутні педагоги мали змогу не лише продемонструвати знання з фахових методик, ознайомитись з новітніми освітніми технологіями, але й виступити у ролі педагогів-наставників, здатних застосовувати інноваційні педагогічні технології на уроках в початкових класах з урахуванням індивідуальних особливостей молодших школярів; прийоми організації співробітництва у малих групах (рис. 2).

Рис. 2. Робота в центрі трудового навчання під керівництвом студентів педагогічного факультету МЕГУ ім. академіка Степана Дем'ячука

Отже, проведення практичних занять у прикладному форматі (зокрема, на базі початкової школи) сприяє формуванню професійних умінь і навичок студентів, розвитку у них інноваційної компетентності, моделей поведінки, пошуку інтерактивних форм і методів роботи з вихованцями.

1. Калюжна Н. С. Закономірності та принципи формування інноваційної компетентності майбутніх учителів початкової школи / Н. С. Калюжна // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – 2016. – № 2(56). – С. 270–279. **2.** Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934> **3.** Гринчук І. Підготовка майбутнього вчителя до інноваційної діяльності : культурологічний аспект / Ірина Гринчук, Олена Горбач // Наукові записки. Серія : Педагогіка, 2009. – № 5. – С. 152–157. **4.** Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 678 с. **5.** Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / В. Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Микулець В. Ю., к.ю.н., доцент, Савченко Н. Л., студент магістратури юридичного факультету (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука, м. Рівне)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТА

Анотація. В статті розглянуто теоретичні засади аналізу інституту Президента. Обґрунтовано актуальність дослідження інституту Президента в Україні та показано його особливе місце у національній правовій системі. Визначено елементи інституту Президента та розкрито основні методологічні засоби дослідження цього інституту. Проаналізовано законодавство, що стосується інституту Президента України, специфіку його формального вираження у національній та зарубіжній практиці. Показано місце проблематики функціонування інституту Президента у правничо-історичній літературі.

Ключові слова: Президент України, інститут Президента, правовий статус президента, методологія, рівні методології.

Аннотация. В статье рассмотрены теоретические основы анализа института Президента. Обоснована актуальность исследования института Президента в Украине и показано его особое место в национальной правовой системе. Определены элементы института Президента и раскрыты основные методологические средства исследования этого института. Проанализировано законодательство, регламентирующее институт Президента, специфику его формального выражения в национальной и зарубежной практике. Показано место проблематики функционирования института Президента в историко-правовой литературе.

Ключевые слова: Президент Украины, институт Президента, правовой статус президента, методология, уровни методологии.

Annotation. The theoretical basis for the analysis of the institution of the president was shown. Additionally, the relevance of the study as well the special place of the institution of the president in Ukraine were justified. The elements of the institution following the methodological research methods of the institution were described. Special attention was shown to the legislation in terms of the institution of the president in Ukraine, in addition, the specificity of the formal expression in terms of the national and foreign practices. The place of the functional problematic, that institution is facing, referring to the historical and legal literature was shown.

Key words: President of Ukraine, institution of the president, legal status of the president, methodology, methodological levels.

В умовах розбудови правової держави, якою проголошено Україну, інститут Президента в системі органів державної влади є важливим політико-правовим явищем, що потребує постійної наукової уваги та правового аналізу. Класично Президент є главою держави і посідає особливе місце в ієрархії державних інститутів, здійснюючи функцію вищого політичного представництва країни у внутрішній та зовнішній політиці.

Для забезпечення стабільності конституційного ладу, узгодженого функціонування державного механізму, авторитетного представництва держави в міжнародних відносинах інститут президентства на сучасному етапі є об'єктивно необхідним. При цьому, національним законодавством Президент як глава держави наділяється спеціальними повноваженнями у сфері взаємовідносин із законодавчою, виконавчою та судовою владою, він може виступати своєрідним арбітром між ними, а відтак є символом єдності держави і її офіційним представником.

Актуальність дослідження інституту Президента в Україні, зокрема адміністративно-правових засад його діяльності зумовлена теоретичною та практичною значимістю питань, пов'язаних з ефективним функціонуванням держави, забезпеченням стабільності політичної системи, одним з елементів якої є Президент. Дослідження зазначеної проблематики дає можливість глибоко зрозуміти теоретичні та правові основи діяльності Президента як глави держави, з'ясувати практичні нюанси реалізації інституту Президента. Крім того отримані результати можуть бути використані під час проведення навчальних занять з проблематики, що пов'язана з діяльністю Президента України, а також подальших наукових досліджень цієї проблеми, що особливо актуально напередодні президентської виборчої кампанії 2019 року.

Увага до теми адміністративно-правових засад діяльності Президента України також зумовлено тим фактом, що досвід функціонування президентів у нових незалежних державах, що виникли на пострадянському просторі, засвідчив не тільки плюси наділення значною владою глави держави, а й відчутні мінуси. Зовнішніми формами їх проявів можна вважати протистояння президентів і парламентів, президентів і органів конституційного контролю, фактична підміна президентами урядів, дисбаланси у правовій системі і правозастосовчій практиці, використання влади в особистих інтересах, зловживання і корумпованість чиновників; в результаті – обмеження прав і законних інтересів громадян. Тому така ситуація не може не привертати наукову увагу до різноманітних відносин, що складаються в процесі закріплення юридичного статусу і діяльності Президента України, притаманних їм суперечностям та колізіям.

Означений державно-правовий інститут знаходиться у полі зору українських та зарубіжних вчених. Зокрема його дослідженням займалися такі вчені як В. Авер'янов, С. Агафонов, Д. Белов, Л. Галаган, О. Зозуля, М. Кармазіна, С. Коліушко, Т. Коломоєць, В. Копейчиков, О. Паска.

Н. Плахотнюк, В. Погорілко, Н. Рибалка, Дж. Сарторі, О. Скакун, О. Фрицький, В. Чіркін, В. Шатіло та ін. Втім зважаючи на динамічність державно-правових відносин інститут Президента постійно зазнає змін та набуває нових якостей, що до того ж зумовлено суб'єктивним чинником (особисті якості Президента очевидно впливають на реалізацію конкретних аспектів правовідносини, що виражають зміст інституту Президента). До того ж у правничій літературі досі не було локалізовано увагу саме на теоретичних засадах аналізу інституту Президента.

Отже, актуальність дослідження інституту Президента в Україні, зокрема адміністративно-правових засад його діяльності зумовлена теоретичною та практичною значимістю питань, пов'язаних з ефективним функціонуванням держави, забезпеченням стабільності політичної системи, одним з елементів якої є Президент. Дослідження зазначеної проблематики дає можливість глибоко зрозуміти теоретичні та правові основи діяльності Президента як глави держави, з'ясувати практичні нюанси реалізації інституту Президента.

Метою нашої статті є дослідження теоретичних засад функціонування інституту Президента.

На початку дослідження вважаємо за потрібне відзначити, що надалі під інститутом Президента як інститутом конституційного права, ми будемо розуміти сукупність конституційно-правових норм, що регулюють однорідні, відносно відокремлені суспільні відносини, змістом яких є діяльність Президента як глави держави. Такі суспільні відносини мають політико-правовий характер і можуть носити як паритетний, так і субординаційний характер. Вони можуть бути врегульовані конституційними, адміністративними, кримінальними і цивільними нормами права. Втім саме конституційне право має домінуючий вплив на ці правовідносини, що зумовлено їх основним суб'єктом – Президентом, та їх змістом (владними відносинами), що пов'язані з діяльністю глави держави у механізмі здійснення державної влади [1, с. 28–29].

При цьому під елементом інституту Президента розуміється група норм, які регулюють найбільш однорідні суспільні відносини щодо формування і діяльності Президента як органу держави. До елементів інституту президентства належать порядок виборів, вступу на посаду, відповідальність, припинення повноважень, компетенція та повноваження. Елементи інституту президентства складаються з норм чинної Конституції країни та інших правових актів. Окремим елементом інституту президентства в спеціальній літературі [2; 3; 4] розглядаються акти Президента, оскільки вони мають низку характерних особливостей. Акти глави держави можуть бути як нормативного, так й індивідуального характеру, видаватися Президентом одноособово чи підлягати скріпленню Прем'єр-міністром і відповідальним міністром (контрасигнуватися). Означене щодо змісту поняття «інститут Президента» та «елементи інституту Президента», на

нашу думку, виступає свого роду орієнтирним матеріалом для здійснення змістовного дослідження за обраною темою.

Необхідно також наголосити, що розвиток інституту Президента – це важлива теоретична та практична проблема, оскільки вона пов'язана з питаннями розподілу владних повноважень між Президентом та іншими органами влади, а також з питанням оптимізації взаємодії владних структур. Діяльність Президента відіграє значну роль у функціонуванні законодавчої, виконавчої та судової влади, але механізми їх співробітництва виявляються не завжди досконалими або не до кінця конкретизованими. Сам факт наявності Президента у політичній системі актуалізує необхідність по-новому осмислити питання функціонування всього державного механізму, проаналізувати значення цього державно-правового інституту. Важливо виявити юридичну природу Президента як глави держави. Аналіз спеціальної літератури [5; 6] дає підстави стверджувати, що актуальною і гострою проблемою сучасної науки конституційного права є проблема теоретичного обґрунтування місця і ролі Президента як глави держави у загальній системі органів державної влади. Неоднозначність конституційних норм, що присвячені правовому статусу Президента можуть давати можливість широкого тлумачення повноважень глави держави. Це, своєю чергою, містить загрозу викривлення дійсних намірів законодавця і фактичного виходу Президента за межі своєї компетенції.

Не менш важливою є проблематика пов'язана з організаційно-правовими механізмами та засобами забезпечення реалізації Президентом його конституційних повноважень, створення умов для реалізації гарантій президентської діяльності. В країнах, де існує інститут Президента, як правило, функціонує система інституцій, націлена на правове, документальне, інформаційно-аналітичне, організаційне та інше забезпечення діяльності глави держави. Владні прерогативи Президента, що виникають з його конституційно-правового статусу, мають можливості повноцінної реалізації тільки в умовах відповідного кваліфікованого сприяння, що здійснюються на професійній основі різними органами, організаціями, посадовими особами. Безпосереднє залучення цих органів, організацій і посадових осіб в механізм здійснення державно-владних повноважень Президента, а також особливості їх функціонування очевидно становить науковий інтерес та потребують спеціальної уваги.

Дослідження та вирішення цих проблем передбачає наявність певної методології. Поняття «методологія» багатозначне та багатоаспектне, а тому наукову методологію потрібно потрактовувати як метод пошуку найбільш загальних підходів до вивчення предмета і ширше – навколишнього світу. У цьому контексті варто згадати позицію російського мислителя Ельгіза Позднякова, який тлумачить методологію як певний цілісний світогляд, кредо зрештою як «магічний кристал», крізь який дослідник дивиться на світ та оцінює його. Завдання методології вчений вбачав у

розробленні та формулюванні загальних світоглядних принципів щодо вивчення певного феномену нашого життя [7, с. 9].

Для формування адекватного уявлення про методологію дослідження інституту Президента необхідно також урахувати спектр методів пізнавальної діяльності, що існує сьогодні у системі методологічного знання і представлений трьома рівнями: 1) філософським, 2) загальнонауковим, 3) конкретно-науковим. Філософський рівень – як змістовний базис будь-якого методологічного знання – визначає світоглядний підхід до процесів пізнання певного феномену та засобів перетворення дійсності, а відтак охоплює загальні принципи пізнання і категоріальний апарат. Загальнонауковий рівень методологічного знання утворюють теоретичні концепції, застосування яких можливе до всіх або до більшості наукових дисциплін. Типовим прикладом слугує широко вживаний системний підхід. Конкретно-науковий рівень – це сукупність методів, принципів і процедур, що складають дослідницький арсенал спеціальних наукових дисциплін.

Методи дослідження і способи вирішення зазначених завдань мають обиратися з урахуванням конкретної мети дослідження інституту Президента. Зокрема, здійснення аналізу правового інституту Президента в єдиному комплексі інституційних і функціональних характеристик шляхом дослідження його реалізації в Україні передбачає використання цілої низки методологічних підходів. Зокрема використання філософської методології необхідне для встановлення теоретичних та правових підстав аналізу інституту Президента, як особливого державно-правового явища. Історико-правовий метод, що належить до загальнонаукового рівня методологічного знання, очевидно необхідний для дослідження становлення і розвитку інституту Президента. До цього ж методологічного рівня належить формально-логічний, який у поєднанні з порівняльно-правовим методом (конкретно-науковий рівень методології) необхідно залучити для дослідження особливостей інституту Президента України. Використання методу узагальнення конче потрібне для визначення ключових понять, що стосуються інституту Президента, та особливостей його реалізації в Україні. На конкретно-науковому рівні доцільне застосування спеціально-юридичного методу для вивчення окремих правових конструкцій, принципів, понять, аналізу чинного законодавства і підзаконних актів, які обумовлюють правові аспекти діяльності Президента, як глави держави.

Застосування наведених методів матиме дослідницьку перспективу за умови звернення до історико-правових та політико-правових літературних джерел в галузі теорії держави і права, конституційного та адміністративного права України. Зрозуміло, що нормативну базу дослідження у процесі дослідження інституту Президента мають становити Конституція України та спеціальні нормативно-правові акти за темою наукового дослідження. При цьому, ми вважаємо важливою позицію українського дослідника Сергія Агафонов, який пропонує розглядати законодавство, що стосується

інституту Президента України, як поєднання вертикальної та горизонтальної систем. До вертикальної системи науковець відносить нормативно-правові акти, що розташовуються за певною ієрархією в залежності від юридичної сили, а до горизонтальної – акти, які мають рівну юридичну силу, але різні об'єкти правового регулювання. При дослідженні вертикальної системи інституту президентства в цілому автор звертає увагу на можливість систематизувати в залежності від суб'єкта прийняття нормативно-правові акти в такі групи:

- а) нормативно-правові акти органу законодавчої влади;
- б) нормативно-правові акти Президента;
- в) нормативні акти дорадчих, консультативних та інших допоміжних органів та служб при Президентові.

Горизонтальна система розглядається С. Агафоновим за такими групами:

- а) норми, що регулюють правовий статус Президента країни та його повноваження;
- б) норми, що регулюють функціонування органів, які забезпечують діяльність Президента;
- в) норми, що регулюють діяльність державних органів, відповідальних перед Президентом;
- г) норми, що регулюють організацію та проведення виборів Президента України [8].

В межах цих систем очевидно варто здійснювати аналіз правового інституту Президента в єдиному комплексі інституційних і функціональних характеристик шляхом дослідження його реалізації в Україні.

Щодо правничо-історичної літератури, то проблемам функціонування інституту президентства в ній приділяється досить багато уваги. При цьому найбільша кількість робіт належить американським дослідникам, оскільки інститут президентства в США має найдовшу історію існування. Американськими вченими вивчаються різні аспекти інституту президентства: причини його появи, місце в системі поділу влади, взаємовідносини між Президентом і Конгресом, нормативні акти Президента, військові та надзвичайні повноваження Президента. Великий матеріал присвячений особистостям американських президентів. Натомість у західноєвропейській літературі дослідження інституту президентства носять обмежений, а часом і фрагментарний характер, що зумовлено специфікою розвитку президентства в Європі. Відтак високий ступінь розробленості проблеми інституту президентства в науковій політологічній літературі найбільше характерний для Франції [9].

Стосовно традицій дослідження інституту президентства в Україні, то основний масив праць на цю тему з'явився після відновлення суверенності та впровадження посади Президента у систему державної влади в останнє десятиліття ХХ ст. – на початку ХХІ ст. В Україні питання організації та функціонування органів державної влади, їх структури, принципів, методів і

форм державного управління, взаємозалежності та самостійності гілок влади, формування національної державності, розвитку адміністративного процесу, конституційного устрою суспільства, правового регулювання, створення цілісної системи влади досліджувались таким українськими науковцями як В. Авер'янов, О. Андрійко, Ю. Битяк, М. Кармазіна, І. Коліушко, Т. Коломоєць, В. Копейчиков, Н. Плахотнюк, В. Погорілко, О. Фрицький, В. Шатіло. Праці загаданих науковців очевидно становлять теоретичну основу будь-якого дослідження інституту Президента.

Підсумовуючи результат проведеного дослідження, відзначимо, що теоретичне осмислення конституційно-правової природи діяльності Президента України та системи її забезпечення являє собою актуальну задачу конституційно-правової науки, важливу для розширення і більш глибокого пізнання питань, що відносяться до предмету науки конституційного права, розуміння особливостей конституційно-правового інституту української президентури.

Методологічну основу дослідження інституту Президента України становлять методи філософського рівня методології та загальнонаукові методи, а також окремі наукові методи пізнання соціально-політичної та юридичної дійсності. Основним для дослідження проблематики цієї роботи вважаємо метод системно-структурного аналізу, що передбачає виділення окремих аспектів досліджуваного об'єкта, які дозволяють в сукупності охопити його різноманіття і комплексність, фіксувати цілісні властивості об'єкта, його структуру і динаміку.

1. Плахотнюк Н. Г. Інститут президентства в Україні : характеристика деяких складових елементів / Н. Г. Плахотнюк // Вісник Української академії державного управління при Президентові України. – 1997. – № 3–4. – С. 28–34. **2.** Погорілко В. Ф. Інститут президентства в Україні / В. Ф. Погорілко // Державотворення і правотворення в Україні : досвід, проблеми, перспективи – Київ, Вид : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. – С. 113–134. **3.** Chorążewska A. Prezydent jako czynnik równowagi. Arbitraż prezydencki. / A. Chorążewska // Przegląd Sejmowy. – 2005. – № 6. – S. 59–82. **4.** Чиркин В. Е. Глава государства. Сравнительно-правовое исследование / В. Е. Чиркин – Москва : Норма : Инфра-М, 2010. – 230 с. **5.** Белов Д. М. Роль главы держави в механізмі здійснення державної влади / Д. М. Белов // Щомісячний правовий часопис «Юридична Україна» – 2005. – № 5 (29). – С. 11–15. **6.** Кармазіна Марія. Інститут президентства : походження та сутність феномена / Марія Кармазіна // Політичний менеджмент. – 2004. – № 3. – С. 36–50. **7.** Поздняков Э. А. Философия политики : монографія / Э. А. Поздняков – Москва : Палей, 2011. – 576 с. **8.** Агафонов С. А. Правовий статус Президента України / С. А. Агафонов // Право України. – 2000. – № 9. – С. 24–26. **9.** Паречина С. Г. Інститут президентства : история и современность / С. Г. Паречина. – Минск : ИСПИ, 2003. – 163 с.

Рецензент : д.філос.н. профессор Матвійчук А. В.

Миськова Н. М., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ

Анотація. У статті досліджено особливості методико-математичної підготовки студентів педагогічних факультетів до викладання математики в умовах реформування національної системи освіти, запропоновано та обґрунтовано організаційно-педагогічні аспекти вдосконалення математичної підготовки майбутніх вчителів початкових класів та визначені перспективи їх розвитку. Охарактеризовано педагогічні умови, що забезпечують готовність майбутнього вчителя до формування в учнів початкових класів математичних уявлень і понять.

Ключові слова: математична освіта, методика викладання математики, зміст математичного розвитку учнів початкової школи, методико-математична підготовка студентів.

Аннотация. В статье исследованы особенности методико-математической подготовки студентов педагогических факультетов к преподаванию математики в условиях реформирования национальной системы образования, предложены и обоснованы организационно-педагогические аспекты совершенствования математической подготовки будущих учителей начальных классов и определены перспективы их развития. Охарактеризованы педагогические условия, обеспечивающие готовность будущего учителя к формированию у учащихся начальных классов математических представлений и понятий.

Ключевые слова: математическое образование, методика преподавания математики, содержание математического развития учащихся начальной школы, методико-математическая подготовка студентов.

Annotation. The article deals with the peculiarities of methodical and mathematical training of pedagogical faculties students for teaching mathematics in the conditions of reforming the national education system, organizational and pedagogical aspects of improving the mathematical training of future teachers of elementary school classes and the prospects for development are proposed and substantiated. The pedagogical conditions that ensure the readiness of the future teacher to forming of mathematical concepts of primary school pupils are characterised.

Key words: *mathematical education, method of teaching mathematics, content of mathematical development of elementary school students, methodical-mathematical training of students.*

Реформування сучасної системи освіти ставить перед педагогічними навчальними закладами особливі завдання, які визначаються потребою суспільства в педагогах, здатних до розв'язування складних проблем навчання, виховання і розвитку учнів, формування їх особистості. Це зумовлює необхідність змін у підготовці вчителя. Тільки педагог із високим рівнем інтелекту, творчих здібностей здатний формувати особистість школяра з урахуванням вимог сучасності. Треба зазначити, що головна роль у цьому процесі належить саме вчителю, оскільки ця ланка є особливою. Адже, саме початкова школа є фундаментом подальшого навчання. Насамперед, це стосується сформованості загальнонавчальних умінь, навичок і способів діяльності, пізнавальних інтересів і мотивації.

У зв'язку з цим учитель початкової школи має володіти не лише фундаментальними знаннями предметних дисциплін, але й комплексом конкретних засобів професійної діяльності щодо застосування надбаних знань і умінь, зокрема під час реалізації початкової математичної освіти. Однак, у системі підготовки педагогічних кадрів недостатньо вирішено питання особливості формування методико-математичної компетентності майбутніх учителів початкової школи [1].

Отже, на сучасному етапі розвитку освіти доцільно зосередити увагу на таких професійно значущих якостях педагога, як гуманістична спрямованість у стосунках з учнями, глибокі знання навчального матеріалу предметів, що викладаються в початковій школі, зокрема, математики, методична гнучкість і відповідна особистісна позиція.

Основним завданням викладання навчальної дисципліни «Методика викладання математики в початковій школі» є не тільки підготовка студентів до викладання цієї освітньої галузі, а й підведення їх до глибокого розуміння того, що математична освіта – не лише частина математичної науки, а й феномен загальнолюдської культури, відбиття історії розвитку людської думки. Саме тому математична освіта завжди відіграє важливу роль у культурному розвитку людини. При цьому її можливості далеко виходять за межі власне математичних предметів.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми знайшли відображення у працях, присвячених питанням професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя (Е. Александрова, М. Богданович, І. Дичківська, П. Ердієв, А. Захарова, І.Зязюн, Н. Кичук, Н. Кузьміна, С. Логачевська, Б. Нікітіна, Д. Ніколенко, Л. Петерсон, В. Семиченко, С. Сисоєва, Р. Хмелюк, А. Щербаков та ін.)

Метою нашої статті є визначення основних тенденцій розвитку сучасної методико-математичної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Основною метою математичної освіти є формування наукового світогляду учнів, оволодіння методологією математичного пізнання, забезпечення інтелектуального розвитку особистості, неперервності та наступності в системі загальношкільної освіти. Для успішної участі у сучасному суспільному житті особистість повинна володіти певними прийомами математичної діяльності та навичками їх застосувань до розв'язання практичних задач. Певної математичної підготовки і готовності її застосовувати вимагає і вивчення багатьох навчальних предметів загальноосвітньої школи. Значні вимоги до володіння математикою у розв'язанні практичних задач ставлять сучасний ринок праці, отримання якісної професійної освіти, продовження освіти на наступних етапах. Тому одним з головних завдань є забезпечення умов для досягнення кожним учнем практичної компетентності [2].

Основні напрями вдосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів до навчання математики розробляються з урахуванням принципів сучасної освітньої системи. Одним із реальних шляхів підвищення рівня якості такої підготовки студентів, на нашу думку, є розроблення науково обґрунтованих методичних систем навчання із фахових дисциплін. Такий підхід сприятиме активізації навчально-пізнавальної, науково-дослідницької діяльності майбутніх фахівців, розкриттю їхнього творчого потенціалу, збільшенню ролі самостійної та індивідуальної роботи і ґрунтується на широкому впровадженні у навчальний процес новітніх педагогічних та інформаційних технологій. Цілеспрямована робота факультетів, кафедр, викладачів із формування та розвитку пізнавальної активності студентів – гарант підвищення якості засвоєння ними навчального матеріалу, зокрема з методики викладання математики, розвитку їхнього мислення тощо. Значні дидактичні можливості для підвищення рівня пізнавальної активності майбутніх фахівців мають нові інформаційні технології. Можна виділити групу найважливіших чинників активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, ефективність яких може бути підсилена за рахунок застосування у навчальному процесі новітніх інформаційних технологій, а саме:

- розвиток мотивації, посилення інтересу до навчання, у тому числі до способів одержання знань;
- розвиток мислення, інтелектуальних здібностей студентів;
- індивідуалізація та диференціація навчання;
- надання переваги активним методам навчання;
- підвищення наочності навчання;

– збільшення арсеналу засобів пізнавальної діяльності, опанування сучасних методів наукового пізнання, пов'язаних із застосуванням комп'ютерів;

– спрощення та збільшення швидкості доступу до навчальної та наукової інформації через мережу Internet.

Отже, методико-математична підготовка майбутніх вчителів початкової школи в умовах запровадження положень Болонської конвенції передбачає посилення її практичної спрямованості та надання такому процесу системного і цілісного характеру. Окрім того, в сучасних умовах модернізації педагогічної освіти необхідно домогтися гармонізації особистісної і професійної складових методико-математичної підготовки студентів. Розв'язання зазначених проблем дозволить національній системі вищої освіти наблизитися до Європейського освітнього простору.

Проведений аналіз державних стандартів методико-математичної підготовки вчителя в Україні засвідчив, що вони орієнтують на вибудовування діяльнісного аспекту процесу підготовки. Поза сумнівом, це має особливе значення в плані професійної підготовки. Студенти повинні: відкривати нові знання; самостійно засвоювати готові математичні знання; розуміти внутрішні та міжпредметні зв'язки, загальність математичних законів; оволодівати новою ідеологією математичної освіти; розуміти функціонування процесу навчання (яке полягає в тому, що кожен окремий учень не копіює знання вчителя, а створює власну картину математичних знань, яка залежить від особливостей сприйняття та переробки інформації); знати психічні особливості, закономірності процесу засвоєння знань учнів, ознайомитися з питаннями психології оволодіння математичними знаннями та ін. [3].

Сучасні вимоги Галузевих стандартів підготовки майбутніх учителів початкових класів, нова концепція особистісно-зорієнтованої освіти, зміни, які відбуваються в початковій школі, обґрунтовують необхідність змін і в методико-математичній підготовці студентів педагогічних університетів до роботи з молодшими школярами, до розроблення шляхів оновлення та вдосконалення цієї підготовки.

У пояснювальній записці до програми курсу «Методика викладання математики» обґрунтовується необхідність формування в студентів професійних умінь щодо організації та здійснення навчально-творчої діяльності молодшого школяра. У змісті навчальної дисципліни виокремлюється робота із завданнями розвивального характеру, передбачається навчання студентів самостійно розв'язувати такі завдання, усвідомлення студентами можливості їх використання на уроках математики. Проте роботу над завданнями розвивального характеру, наприклад, на уроках математики, пропонується майбутньому вчителі здійснювати локально: на практичних заняттях у вигляді тренування. У

програмах з математики не передбачена робота щодо створення студентами завдань комбінованого характеру та завдань, які допомагають розвивати в учнів такі форми думки, як поняття, судження, умовивід.

Отже, реальний зміст стандартів – це детальний, регламентований за видами і часом занять виклад того, чого повинен навчатися фахівець початкової освіти. Зміст методико-математичних дисциплін підготовки майбутніх учителів початкових класів спрямований на підготовку майбутніх учителів до забезпечення навчання молодших школярів математики психологічно, педагогічно та методично грамотно, але у запланованих навчальних ситуаціях.

Сучасні вимоги Галузових стандартів підготовки майбутніх учителів початкових класів вимагають від педагогів розроблення шляхів оновлення та вдосконалення цієї підготовки.

Курс методики викладання математики вимагає від студента – майбутнього вчителя, – насамперед, ґрунтовних математичних знань на рівні вільного оперування ними, бачення змістовно-логічних зв'язків між поняттями, твердженнями та процедурами (алгоритмами) [4].

При підготовці майбутніх вчителів початкової школи слід враховувати низку завдань, які ставить перед ними зміст шкільної освіти:

- формування основ професійно-педагогічної свідомості майбутнього вчителя початкових класів;
- озброєння майбутніх вчителів знаннями з основ теорії, історії та методів наукових досліджень з математики;
- оволодіння майбутніми вчителями вміннями вирішувати завдання методики викладання математики в початкових класах.

Методична система підготовки розглядається як спеціально організоване навчання, спрямоване на засвоєння студентами теоретичних основ, фактичних знань і практичних способів здійснення процесу навчання математики. Про стан підготовки можна судити як за кінцевим результатом готовності, так і за характером тих проблем, які існують при її формуванні.

Покращення методико-математичної підготовки студента може проходити, на думку багатьох методистів, шляхом оновлення змісту освітнього процесу за рахунок удосконалення традиційно читаних курсів і розробки системи нових курсів, що забезпечують природничо-математичну спеціалізацію. Основними напрямками оновлення змісту є: освітня і культурна орієнтованість кожного курсу; професійно-педагогічна спрямованість кожної з дисциплін.

Тому, основні напрями вдосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів до навчання математики повинні розроблятися з урахуванням принципів сучасної освітньої системи. Методисти педагогічних закладів вищої освіти (ЗВО) при розробці змісту окремих курсів і системи освіти в цілому повинні спиратися на концепцію розвитку

педагогічної освіти в університеті, враховувати основні тенденції, що характеризують розвиток сучасних освітніх систем: диференціацію, інтеграцію, гуманізацію, гуманітаризацію тощо. Зміст методико-математичних дисциплін у педагогічному ЗВО повинен бути відображений в навчальних посібниках, які необхідно своєчасно оновлювати та вдосконалювати.

Таким чином, можна зробити висновок, що педагогічними умовами, що забезпечують готовність майбутнього вчителя до формування в учнів початкових класів математичних уявлень і понять, є такі:

- комплексне вивчення математичних, психологічних і методичних основ формування уявлень і понять;
- вивчення різних форм і методів формування математичних уявлень і понять, а також можливостей інформаційно-комунікаційних технологій у цьому процесі;
- проведення інтегрованих лекцій та спецкурсів з метою вироблення розуміння міжпредметних зв'язків між поняттями;
- організація самостійної творчої діяльності студентів із виготовлення дидактичних матеріалів, спрямованих на формування в учнів математичних уявлень і понять та здійснення контролю за їх засвоєнням.

На сьогодні перспективною для подальшого дослідження є проблема визначення основних тенденцій розвитку сучасної методико-математичної підготовки майбутніх учителів початкових класів з урахуванням новітніх технологій навчання.

1. Лодатко Є. Про математичну підготовку сучасного вчителя початкових класів / Є. Лодатко // Початкова школа. – 2006. – № 1. – С. 37–41. **2.** Лазаренко Т. В. Формування логіко-математичної компетентності учнів / Т. В. Лазаренко // Початкове навчання та виховання. – 2011. – № 2. – С. 21–24. **3.** Онопрієнко О. Предметна математична компетентність як дидактична категорія / О. Онопрієнко // Початкова школа. – 2010. – № 11. – С. 47–49. **4.** Пабат Т. Б. Формування математичних понять у початкових класах / Т. Б. Пабат // Початкове навчання та виховання. – 2008. – № 1. – С. 28–29.

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Овдійчук Л. М., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степан Дем'янчука, м. Рівне)

ОЛЕСЬ ГОНЧАР ЯК ОСОБИСТІСТЬ: ВИВЧЕННЯ ЖИТТЄПИСУ МИТЦЯ НА ОСНОВІ КРИТИЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ МЕМУАРІВ, ЛИСТІВ, ДОКУМЕНТІВ

***Анотація.** У статті репрезентовано Олесь Гончар як особистість: його родовід, характер, зовнішність, рівень освіти, сферу діяльності, естетичні уподобання, смаки, світогляд. Наведено спогади про письменника, листи та документи, які підібрані за певною системою і розкривають всі аспекти індивідуальності поета. Запропоновано матеріали, які можуть бути використані на уроках української літератури у школі та закладах вищої освіти під час вивчення життя і творчості Олесь Гончар. Сформульовано методичне підґрунтя: евристичні бесіди, складання таблиці, дослідницькі, проблемно-пошукові й аналітичні завдання, елементи технології критичного мислення, яке допомагає старшокласникам та студентам проаналізувати, узагальнити і критично осмислити документи, мемуари та епістолярій Гончар і створити портрет-таблицю «Олесь Гончар як особистість».*

***Ключові слова:** мемуари, листи, документи, Олесь Гончар, особистість, вдача, характер, освіта, обдарування, сфера діяльності, оточення, критичне осмислення, таблиця «Олесь Гончар як особистість».*

***Аннотация.** В статье представлен Олесь Гончар как личность: его родословная, характер, внешность, уровень образования, сфера деятельности, эстетические предпочтения, вкусы, мировоззрение. Наведены воспоминания о писателе, письма и документы, которые подобраны согласно системе и раскрывают все аспекты индивидуальности поэта. Предложены материалы, которые могут быть использованы на уроках украинской литературы в школе и заведениях высшего образования при изучении жизни и творчества Олесь Гончар. Сформулировано методическое основание: эвристические беседы, составление таблицы, исследовательские, проблемно-поисковые и аналитические задания, элементы технологии критического мышления, которые помогают старшеклассникам и студентам проанализировать, обобщить, критически осмыслить документы, мемуары и эпистолярий Гончар и создать портрет-таблицю «Олесь Гончар как личность».*

Ключевые слова: мемуари, письма, документи, Олесь Гончар, людина, характер, образование, талант, сфера діяльності, оточення, критичне осмислення, таблиця «Олесь Гончар як людина».

Annotation. This article represents Oles' Honchar's personality: his genealogy, character, appearance, level of education, sphere of activity, aesthetic preferences, tastes, world outlook. The passages of memories of the writer, letters, documents are selected according to a specific system and reveal a certain aspect of the personality of the poet. The materials proposed by the author of this study can be used for the lessons of Ukrainian literature at school during the study of Oles' Honchar's life and works in grade 11, as well as during lectures and practical classes at higher educational institutions. The methodical basis is formulated: heuristic conversations, drawing up a table, research, problem-searching and analytical tasks, elements of critical thinking technology that help high school students and students analyze, summarize, critically comprehend the documents, memoirs and epistolary of Gonchar and create a portrait table «Oles Gonchar as personality».

Key words: memoirs, letters, documents, Oles' Honchar, a personality, temper, character, education, talent, sphere of activity, environment, critical comprehension, table «Oles' Honchar a Personality».

Життя і творчість Олесь Гончара є предметом вивчення у загальноосвітній та вищій школі. У програмах для 11 класу за різними профілями пропонується робити акцент на його громадянській і життєвій позиції та творчому злеті у 1960-і роки. Найбільш широко, і це логічно, життєвий і творчий шлях Олесь Гончара розглядається за програмою профільного рівня (філологічний напрям, профіль – українська філологія) та на філологічних факультетах університетів. Отже, актуальним є питання для вчителя й викладача, який зміст і форму обрати для подачі й засвоєння біографії письменника учнями та студентами.

Найважливішими і найбільш достовірними джерелами вивчення життєпису Олесь Терентійовича є його «Щоденники» [1; 2; 3], «Листи» [4] та спогади сучасників [5].

Провідні вітчизняні науковці (В. Абліцов, В. Біляцька, Я. Вельможко, М. Возна, В. Галаган, А. Галич, В. Галич, О. Галич, С. Ігнат'єва, Т. Конончук, Г. Кудряшов, С. Ленська, О. Медоренко, Н. Мисливець, М. Степаненко, І. Цюп'як, Н. Чиж) досліджували ці матеріали з різних точок зору, що відображено у монографічних працях, дисертаційних дослідженнях та статтях, що репрезентують різні аспекти вивчення цих першоджерел. Однак, системного аналізу та підбору матеріалів про особистість Олесь Гончара, їхньої репрезентації в контексті літературної освіти не проведено. Цим і зумовлений вибір теми нашої статті.

Мета нашої статті – репрезентувати Олесь Гончара як особистість та розкрити методику вивчення біографії письменника за допомогою першоджерел на основі їх критичного осмислення. Цю методику було апробовано під час відкритих лекцій, які були проведені у Дніпровському національному університеті імені Олесь Гончара (12 квітня 2018 р.) та у Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені академіка Степана Дем'янчука (3 травня 2018 р.) у рамках відзначення 100-річчя від дня народження видатного письменника і громадського діяча.

Методика створення літературного портрета така: на основі вибраних уривків з «Щоденників», «Листів», спогадів, які розміщені на слайдах в авторській презентації, пропонувалося заповнити таблицю за розділами: родовід, освіта, сфера діяльності, характер, захоплення, уподобання, світогляд. Критично осмислюючи поданий матеріал, кожен слухач міг висловити власну думку про те, завдяки яким чинникам сформувалася така потужна індивідуальність. Окрім того, насамкінець присутні мали дати відповіді на запитання: «Що вразило», «Що дізналися» під час лекції, висловити думки про Гончара як особистість.

Родовід. Витоки формування особистості – це дитинство, найближче оточення – батьки, бабусі, дідусі, вчителі, загалом, родовід, звідки починається людина. Те, що народився Олександр (Сашко) Біличенко в с. Ломівці, в передмісті теперішнього м. Дніпро 3 квітня 1918 р., а помер Олесь Гончар 14 липня 1995 року в Києві і похований на Байковому кладовищі, – є свідченням злиття двох родових коренів. Вибір письменником на користь материнської лінії був зроблений у ранньому віці після смерті матері: на його прохання дідусь і бабуся Гончарі забрали його з Ломівки у Слободу Суху, що на Полтавщині, де він ріс під впливом насамперед бабусі Пріськи. Уже під час вступу до першого класу його й записали Гончарем, а українське ім'я Олесь отримав від учителя української мови та літератури. І це було необхідністю, бо у класі уже був один Олександр Гончар. Отже, таким чином Олександр Біличенко став Олесем Гончарем і прославив не тільки материн рід. Про найближчу в дитинстві людину О. Гончар згадує: «без неї, певно, я не став би письменником». ... «... її пристрасні розповіді – поетичні видіння набожної жінки. Вона була весела, любила пожартувати, погуляти на чіємусь весіллі – на таких святах вона була бажаною гостею, її вплив на мій розвиток був величезний, і потім, у найважчі хвилини життя, я згадував її. На фронті інколи здавалося – майже забобонно, що це вона своїми благаннями відводить од тебе кулю».

Отже, вплив бабусі Пріськи на формування особистості: характеру, захопленя, обдарувань письменника, очевидний. Саме неписьменна бабуся вболівала, аби внук отримав гарну освіту. Він навчався у Бреусівській школі,

потім – технікумі журналістики у Харкові, а далі – історико-філологічному факультеті Харківського, пізніше – Дніпропетровського університету.

Освіта. Перелік навчальних закладів, які закінчив О. Гончар, наведений вище, але важливо знати, як навчався і завдяки чому він став високоосвіченим, охопив різні сфери діяльності у житті.

Зі спогадів однокурсника по Харківському технікуму Якова Оксюті: «У гуртожитку нам дісталася кімната, в ній мешкало більше двадцяти чоловік. Важкувато було в гамірливій казармі готуватись до занять. І Олесь чи не першим із нас проклав дорогу до бібліотеки імені Короленка. На всі три роки вона стала для нас робочим кабінетом. Там він штудював програмні та позапрограмні книги, виконував творчі домашні завдання, читав новинки улюблених письменників. ... Похвалу його слову ми не раз чули на заняттях, коли викладачі розглядали наші домашні «творіння». На прикладі Гончареві праці Юрій Шевельов – викладач української мови – показував, що значить знайти містке слово, влучний синонім, вдало завершити розповідь.

Помітно виділявся Олесь і в навчанні, бо черпав знання із багатьох джерел, а не лише з підручників. Мав власну думку на той чи інший художній твір; відповідаючи на запитання викладача, виважував кожне слово, обмірковував кожну фразу» [5, с. 22–23].

З листа О. Гончара до Л. С. Лупана. 4 червня 1937. Харків: «Кінчаю технікум. Лекції пусті, нудні – то нервують, то присипляють. Але ось через півмісяця з гаком я здам останню дисципліну. А тоді?.. І я думаю піти в КДУ на літфак...» [4, с. 38].

З листа письменника до О. С. Юренка. 6 січня 1939. Харків: «Я зараз зайнятий виключно екзаменами. У мене і дні, й ночі ідуть на підготовку. Писати ніколи та й взагалі з цим тепер я буду обережнішим» [4, с. 43].

Зі спогадів Д. Білоуса (однокурсника по Харківському університету) «Олесь уже знав, для чого йому знання, а ми, вчорашні школярі, вчили здебільше «тому, що питають». Він у бібліотеку, а ми – в кіно» [5, с. 12].

З листа О. Гончара до Д. Г. Білоуса 24 січня 1946. Дніпропетровськ: «Я уже студент. Кінчилися мої мандри по Європах, де я кінчав свої університети. На початку цього року вступив на 4-й курс ДДУ (не наш золотий ХДУ) і оце здавав зимові екзамени. Здав на відмінно, по цьому можеш судити не про мої знання, які досить ґрунтовно вивітрились за чотири роки, а про стан наук в тутешньому університеті. Та й науки ці мене зараз не валять, як колись, я просто хочу мати диплом. Сиджу цілими днями один в своїй мансарді та розмовляю з прекрасними привидами» [4, с. 51–52].

З поданої інформації можна зробити висновок, що майбутній письменник здобував освіту свідомо і цілеспрямовано, постійно займався самоосвітою, тому рівень освоєння ним гуманітарних наук був дуже високим, що дало підстави сучасниками назвати його всесвітнім інтелектуалом.

Характер.

Зі спогадів Івана Цюпи (письменника, товариша) : «Олесь Гончар був стриманий у всьому, не вельми говіркий, сміявся лагідно, кутиками губів, а в очах його завжди відсвічувалася мрійна задума. ... Ми знали, що Олесь був сиротою. І це, певне, позначилося на його характері і манері поведінки. Був мовчазний, а коли вступав у розмови, то говорив лаконічно, не по роках розсудливо. Говорив неквапно, ніби зважував кожне слово. Хоча віком був молодший за усіх нас, а видавався найдорослішим» [5, с. 30].

«Людина високої честі, шляхетної вдачі і доброго серця, він мужньо зносив удари долі і всіма силами прагнув захистити молоді таланти, що вливалася в літературні лави у шістдесяті – на початку сімдесятих років, від переслідувань і всіляких намагань перетворити їх на слухняних adeptів режиму. Своім прикладом, своєю непокорою, мужністю він учив їх життєвій мудрості і твердості громадянської позиції. У їхньому сприйманні, як і свідомості багатьох з його ровесників і побратимів, слово «Гончар» стало символом мужності » [5, с. 33].

Зі спогадів Василя Юхимовича: «Гонка натура, естет, митець, котрий добрий знав, що, де і коли, в якому колі доречно сказати ... Він, Олесь Терентійович, залишився по-батьківськи турботливим й уважним, справедливим і суворим. І – вчителем без «набору учнів», як у консерваторії, скажімо, у слові усному й письмовому. ...

Вимогливий до інших, він не потурав і собі, навіть на макове зерня. І не кривив ні стежки, ні душею ...

Ходив по життю поволі, задумливо, збираючи думки і тривоги за долю народу та України в ту пряму, безкомпромісну рису-борозну на чолі, що ніби з неба впала услід за кометою, чи зорею долі. Ступав нелегко, мов і в мирний час ніс за плечима важку мінометну плиту проблем» [5, с. 46–47].

Зі спогадів Віктора Батюка: «Коли на терезах з одного боку спокушала комфортність, а з другого зависали гідність і порядність з відлякуючою перспективою побачити дальні краї – Олесь дав нам усім наочний приклад людської гідності, самоутвердження, згідно з обставинами, не зброєю мілітарною, а величчю і незламністю духа...» [5, с. 94].

Уривки зі щоденника Олеса Гончара. 13.07. 1968 р.: «Знаю біль рани. Біль холоду. Голоду. Та найтяжчий – біль душі, біль самотності, несправедливої образи» [1, с. 28].

31.12. 1973 р. «Хоч би швидше минав цей 73-й. Жахливо тяжким був для багатьох і для нас теж. Ще й зараз прикроці не закінчились. Передали «побажання» десь виступити, визнати «слухність партійної критики». Все ще той «Собор» комусь спати не дає. Три книжки вийшло після того, їх не бачать, до них, як сліпі, а за ту – крові, крові...

Та що ж вам треба від мене?

Пішов би й на самоприниження, якби – в ім'я високої мети. Але якщо цього вимагає тільки примха самодура, його пиха роздута та пика свиняча.. Ні, не діждетесь. Але ж як скаженіє, як розперезалась підлість новітня. В Спілці невтомно орудує бригада катів. Підступи, інтриги, торг, спекуляція – огидне видовище! Але й на це не зважай... Думай про читачів. А вони ось пишуть: «Спасибі за чудові твори... Вони допомагають бачити хороше, вірно любить, бути мужніми.

Це тобі мов би від самого народу дороговказ» [1, с. 176].

Інші уривки зі спогадів, щоденника, листів розміщено на слайдах презентації.

Отже, з першоджерельних уривків постає людина із сильним і вольовим характером. Одночасно Олесь Гончар добрий, гуманний, щирий і людяний. І попри складні обставини життя, він залишився чесним, порядним. Найбільший вплив на формування характеру, очевидно, зробило найближче оточення, зокрема, бабуся, дідусь, дядько Яків. Загартувала характер Гончара і війна.

Сфера діяльності. Журналіст, військовий, редактор, науковець-філолог, письменник, громадський діяч.

Гвардії сержант. Зі студентської лави пішов на фронт добровольцем у складі студентського батальйону. Був старшиною, потім сержантом мінометної роти, пройшов довгий шлях до Праги і Будапешта, тричі був поранений, потрапив у полон. Мав бойові нагороди – три медалі «За відвагу», ордени Слави і Червоної Зірки, медаль «За оборону Києва». Про те, як він воював, розкажуть документи і щоденникові записи. З подання командира 222-го полку полковника Вербицького: «В бою с крупными силами пехоты и танков противника 17.02. 1945 года в районе села Барт (Венгрия) гвардии сержант Гончар А. Т. проявил образцы подлинного мужества и храбрости. Под сильнейшим артминометным обстрелом противника лично доставил мины на огневые позиции. Когда выбыл из строя командир 2-го расчета, тов. Гончар стал у миномета и метким огнем отразил 7 вражеских атак, разбив 2 вражеских пулемета, и истребил свыше 15-и гитлеровцев. За мужество и отвагу, проявленные в этом бою, гв. сержант Гончар А. Т. достоин правительственной награды – ордена Красной Звезды» [2, с. 3].

«Лихорадочное возбужденное состояние, которое обычно бывает перед боем.

Я не жалею, если я погибну в бою, это все-таки лучшая из смертей – погибнуть за Украину.

Я молод, я хотел бы еще жить, но что ж, если нужно, я с гордостью скажу: – Прощай жизнь, прощай все.

Не сделанное мной, не записанное мной, – сделают, напишут другие!» [3, с. 24].

30.10. 1943 г. «Сегодня переправились на понтонах через Днепр. Прощай, Левобережная Украина, здравствуй, Синий Днепр и Заднепровье. Плыл и думал о Боге. Придется ли снова вернуться на родное Левобережье. Ах если б.

Идем дальше» [3, с. 25].

20–21.08.1944 г. «Упорные бои. Отражение контратак. Сколько раз за эти дни я виделся воочию со смертью. Вчера в обед пробирался с боепитания к себе в расположение. Около будки попал под налет. Под огнем полз до своего КП. Нигде ни траншеи, ни окопчика. До сих пор звон и шум в голове. Вечером повез боеприпасы на огневую точку к скале.

Какая-то высшая сила сохраняет меня» [3, с. 55].

Голова Спілки письменників України

Зі спогадів Івана Цюпи : «...Олесь Терентійович, якого я знав цілих шістдесят років, не марнував Богом відведеного часу, зумів поєднувати громадську і творчу діяльність як мало хто інший. Дванадцять років Олесь Гончар очолював Спілку письменників України. Духовна атмосфера у суспільстві була важка, а він твердо стояв на сторожі правди і справедливості, при ньому жодного письменника не було виключено із Спілки. Де тільки міг, він виступав проти русифікаторів усіх мастей, проти сваволі тоталітарного режиму» [5, с. 32–33].

Зі спогадів Галини-Яремчук-Кучер: «Я була рядовим співробітником, а Олесь Терентійович – головою Спілки. З великою приємністю кажу, що Гончар був справжнім керівником провідної творчої організації республіки, взірцем діловитості, обов'язковості, сказати б, лицарського ставлення до співробітників. Особливо уважним він був до людей старшого віку, жінок, ніколи і ні в чому не виявляв ознак службової зверхності. Мірило було для всіх одне – сумлінність, порядність, обов'язковість» [5, с. 78].

Громадський діяч

Зі спогадів академіка П. К. Трощака: «Я скажу вам: такого невтомного, такого всеосяжного організатора національно-духовного життя, яким був Олесь Гончар, Україна, мабуть, ще довго не матиме. ... Олесь Терентійович з його вродженою інтелігентністю, делікатністю і тактом умів бути «танком», коли йшлося про національні святині, великі імена, які визначали наш духовний поступ.

Олесь Терентійович після довгого забуття вперше згадав імена Пантелеймона Куліша, Володимира Винниченка і деякі інші. На повен голос заговорив про нашу історію.

... З висоти часу і далечі років маємо по-новому оцінити той духовний подвиг шістдесятих років, де головною фігурою був Олесь Гончар» [5, с. 68–69].

Зі спогадів Я. Оксюті: «3 літа 1978 року мені випало співпрацювати з Олесем Терентійовичем у іноземній комісії, головою якої на громадських засадах був він до останніх днів життя. ...

Чимало зарубіжних письменників, перекладачів, літературознавців – і не лише із сусідніх країн – були обізнані з нашою літературою, зокрема, з творчістю Олесь Гончара. Вони і приїздили з надією на зустріч з ним. І якщо Олесь Терентійович перебував у Києві чи то у Кончі-Озерній, не був зайнятий занадто нагальними справами, охоче приймав гостей, нерідко запрошуючи до своєї господи» [5, с. 26].

З першоджерел можна зрозуміти, що Гончар охопив різні сфери людського життя. Він виконував будь-які обов'язки надзвичайно скрупульозно, совісно, не жалюючи себе. Для того, щоб чесно працювати в умовах тоталітарної системи, письменнику довелося пережити багато драматичних ситуацій, прикрих хвилин, несправедливих образ і критики.

Захоплення.

Природа.

Про це дізнаємося з щоденника:

05.09.1968 р. «Знов осіннє цвітіння лугів. Ранки ще теплі і сухі, часом з росами. Передосіння пора – пора спокою і задуми. Замріявся про щось мій улюблений вересень. Тихий світ лугів, озер, неба» [1, с. 32].

01.04.1968 р. «...і ось воно, диво, вічне диво: сходить сонце! Полум'яніє червоно з-за лісу, швидко з'являється. І ні з чим не зрівнянне хвилювання, радісно-містичне якесь, охоплює мене всього, проймає. Вічне диво світу! Красивіше за будь-яку красу!

Скидаю капелюха перед ним, стою, дивлюсь, і слова якісь рвуться з грудей, хочеться дякувати комусь, молитись» [1, с. 12].

03.02.1970 р. «На лижах в морозну місячну ніч по ірпінській казковій долині – одне з найкращих вражень буття.

Серед голого, безшумного, ніби мертвого лісу, в глибині просіки стояла маленька людина» [1, с. 59].

11.01.1984 р. «Годую вранці синичок.

Ось коли так гарно стає на душі!

Вони розумні, вони добрі, ніколи не б'ються за харч між собою. Вранці, нагадуючи про себе, постукують дзьобиками у вікні: пора вже, прилетіли до тебе!

Найкращі хвилини оці: віч-на-віч із синичками. Веселі небесні створіння з душами янголят... [6, с. 6].

Мистецтво.

Уривок зі щоденника:

26.05.1968 р. «Тихі патріархальні вулички старого Києва, дух злагоди, доброзитку, народної поезії. На вул. Гончарній чути українську мову,

багато бабусь мирно бесіднують (в центрі міста їх не побачиш). У садах вже цвіте, пахне акація.

Красень, красень Київ!

І над усім сяє довершена божественність, граціозність Андріївської церкви» [1, с. 20].

«Домський собор». Концерт органної музики. Між стрімкими стінами, в ущелині собору, орган блищить набором труб і золотими оздобами.

Музика, якій нема нічого рівного на землі [1, с. 28].

З листа до О. С. Юренка 30 грудня 1936 р. Харків: «Був ... на виставці Рембрандта. Ці суворі чорні полотна освітлені зсередини геніальним рембрандтовським освітленням – це те найцікавіше, що я побачив у Москві. Його «Даная», «Повернення блудного сина», «Невір'я апостола Фоми», «Автопортрет»... – не втомлюють глядача, хоч би дивився на них кілька годин підряд» [4, с. 36].

Уривок зі щоденника 14.05.1972 р.: «Симфонія «Сковорода». Велика річ, в певному розумінні справді український «Фауст». Але й нерівна. Часом прямолінійність, наївність, а часом зринає геніальний образ» [1, с. 113].

Літературні уподобання.

З щоденника: «У всій нашій поезії останніх літ – «Маруся Чурай», без сумніву, явище найзначніше. Поема і за обсягом грандіозна. А мова! ...

Так, після Лесі Українки не мали такої» [1, с. 193].

З листа до О. С. Юренка, 1 листопада 1946 р. Дніпропетровськ: «Листувався з Ю. Яновським. Нарешті знайшов людину, в якій можна багато чому повчитись. Кращого майстра поетичної прози у нас, звичайно, нема» [4, с. 102].

Світогляд (погляди і переконання)

Уривки із щоденника:

«Прогрес (цивілізація), звичайно, є, він неминучий, але в ньому мало гуманного, частіше він антигуманний кінечним своїм спрямуванням. В цьому трагізм, в цьому корінь усіх тривог.

... В суспільстві – як у повітрі: чим вище, тим холодніше.

Ісус Христос, цей тесляр з Назарета, молодий мислитель, зостається ось уже 2000 літ і д е л о м духовної краси. І що знала історія могутніше за його наскрізь гуманне вчення?» [1, с. 9].

«Цивілізація несе зручності, вигоди, але щастя людині не може дати. Принаймні поки що. Ось де вузол усіх філософій» [1, с. 54].

«Нашу індивідуальність створює пам'ять. Коли зникає пам'ять, – зникаємо ми» [1, с. 159].

Отже, це лише окремі думки видатного письменника, які репрезентують його ставлення до важливих аспектів людського життя: філософських, морально-етичних, естетичних, соціальних, суспільно-політичних. У згаданій презентації про це йдеться ширше.

Таким чином, осмисливши запропоновані першоджерела, студенти та викладачі (за бажанням) заповнювали розділи таблиці і створили особистісний портрет Олесь Гончара, оскільки кожен виокремив те, що значуще для нього. Ось уривки відповідей: «Для мене Гончар – це сильна духом людина, яка вистояла у дуже складних випробуваннях», «Олесь Гончар – Людина з великої літери», «Мені дуже сподобалось, що Гончар любив природу, помічав кругом себе красу і вмів про це гарно написати», «Я вражена, бо дуже багато нового дізналася про Гончара. У школі побіжно розглядали його життя і творчість».

Наведені фрагменти відповідей учасників лекції засвідчують ефективність методики критичного осмислення першоджерел під час опрацювання біографії. Під цим кутом зору розглянуто формування Олесь Гончара як особистості. Уривки зі спогадів, щоденників, листів підібрані у чітко визначеній послідовності та за певною системою, яка розкриває вплив оточення, родових коренів, освіти, обдарувань на формування особистості юного Олесь, а також репрезентує уже сформовану індивідуальність зі своїм характером, уподобаннями, світоглядом, світом захоплень. Отже, з усього сказаного вище можна зробити висновок, що Олесь Гончар справді був Великим Українцем, совістю нації, різносторонньо обдарованою людиною, високоосвіченою і незламною духом.

Обсяг статті не дозволяє репрезентувати уривки з першоджерел, що повною мірою розкривають особистість Олесь Гончара, тому це може бути предметом подальших наукових студій.

1. Гончар О. Щоденники : У 3-х т. : Т. 2 : (1968–1983) / Упорядкув., підгот. текстів, ілюст. матеріалу та передм. В. Гончар; [Худож. оформл. М. С. Пшінки]. – К. : Веселка, 2003. – 607 с. **2.** Наенко М. Олесь Гончар і літературне зарубіжжя // Київ, 2018. – Літературна Україна. – 29 березня. – С. 3. **3.** Гончар О. Щоденники: У 3-х т. : Т. 1 : (1943–1967) / Упорядкув., підгот. текстів, ілюст. матеріалу та передм. В. Гончар; [Худож. оформл. М. С. Пшінки]. – К. : Веселка, 2002. – 455 с. **4.** Гончар О. Т. Твори в 12 т. : Т.10 : Листи / упорядкув. та комент. Я. Г. Оксюти. – К. : Наукова думка – 2011. – 808 с. **5.** Вінок пам'яті Олесь Гончара: Спогади. Хроніка. / Упоряд. В. Д. Гончар, В. Я. П'янов. – К. : Укр. письменник, 1997. – 453 с. **6.** Гончар О. Щоденники: У 3-х т. : Т. 3 : (1984–1995) / Упорядкув., підгот. текстів, ілюст. матеріалу та передм. В. Гончар; [Худож. оформл. М. С. Пшінки]. – К. : Веселка, 2004. – 606 с.

Рецензент: д.філ.н., професор, Назарець В. М.

Пагута Т. І., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. У статті запропоновано модель формування готовності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до використання інноваційних технологій. Висвітлено погляди вчених на трактування поняття «модель» у педагогічній літературі. Розкрито етапи процесу формування готовності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до використання інноваційних технологій. Обґрунтовано специфіку вивчення спецкурсу «Формування готовності майбутніх вихователів до використання інноваційних технологій».

Ключові слова: модель, формування готовності, вихователі закладів дошкільної освіти, інноваційні технології

Аннотация. В статье предложена модель формирования готовности будущих воспитателей учреждений дошкольного образования к использованию инновационных технологий. Освещены взгляды ученых на трактовку понятия «модель» в педагогической литературе. Раскрыты этапы процесса формирования готовности будущих воспитателей учреждений дошкольного образования к использованию инновационных технологий. Обоснована специфика изучения спецкурса «Формирование готовности будущих воспитателей к использованию инновационных технологий».

Ключевые слова: модель, формирование готовности, воспитатели учреждений дошкольного образования, инновационные технологии.

Annotation. The article describes a model for forming the readiness of future educators of pre-school educational institutions to use innovative technologies. The views of scientists on the interpretation of the concept «model» in pedagogical literature are highlighted. The stages of the process of forming the readiness of future educators of pre-school educational institutions to the use of innovative technologies are revealed. The specifics of the study of the special course «Formation of Readiness of Future Educators for the Use of Innovative Technologies» are substantiated.

Keyword: model, formation of readiness, educators of pre-school establishments, innovative technologies.

Соціально-економічні зміни спонукають до модернізації системи освіти в напрямі визначення оптимальних умов формування особистості майбутнього фахівця, здатного самостійно й вільно орієнтуватись у культурному просторі. Професійна підготовка майбутніх вихователів в Україні складається з елементів, частина яких є позасистемними, але такими, що впливають на процес їх підготовки. Сутність і взаємозв'язки цих елементів свідчать про те, що професійна підготовка залежить від розвитку й своєрідності всіх сфер суспільства – політичної, економічної, соціально-культурної, духовної. Їх постійний вплив потребує адекватного реагування освітньої практики. Елементи професійної підготовки, зазнаючи зовнішнього впливу, трансформуються. Як елемент професійної підготовки, готовність майбутнього вихователя до використання інноваційних технологій є водночас імперативом, обов'язковою похідною від апріорі сформульованої моделі випускника.

Проблему використання інноваційних технологій у системі дошкільної освіти досліджували такі відомі вчені: Г. Альтшуллер, Ш. Амонашвілі, Г. Доман, М. Єфименко, М. Зайцев, В. Ільченко, К. Крутій, М. Монтессорі, Б. Нікітін, О. Нікітіна, Т. Піроженко, С. Русова, В. Сухомлинський, Т. Ткаченко, Р. Штайнер та ін.

Метою нашої статті є обґрунтуванні моделі формування готовності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до використання інноваційних технологій.

На етапі модернізаційних змін у професійній підготовці фахівців актуальним і значущим завданням є обґрунтування моделі формування готовності майбутніх вихователів до використання інноваційних технологій, що дозволить вибудувати зміст, структуру, організаційно-педагогічні умови. Ураховуючи це, варто зосередити увагу на описі принципів розроблення внутрішньо-системних елементів моделі. У контексті нашого дослідження та проведеного аналізу освітнього процесу закладів вищої освіти розроблено модель, спрямовану на формування готовності майбутніх професіоналів до використання інноваційних технологій. Термін «модель» походить від латинського «modulus» – міра, мірило, зразок. Існує значна кількість трактувань цього терміна в педагогіці. Так, К. Батаросєв вважає, що «модель – це створена або вибрана суб'єктом система, яка відтворює істотні для цієї мети пізнання сторони (елементи, властивості, відносини, параметри) об'єкта визначення та через це знаходиться з ним у такому відношенні заміщення й схожості, що її дослідження служить опосередкованим способом отримання знання про цей об'єкт» [1]. Ю. Тарський пропонує таке визначення моделі – «це об'єкт, що заміщує оригінал і відбиває найважливіші риси та властивості оригіналу для даного дослідження, даної мети дослідження за обраної системи гіпотез» [2]. Ю. Сурмін зазначає, що в широкому розумінні

модель – це «образ (у тому числі умовний або уявний – зображення, описання, схема, креслення, графік, план, карта тощо), або прообраз (зразок) якого-небудь об'єкта або системи об'єктів (оригіналу моделі), що використовується за певних умов як їх заміщення або представник» [3].

Загалом модель у педагогіці слугує концептуальним інструментом, аналогом певного фрагмента соціальної дійсності. Модель використовується для збереження й розширення знань про особливості та структуру модельованих процесів, орієнтовані насамперед на управління ними. Прийнято умовно розділити моделі на три види: фізичні (що мають природу, схожу з оригіналом); математичні (їх фізична природа відрізняється від прототипу, але можливий математичний опис поведінки оригіналу); логіко-семіотичні (конструюються із спеціальних знаків, символів і структурних схем). Між названими типами моделей немає жорстких кордонів. Педагогічні моделі в основному входять у другу й третю групу перерахованих видів.

Модельовання в педагогіці, на думку В. Михеева, має декілька аспектів застосування: гносеологічний, у якому модель відіграє роль проміжного об'єкта в процесі пізнання педагогічного явища; загальнометодологічний, який дозволяє оцінювати зв'язки й відношення між характеристиками стану різних елементів навчально-виховного процесу на різних рівнях їх опису та вивчення; психологічний, який дозволяє вести опис різних сторін навчальної й педагогічної діяльності, виявляти на цій основі психолого-педагогічні закономірності. Кожен аспект модельовання дає змогу формалізувати досліджувані педагогічний процес чи явища з метою вивчення, змістовного наповнення, технологічної інтерпретації, а також розроблення механізмів управління об'єктом чи процесом [4].

За характером створення моделей прийнято розрізняти два основних способи модельовання: 1) предметне модельовання, під час якого дослідження проводиться на матеріальній моделі, що відтворює певні геометричні, фізичні, динамічні чи функціональні характеристики об'єкта; 2) знакове (інформаційне) модельовання, під час реалізації ідеальними моделями слугують схеми, креслення, графіки й формули, запропоновані в деякому алфавіті. До основних етапів побудови педагогічної моделі відносять: перший етап: постановка завдання. Цей етап вважається найбільш важливим, адже від чіткої постановки завдання залежить вирішення педагогічної проблеми; другий етап: побудова моделі. Після постановки завдання відбувається визначення структурних елементів моделі та її побудова; третій етап: перевірка моделі на достовірність. Після побудови моделі необхідно перевірити ступінь відповідності моделі реальним умовам; четвертий етап: використання моделі. За допомогою цього етапу визначається ступінь успішності побудованої моделі. Цей етап дозволяє модифікувати модель відповідно до умов реального світу. Це пов'язано з

тим, що на практиці проявляються слабкі сторони моделі або з'являються інші показники, які необхідно враховувати при розв'язанні проблеми.

У моделі формування готовності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до використання інноваційних технологій необхідно враховувати гносеологічний, загальнометодологічний, психологічний аспекти процесу розроблення моделі.

Тому, здійснюючи опис моделі, ми вважали за доцільне звернути увагу на сутність кожного складника.

Цільовий компонент передбачає мету: 1) стимулювати в студентів інтерес до набуття знань, умінь та навичок використовувати інноваційні технології; 2) підготувати молодих спеціалістів до майбутньої професійної діяльності; 3) розвивати прагнення до самовдосконалення професійно-особистісних якостей майбутніх педагогів.

Змістовий компонент передбачає мету:

1) стимулювати в студентів зацікавлення до виховного процесу в різних освітньо-виховних системах; 2) сприяти формуванню гармонійно розвиненої і суспільно активної особистості з науковим світоглядом; 3) розвивати в студентів прагнення до високого морального потенціалу, який бажає і вміє працювати для блага України.

Процесуальний компонент передбачає мету: 1) вміти оптимізувати педагогічну взаємодію студентів з дітьми на основі належної інноваційної культури; 2) створювати необхідне матеріальне забезпечення процесу використання інноваційних технологій у навчально-виховному середовищі дошкільного навчального закладу; 3) навчити майбутніх педагогів варіативно використовувати методи і форми фахової підготовки для оперування інноваційними технологіями в процесі вивчення нормативних і спеціальних курсів.

Підготовка майбутнього фахівця до використання інноваційних технологій повинна здійснюватися на основі низки принципів, які регулюють основні компоненти підготовки, визначають зміст навчання студентів, форми, методи та технології. До них належать принципи: системності; систематичності; науковості; доступності; оптимізації; цілеспрямованості – вимагає від викладача знання основної мети; взаємодії; активності [5, с. 56].

Етапами процесу формування готовності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до використання інноваційних технологій є початковий, основний та заключний. На початковому етапі має здійснюватись: формування позитивного ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності загалом та стимулювання їхнього інтересу до використання інноваційних технологій у професійній діяльності; мотивування потреби самовдосконалюватись, досягати рівня конкурентоспроможного фахівця.

Завданнями початкового етапу в системі формування готовності майбутніх вихователів до використання інноваційних технологій визначено:

формування позитивного ставлення студентів до професійної діяльності; виховання в них стійкого інтересу до оволодіння знаннями та методикою використання інноваційних технологій у професійній діяльності; усвідомлення студентами значення суб'єкт-суб'єктної взаємодії, атмосфери взаємоповаги та ситуації успіху в навчально-виховному процесі вищої школи та в навчанні дітей дошкільного віку; засвоєння ними системи загально-педагогічних знань як теоретико-методологічної основи готовності вихователів закладів дошкільної освіти до використання інноваційних технологій.

Теоретичною базою початкового етапу є вивчення загальних дисциплін циклу професійної підготовки, визначених галузевим стандартом вищої освіти: «Дошкільна педагогіка», «Етнопедагогіка», «Порівняльна педагогіка», «Виховання дітей в різновікових групах», «Психологічна готовність дітей до навчання в школі», «Методика викладання дошкільної педагогіки», «Сучасні технології в дошкільній педагогіці», «Технології викладання методик дошкільного виховання: формування елементарних математичних уявлень, природознавства, розвитку рідної мови, керування образотворчою діяльністю, фізичного виховання», «Актуальні проблеми дитячої психології», «Методика викладання дитячої психології», «Психологія особистості», «Основи педагогічної етики» тощо.

З метою реалізації визначених цілей і завдань початкового етапу експериментальної перевірки підготовки майбутнього вихователя було передбачено комплекс заходів: проведення діагностики готовності майбутніх вихователів до використання інноваційних технологій; уведення в курс психолого-педагогічних дисциплін матеріалу теоретичного та практичного змісту про використання інноваційних технологій у професійній діяльності; уведення спецкурсу «Формування готовності майбутніх вихователів до використання інноваційних технологій»; залучення студентів до активної суб'єкт-суб'єктної взаємодії під час лекцій, практичних занять, самостійної роботи та педагогічної практики.

Метою основного етапу експериментальної програми підготовки майбутніх вихователів до використання інноваційних технологій є закріплення та подальше формування мотиваційного компонента готовності до використання інноваційних технологій, а також здійснення теоретичної та практичної підготовки студентів до професійної діяльності. Теоретична підготовка включає актуалізацію та узагальнення опорних знань і засвоєння нових теоретичних та методологічних знань про використання інноваційних технологій. Практична підготовка спрямована на поетапне формування готовності майбутніх вихователів до використання інноваційних технологій у практичній діяльності.

Завданнями основного етапу формування готовності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до використання інноваційних технологій є: актуалізація отриманих знань з дисциплін педагогічного

циклу та знань щодо реалізації інноваційних технологій у навчально-виховному процесі; засвоєння знань про сутність, значення, завдання, класифікацію та специфіку використання інноваційних технологій у навчально-виховному процесі з дітьми дошкільного віку; формування вміння самостійно добирати інноваційні технології відповідно до змісту занять, оцінювати їх доцільність та ефективність; забезпечення високого рівня узагальнення засвоєних знань і вмінь студентів [6, с. 25].

Організаційними формами підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до використання інноваційних технологій на основному етапі в умовах експериментального навчання стали лекційні та практичні заняття розробленого спецкурсу. З метою забезпечення оптимальних організаційно-педагогічних умов реалізації цілей і завдань основного етапу експериментального дослідження програмою передбачалось упровадження комплексу заходів: 1. Створення суб'єкт-суб'єктної взаємодії, атмосфери взаємоповаги між викладачем та студентами, вихователем та дітьми; 2. Створення ситуації успіху; 3. Забезпечення ігрового простору під час навчально-виховного процесу; 4. Забезпечення навчально-виховної взаємодії відповідним обладнанням та літературою; 5. Орієнтація на самокерованість навчання, надання студентам можливості самостійно планувати час для опанування того чи іншого навчального матеріалу; 6. Демонстрація можливості використовувати набуті знання в практичній діяльності, орієнтуючись на власний досвід; 7. Уведення в освітній процес закладів вищої освіти спецкурсу «Формування готовності майбутніх вихователів до використання інноваційних технологій»; 8. Використання інноваційних технологій на практиці; 9. Формування у випускників закладів вищої освіти готовності застосовувати інноваційні технології; 10. Забезпечення майбутнім вихователем навчально-методичного супроводу; 11. Упровадження інноваційних технологій у вивчення дисциплін педагогічного циклу.

Заключний етап формування готовності майбутніх вихователів полягав у закріпленні отриманих знань, сформованих умінь та навичок із використання інноваційних технологій у практичній діяльності, а також умінь самостійно створювати авторські інноваційні технології. Реалізація визначених цілей і завдань здійснювалась шляхом залучення студентів до самостійної практичної діяльності щодо використання інноваційних технологій. З метою автоматизації набутих умінь у форматі експериментального дослідження студентам пропонувалось використовувати інноваційні технології на практичних, самостійних заняттях та під час педагогічної практики. Результати виконання розробленого комплексу завдань стали показником готовності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до використання інноваційних технологій. Таким чином, поетапне формування готовності майбутніх вихователів до використання інноваційних технологій здійснювалося за допомогою послідовного, систематичного оволодіння

студентами теоретичними знаннями про інноваційні технології, поглиблення, конкретизації та узагальнення вже отриманих знань та сформованих на їх основі вмінь та навичок.

Запропонована модель передбачає збагачення змістового й операційного компонентів навчальних дисциплін, самостійної діяльності, педагогічної практики та підготовку майбутніх вихователів у процесі вивчення спецкурсу «Формування готовності майбутніх вихователів до використання інноваційних технологій». Студентам пропонується самостійно вивчати цікаві для них інноваційні технології, методика їх використання та розробляти власні технології.

Напрацьовано алгоритм використання інноваційних технологій у самостійній діяльності студентів – майбутніх вихователів, яка має такі компоненти діяльності: концептуально-цільовий, змістовий, методичний та контрольно-оцінювальний. Концептуально-цільовий компонент моделі містить мету застосування цієї моделі: формування готовності до використання напрацьованих інноваційних технологій на практиці та створення авторських технологій. Змістовий компонент складається з таких складових: умови (достатній рівень знань студентів та викладачів із теорії та практики використання інноваційних технологій; наявність відповідної матеріальної бази для використання інноваційних технологій; планування самостійної діяльності студентів; методичне керування викладачем самостійною діяльністю студентів; позааудиторний час; контроль самостійної діяльності студентів); інформаційні технології (використання комп'ютерів та користування мережею Інтернет); технології організації самостійної роботи («Портфоліо», «Сінквейн», «Есе» тощо); зміст самостійної діяльності (опрацювання теоретичного матеріалу; розробка студентами відповідного наочного матеріалу; наявність тем та ситуацій для самостійної роботи) та інструменти (інформаційно-навчальні ресурси; комп'ютерні ресурси; Інтернет-ресурси). Цей компонент спрямовано на організацію самостійної діяльності студентів із використання інноваційних технологій. Методичний компонент зорієнтовано на вибір шляхів та методів навчання для самостійного використання інноваційних технологій на практиці. До методів самостійної роботи належать: читання – робота з науковою літературою, яка сприяє розширенню наукових знань студентів, формуванню вмінь самостійної пізнавальної діяльності.

Зазначені технології дозволяють студентам отримувати необхідну інформацію будь-де та в будь-який час; виконання наукових досліджень (написання статей, курсових та дипломних проектів) дозволяє студентам самостійно знаходити необхідну інформацію та розробляти авторські інноваційних технології.

Контрольно-оцінювальний компонент спрямований на контроль за навчальним процесом, вчасною перевіркою та оцінкою знань, умінь та

навичок, результатом яких є рівень навчальних досягнень студентів з оволодіння інноваційними технологіями. Для цілісного процесу формування вмінь вихователів оптимальним є введення спецкурсу «Формування готовності майбутніх вихователів до використання інноваційних технологій».

Цей курс містить теоретичний та практичний матеріали. Спецкурс передбачає завдання для самостійної роботи, оскільки деякі питання потребують додаткового осмислення, психолого-педагогічного аналізу, пошуку правильних, оригінальних шляхів виходу з проблемних педагогічних ситуацій. Курс складається з лекційних, практичних занять, а також самостійної роботи студентів. Загальна кількість годин – 36. З них на лекції відводиться 14 год., на практичні – 10 год., на самостійну роботу – 12 год. Кожна тема рубрикується в тематичному, діяльнісному та рефлексивному контексті. Тематичний контекст має на меті перегляд тем, які розкривають сутність та значення інноваційних технологій, їх класифікацію та методику використання. Діяльнісний контекст дає змогу студентам на практиці використовувати отримані знання, а рефлексивний контекст подачі матеріалу містить аналіз й оцінку результатів власної роботи студентів, визначення причин недоліків і невдач із подальшою корекцією дій. Адже студент, здатний до рефлексії, має можливість бути краще підготовленим до компетентної професійної діяльності.

Під час лекційних занять студенти повинні знайомитися з теоретичною основою спецкурсу: змістом поняття «інноваційних технологій», його завданнями та значенням, історією виникнення, умовами та особливостями їх використання при спілкуванні з дітьми старшого дошкільного віку, а також досвідом організації навчальної взаємодії в педагогічній практиці видатних педагогів.

Під час практичної та самостійної роботи повинна реалізовуватися система знань, які студенти отримали на лекційних заняттях. Вони повинні не тільки закріпити отримані знання, але й активізувати їх, тобто навчитися творчо мислити, аналізувати, діагностувати ситуацію в групі та необхідність застосування тієї чи іншої інноваційної технології; використовувати різні форми самостійної пошуково-дослідницької роботи: ознайомлення з публікаціями педагогічної періодики, вивчення художньої та науково-популярної літератури, написання доповідей, рефератів, дипломних досліджень.

На самостійне опрацювання студентами потрібно виносити виконання завдань, які потребують творчого підходу не тільки до теоретичної постановки питання, але й до практичного його вирішення. Студенти повинні вчитися складати конспекти занять із використанням інноваційних технологій, а також різноманітних видів діяльності впродовж дня; використовувати власні розробки на практиці та оцінювати їх ефективність.

Вивчення спецкурсу організувалося нами у закладах вищої освіти на факультетах дошкільної освіти, з студентами старших курсів, оскільки

вони вже набули базових знань із педагогіки, психології, основ педагогічної майстерності, ознайомились із низкою сучасних інноваційних технологій, які використовуються в дошкільному закладі, та спроможні до розроблення нових технологій на основі вже відомих. Такий спецкурс можна використовувати працівникам закладів дошкільної освіти у процесі підвищення кваліфікації методичних працівників і вихователів [7, с. 136].

Фундамент курсу становлять знання студентів з педагогіки, психології, педагогічної майстерності, знань інноваційних технологій, методик дошкільної освіти, одержаних у процесі навчання, а також практичні вміння, набуті ними під час різних видів практики. Шляхами реалізації завдань спецкурсу є різноманітні методи: проблемно-пошуковий виклад теоретичного матеріалу; технології дискусійного характеру (диспути, «мозкова атака», засідання експертної групи (або петельна дискусія); дискусія в стилі телевізійного ток-шоу тощо); моделювання казкової реальності; створення творчих проєктів; ділові педагогічні ігри з подальшим обговоренням ефективності обраних методів, прийомів навчання; самостійне розв'язання педагогічних завдань із подальшим оцінюванням виконаної роботи.

Використання проблемно-пошукового підходу до викладання теоретичного матеріалу передбачає різний рівень активізації студентів залежно від їхньої підготовленості до засвоєння професійно-педагогічних знань, знань особливостей навчально-виховного процесу з дітьми старшого дошкільного віку. Технології дискусійного характеру дозволяють створити умови, коли студенти можуть не тільки висловити свої погляди й переконання, а й зіставити їх з позиціями опонентів, відстояти власну точку зору. Ця технологія дозволяє майбутнім вихователям побачити різні сторони проблеми, відчути свою причетність до її вирішення. Така ситуація створює умови, коли рішення буде «не нав'язаним». Моделювання казкової реальності є ефективною технологією, оволодіння якою забезпечить майбутніх вихователів уміннями якнайкраще розвивати творчі здібності кожної дитини [8, с. 76].

Створення творчих проєктів сприяє розвитку творчої уяви майбутніх вихователів, дає можливість усвідомити важливість теоретичних знань для успішної реалізації практичних умінь, сприяє формуванню вміння працювати в команді над спільною метою, відстоювати свої переконання (творчий проєкт), формує репрезентаційні вміння. Ділові педагогічні ігри доцільно використовувати в ситуаціях, коли в студентів виникають суперечності між теоретичними знаннями й відсутністю досвіду їх реалізації в практичній навчальній діяльності. Як зазначає П. Щербань, ділові ігри – це метод навчання професійній діяльності шляхом її моделювання, близького до реальних умов, з обов'язковим динамічним розвитком ситуації, задачі чи проблеми, що розв'язується в суворій відповідності з характером рішень та дій її учасників. Цей вид діяльності не тільки мобілізує резерви розумової діяльності, а й розширює діапазон

мислення, бо студент вчиться не тільки бачити помилки, а й розуміти, чому вони з'явилися і які будуть наслідки [9].

Самостійне розв'язання педагогічних завдань із подальшим оцінюванням виконаної роботи є ефективним методом входження студентів у професійне життя, тому що воно дозволяє підготувати майбутніх професіоналів до використання отриманих знань на практиці, сприяє глибшому узагальненню, осмисленню матеріалу, розвиває самостійність, самооцінку, оскільки результати самостійної роботи студента та відповідні рекомендації висвітлюються викладачем. Під час організації педагогічної практики студентам рекомендується, окрім традиційних форм та методів, використовувати інноваційні технології, з якими вони знайомилися під час лекційних та практичних занять. Також студентам варто самостійно розробляти авторські інноваційні технології, які вони можуть ефективно використовувати під час педагогічної практики.

Отже, модель формування готовності майбутніх вихователів до використання інноваційних технологій – це системо-утворювальний елемент у побудові моделі змісту професійної підготовки. В оцінюванні ефективності функціонування розробленої моделі вагомим є розроблення критеріїв і показників сформованості готовності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до використання інноваційних технологій.

1. Батароев К. Б. Аналогии и модели в познании / К. Б. Батароев. – Новосибирск : Наука, 1981. – С. 28. 2. Тарський Ю. И. Методология моделирования в контексте исследования образовательных систем : материалы регион.науч.-практ.конф. (16–17 сентября 2004 г.) / Ю. И. Тарський. – Пермь, 2004. – С. 22–29. 3. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого : підруч. для науковця / Сурмін Ю. П. – К. : Навч.-метод. центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. – 302 с. 4. Михеев В. И. Моделирование и методы теории измерений в педагогике [текст] : – 3-е изд., стереотип. / В. И. Михеев. – М. : КомКнига, 2006. – 200 с. 5. Клокар Н. И. Психолого-педагогічна підготовка вчителя до інноваційної діяльності : дис. ... канд. пед.наук : 13.00.04 / Наталія Іванівна Клокар. К. – 1997. – 227 с. 6. Івасишин О. Проблеми педагогічної технології / О. Івасишин, В. Руссол // Джерела. – 1996. – № 2. – С. 3–8. 7. Гуманізація виховання в сучасних умовах / Под ред. О. С. Газмана, И. А. Костенчука. – М., 1995. – 115 с. 8. Кларін М. В. Інновації в світовій педагогіці : навчання на основі дослідження, гри і дискусії / М. В. Кларін. – Рига. – 1995. – С. 78–87. 9. Щербань П. М. Активні методи підготовки майбутніх учителів / П. М. Щербань. – К. : Знання, 1988. – С. 5–7.

Рецензент : д.пед.н., професор Красовська О. О.

Петрук О. М., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука, м. Рівне)

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. В статті розкрито поняття «валеологічна компетентність». Показано її важливість у системі підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Визначено шляхи удосконалення валеологічної компетентності майбутніх вихователів. Обґрунтовано, що цілеспрямоване формування валеологічної компетентності майбутнього вихователя закладу вищої освіти до формування основ свідомого ставлення дітей до свого здоров'я. **Ключові слова:** валеологічна компетентність, здоровий спосіб життя, майбутні вихователі, інноваційні оздоровчі технології, заклади дошкільної освіти, здоров'язберігаючі технології.

Аннотация. В статье раскрыто понятие «валеологическая компетентность». Показана ее важность в системе подготовки будущих воспитателей учреждений дошкольного образования. Определены пути совершенствования валеологической компетентности будущих воспитателей. Обосновано, что целенаправленное формирование валеологической компетентности будущего воспитателя заведения дошкольного образования способствует развитию готовности выпускника учреждения высшего образования к формированию основ сознательного отношения детей к своему здоровью. **Ключевые слова:** валеологическая компетентность, здоровый образ жизни, будущие воспитатели, инновационные оздоровительные технологии, учреждения дошкольного образования, здоровьесберегающие технологии.

Annotation. This article deals with the concept «valeological competence». It is substantiated its importance in the system of the future educators of pre-school establishments training. The ways of the future educators of pre-school establishments valeological competence perfection are revealed. The opinion that the purposeful formation of the future educators of pre-school establishments valeological competence helps to development of high readiness of a graduate of a higher education institution to formation of the basis of the preschoolers conscious attitude towards own health.

Key words: valeological competence, healthy lifestyle, future educators, innovative health-improving technologies, institutions of preschool education, health-saving technologies.

Формування культури здорового способу життя, проголошене в Законі України «Про освіту», як один з пріоритетних напрямів дошкільної освіти [1]. Сучасна дошкільна педагогіка, у свою чергу, орієнтує вихователів на пошук та використання таких форм організації життєдіяльності дітей, засобів, методів, прийомів впливу на дошкільників, які допоможуть не просто надати дітям здоров'язберезувальну інформацію, а й навчити їх усвідомлено застосовувати її в повсякденному житті. Це ставить нові вимоги до вихователя закладу дошкільної освіти, здатного володіти валеологічною культурою, спрямованою на формування здоров'язберезувальної поведінки, ціннісного ставлення до сого здоров'я, валеологічної освіти та виховання дошкільників.

Формуванню валеологічної та здоров'язберезувальної компетентності присвятили свої докторські дисертації Т. Андрущенко, В. Бобрицька, Ю. Бойчук, С. Гаркуша, В. Дмитрук, Л. Дрожик, П. Джуринський, В. Єфімова, І. Шульга, Г. Мешко, М. Хорошуха та ін.

Окремі аспекти формування валеологічної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у вищих навчальних закладах представлено у працях Н. Денисенко, Н. Левінець, В. Бутенко та ін.

Питання валеологічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів освіти представлено в дисертаційному дослідженні Т. Книш, майбутніх фахівців з фізичної реабілітації – О. Міхеєнка, майбутніх біологів – І. Поташнюк, майбутнього викладача вищого закладу освіти І-ІІ рівнів акредитації – Н. П'ясецької.

Сучасні дослідження, що розкривають окремі сторони збереження здоров'я молоді, висвітлено в дисертаційних дослідженнях В. Бобрицької, О. Марків (формування здорового способу життя у майбутніх учителів); Ю. Бойко (формування аксіологічних установок до здорового способу життя у студентів ЗВО); Л. Соколенко (формування культури здорового способу життя студентів ЗВО); Ю. Драгнева (формування культури здоров'я в умовах комп'ютеризації навчання) та ін.

Водночас, не зважаючи на значну кількість досліджень із цього питання, проблема валеологічної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до формування і збереження здоров'я дітей знаходиться на достатньо низькому рівні. Це проявляється, насамперед, у низькій валеологічній культурі вихователів.

Метою нашої статті є розкриття шляхів удосконалення валеологічної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Професійна компетентність виступає показником ефективності підготовки майбутнього педагога до професійної діяльності. В. Нестеренко розглядає професійно-валеологічну компетентність майбутнього вихователя як окрему складову його загальної професійної компетентності і визначає її таким чином: професійно-валеологічна компетентність – це складова загальної професійної компетентності педагога, яка конкретизує його

теоретичну і практичну підготовку до розв'язання питань, пов'язаних з вихованням у дошкільників навичок здорового способу життя [2, с. 8]. Також, В. Нестеренко до структурних компонентів професійно-валеологічної компетентності відносить: базу знань (когнітивний компонент) і систему дій, що забезпечують їх практичну реалізацію (операційний компонент).

Однак нині немає однозначного тлумачення поняття «валеологічна компетентність». В. Нестеренко та Л. Карпова вважають валеологічну компетентність одним з підвидів професійної компетентності вчителя [2; 3]. У дослідженнях О. Дворнікової, валеологічна компетентність розглядається як здатність володіти сумою валеологічних знань із науково обґрунтованими фактами; поняттями у галузі збереження здоров'я; наявність практичних навичок і умінь здоров'язбереження; встановлювати зв'язки між валеологічними знаннями і практичними діями у професійній діяльності на основі сформованих ціннісних орієнтацій на підтримку і зміцнення здоров'я, як власного, так і здоров'я дітей [4, с. 11].

Водночас О. Бондаренко розглядає валеологічну компетентність педагога як складову життєвої компетентності, яка проявляється в знаннях, цінностях і мотивах, валеологічній позиції, діяльності щодо оздоровлення себе і своїх вихованців [5, с. 25].

На нашу думку, валеологічна компетентність є принципово важливою фаховою компетентністю у системі підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Вона забезпечує майбутнім педагогам успішну професійну діяльність, спрямовану на зміцнення та збереження здоров'я підростаючого покоління.

На основі викладеного вище та спираючись на новітні психолого-педагогічні досягнення, під поняттям «формування валеологічної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти» ми розуміємо цілеспрямований процес становлення позитивної мотиваційно-ціннісної спрямованості на здоровий спосіб життя, оволодіння студентами знаннями, вміннями організовувати здоров'язбережувальну діяльність, валеологічним досвідом, розвитку особистісних якостей, який здійснюється засобами оздоровчих методик та інноваційних оздоровчих технологій з урахуванням специфіки функціонування дошкільних установ.

Невід'ємною складовою загальної та професійної культури майбутнього вихователя є забезпечення здорового способу життя, збереження і зміцнення особистісного здоров'я студентів, а також їх готовності до забезпечення здорового способу життя дітей дошкільного віку.

Підготовка до здорового способу життя у людини може відбуватися двома шляхами. Перший шлях, найбільш типовий, проходить стихійно та неусвідомлено, через накопичення знань та віддзеркалення певних форм, норм поведінки і життєдіяльності, які стають цінними для особи. Саме тому особистість викладача слід розглядати як важливий взірць для студента. Пізніше вихователь стає взірцем для дитини. Другий шлях –

цілеспрямований та усвідомлений, здійснюється через створення людиною власної системи життєдіяльності, основу якої складає поважне ставлення до свого здоров'я. Цей шлях залежить від тієї роботи, що здійснюється у вищому навчальному закладі під керівництвом педагогів [6].

Готовність майбутнього педагога-дошкільника до забезпечення здорового способу життя дітей є важливою ланкою його теоретичної і практичної підготовки до професійної діяльності, пов'язаної з вихованням і навчанням дитини. В процесі дослідження ми переконалися, що одним із шляхів формування валеологічної компетентності є раціональне поєднання всіх сукупностей інтерактивних форм і методів навчання. Тому ми намагалися проводити із студентами нетрадиційні заняття з різних дисциплін, а особливо з таких, як «Теорія і методика фізичного виховання та валеологічної культури» та «Теорія і методика співпраці з родинами».

Інтерактивне навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій за допомогою таких методів як ділова гра, метод рольових ігор, кейс-метод (метод випадків і ситуацій), ПОПС-формула, метод мозкового штурму, круглий стіл та інші. Ці методи орієнтовані на активізацію пізнавальної діяльності та реалізацію потреб студентів, тому особлива увага приділялася створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, в якій учасники процесу більш мобільні, відкриті й активні. До прикладу досить цікавим було використання інтерактивних методів навчання на заняттях з курсу «Теорія та методика співпраці з родинами». На одному з лабораторних занять студенти підготували і провели батьківські збори з елементами практикуму в старшій групі «Здоров'я дитини – основа майбутнього».

Добре зарекомендував себе в роботі при підготовці фахівців дошкільної освіти і формуванню у них валеологічної компетентності інтерактивний метод «Мозковий штурм» (метод колективного обговорення та пошуку рішень). Цей метод дозволяє за відносно короткий час запропонувати значну кількість варіантів відповідей на запитання. Як приклад ми запропонували студентам тему: «Здоровий спосіб життя». Їм був даний час на обговорення і вільне висловлення своїх думок та ідей. Майбутні вихователі записували на аркуші паперу свої ідеї щодо розв'язання висунутої проблеми. Після цього ідеї були проаналізовані та розглянуті детальніше і відібрані ті, які на думку студентів вирішують поставлену проблему.

Слід відзначити, що під час проведення занять студенти були досить активними і швидко та якісно засвоювали матеріал. Цьому сприяло те, що студенти багато часу працювали самостійно. Їм пропонувалися такі теми і проблеми, які певним чином впливали на формування валеологічної компетентності. Матеріал, здобутий таким шляхом, студенти не тільки засвоювали, а й тривалий час його пам'ятали. Ми переконалися в тому, що рівень засвоєння інформації, здобутої шляхом мозкової атаки, значно вищий, ніж тоді, коли її подає викладач.

З метою активізації пізнавальної діяльності студентів під час проведення лекційних занять з курсу «Теорія та методика фізичного виховання та валеологічної освіти» були застосовані методи проблемного викладу лекцій, створення проблемних ситуацій, постановки питань дискусійного характеру з наступним обговоренням їх, включення в лекцію заздалегідь підготовлених виступів студентів. На початок кожної лекції з метою формування позитивної мотивації студентів до вивчення теоретичного матеріалу наголошувалося на практичному значенні отриманих знань. Необхідно зауважити, що курс лекцій був спрямований на логічне і послідовне оволодіння студентами системою необхідних знань. Адже кожна окрема лекція, вилучена з контексту лекційного циклу, не може забезпечити ефективного навчання й розвитку певних умінь.

Практичні заняття розпочиналися після того, як студенти засвоїли теоретичні знання з програми і мали загальні уявлення про педагогічну майстерність, професійно необхідні якості педагога, особливості професійної діяльності вихователя. Оволодіння професійними та валеологічними вміннями здійснювалося поступово. Спочатку студенти навчалися невимушено діяти в аудиторії, оволодівали технікою мовлення, виробляли чіткість дикції, правильне дихання, способи регуляції самопочуття тощо. Потім розглядався зміст спілкування, способи комунікативного впливу, прийоми встановлення контактів, а також відбувалося формування і розвиток елементів майстерності на занятті.

В процесі проведення практичних занять з метою розвитку у студентів певних знань, умінь та навичок здоров'язбережувального характеру використовувалися традиційні технології фізкультурно-оздоровчої роботи та інноваційні оздоровчі технології. Дієвими формами виявилися фізкультурні заняття (сюжетні, тренувального типу); загартування; фізкультурно-оздоровчі заходи; дні здоров'я; естафети та змагання; фізкультурні свята й розваги; ігри (рухливі, народні); туристичні походи, екскурсії, мандрівки; туристичні свята; оздоровчі технології (аромотерапія, фітотерапія, кольоротерапія, арт-терапія, музикотерапія, піскова терапія, фітбол-гімнастика, психо-гімнастика, звукова, імунна, дихальна гімнастики); масаж і самомасаж.

Для актуалізації опорних знань студентів на практичних заняттях застосовувалися методи фронтальної бесіди, письмового та усного опитування за відповідними запитаннями. Це дозволяло здійснювати поточний контроль засвоєння матеріалу кожної теми, а також коригувати, узагальнювати й систематизувати знання студентів.

Зверталася увагу студентів на те, що з великої кількості оздоровчих технологій потрібно використовувати лише ті, які дійсно будуть мати позитивний вплив на здоров'я дітей. А також обов'язково радитися з медичними працівниками, психологами, достеменно знати особливості впровадження різних технологій у практику оздоровчої роботи з дітьми. Тому завдання, які отримували студенти для самостійної та індивідуальної роботи сприяли розвитку їх валеологічної культури.

В процесі проведення лабораторних занять використовувалися різні види робіт, а саме: творча, активна робота студентів з понятійним апаратом; складання і розгадування тематичних кросвордів і ребусів; аналіз навчальних текстів і комунікативних ситуацій, а також анотованих наукових джерел, підручників і навчально-методичних посібників з методики співпраці з родинами; розробка пам'яток та консультацій для батьків; підготовка та проведення рольових та ділових ігор, тренінгових вправ та занять з фізичної культури.

Отже, навчальна дисципліна «Теорія і методика фізичного виховання та валеологічної освіти», на нашу думку, відіграє важливу роль у практичній підготовці майбутнього вихователя до професійної діяльності і є одним з можливих шляхів розвитку його валеологічної компетентності. Головна особливість і цінність цієї дисципліни полягає в тому, що вона дає можливість формувати основи свідомого ставлення до власного здоров'я, розв'язувати реальні або штучно сконструйовані педагогічні ситуації, вправляти педагогічне мислення, розвивати творчу уяву шляхом пошуку і знаходження нових оздоровчих технологій, формувати цінні якості майбутнього вихователя.

Формування валеологічної компетентності у процесі дотримання здорового способу життя та технологій його збереження спрямоване на зміцнення індивідуального здоров'я. Тому, студент повинен отримувати інформацію про зміцнення здоров'я з різних джерел: засобів масової інформації, розповідей, бесід тощо. З метою усвідомлення студентами значення здорового способу життя та закріплення позитивної мотивації у його дотриманні, нами організовувався перегляд художніх фільмів, тренінгів, підготовка виступів: «Ми обираємо здоровий спосіб життя», «Чому ми це робимо? Шкідливий вплив алкоголю на організм», «Як я активно проводжу вихідні?», «Що хотілося б отримати в процесі професійної підготовки і закладі вищої освіти?», обговорення ситуацій з життя студентів, написання міні – творів на тему «Як я дбаю про своє здоров'я».

Виступи студентів давали можливість проаналізувати не тільки розуміння поставленої проблеми, а й знаходити шляхи для її вирішення. Найбільш типовими були виступи, в яких студенти відзначали, що роблять ранкову гімнастику, загартовуються, раціонально харчуються тощо. Читаючи студентські твори про важливість здоров'я і обговорюючи їх, ми вкотре переконались в тому, що здоров'я – найголовніша цінність у житті людини. Адже коли людина береже своє здоров'я, то вона може цього навчити інших. Оскільки, сьогодні кількість захворювань на планеті зростає (хворіють не лише дорослі, а й діти), вимоги до валеологічної підготовки, до особистісних якостей, здатних забезпечувати успішність адаптації та можливість самореалізації людини у світі зростають. Особистісна якість – це ставлення, яке закріпилося і стало звичним, та визначає стійкість поведінки особистості в будь-яких умовах, що змінюються. Аналіз творів студентів дозволив зробити висновок про те, що найбільш важливими

вони вважають валеологічні знання, особисте ставлення до здоров'я, наявність певних здібностей та бажання самих вести здоровий спосіб життя.

Отже, у процесі формування валеологічної компетентності майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти шляхами її удосконалення є комплекс активних методів навчання, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, ініціативі і творчості: діалогічно-дискусійні (бесіди, диспути, евристичні бесіди, проектно-пошукова робота), ігрові (ділові, рольові, соціально-психологічні, комунікативні ігри), ситуаційного навчання (case-study), виконання професійно спрямованих вправ, тренінгів, які реалізовувалися під час проведення лекційних, практичних і лабораторних занять з дисциплін «Теорія і методика співпраці із родинами» та «Теорія і методика фізичного виховання та валеологічної освіти». Така робота сприяє свідомому оволодінню професією, підвищує інтерес до оздоровчих методик та технологій, активізує свідоме ставлення до свого здоров'я та здоров'я оточуючих, саморозвитку, самовдосконалення, розвиває комунікативність, творчість, виховує валеологічну культуру тощо. Аналіз результатів дослідження свідчить про те, що цілеспрямоване формування валеологічної компетентності майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти сприяє високій готовності випускника вищого навчального закладу до формування основ свідомого ставлення до власного здоров'я у дошкільників.

Перспективним напрямом подальшої наукової розробки проблеми є формування готовності майбутніх вихователів до створення в закладах дошкільної освіти здоров'язберігаючого простору.

1. Закон України «Про освіту» / Законодавство про освіту. – Х. : ПП «ГВІНІ», 2005. – 240 с. 2. Нестеренко В. В. Підготовка майбутніх педагогів до виховання у дошкільників навичок здорового способу життя : автор. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти» / Нестеренко Вікторія Володимирівна. – Одеса, 2003. – 20 с. с. 3. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. Г. Карпова. – Харків, 2004. – 20 с. 4. Дворникова О. Б. Формирование валеологической компетентности у студентов педагогического колледжа в процессе предметной подготовки: автореф. дисс. канд. пед. наук : 13.00.08 / Дворникова Ольга Борисовна: Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2005. – 179 с. 5. Бондаренко О. М. Використання інтерактивних методів навчання при формуванні валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://science.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/13/2014/06/> 6. Формування готовності майбутнього вихователя до створення здоров'язберігаючого середовища та забезпечення здорового способу життя дітей дошкільного віку : навч. посіб. для слухачів курсів підвищення кваліфікації / О. Яременко, О. Вакулєнко, Л. Жаліло, Н. Комарова та ін. – К. : Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – 232 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://studopedia.su/6_3128.

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.

Roganova M. V. Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (The Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of Kharkiv Region Council), **Dyomina V. V. Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor** at the Department of Pedagogics of the Higher School SHPI «Donbass State Pedagogical University»

PROFESSIONAL TRAINING AND EDUCATION OF THE FUTURE TEACHER OF FOREIGN LANGUAGE AS A RETRANSLATOR OF CULTURES

Анотація. У статті досліджено актуальну проблему сучасної педагогічної науки: професійну підготовку і виховання майбутнього вчителя іноземної мови як особистості, що володіє розвинутою культурою білінгвального спілкування, здатної до адекватного розуміння культурних цінностей свого та інших народів, яка здатна будувати конструктивний діалог з представниками інших культур. Визначено педагогічні якості вчителя іноземної мови: високий рівень лінгвістичних знань і методичної підготовки; білінгвальна свідомість; ерудиція, висока культура; здатність до емпатії, рефлексії, толерантність. Розкрито вимоги до бікультурної особистості педагога-філолога: знання своєї культури і культури країни мови, що вивчається; одночасне перебування в різному культурному середовищі; відчуття себе в вимірах двох різних соціокультурних спільнот; рефлексія специфіки двох різних лінгвосоціумов. Визначено форми і методи професійного виховання майбутнього вчителя іноземної мови в рамках навчальних дисциплін, педагогічної практики, позааудиторної виховної роботи, а також самовиховання і самоосвіти: дні англійської поезії і музики, парад культур, міжнародний колейдоскоп.

Ключові слова: вчитель іноземної мови, професійна підготовка, виховання, діалог культур, білінгвальні культура, педагогічна культура.

Аннотация. В статье исследована актуальная проблема современной педагогической науки: профессиональная подготовка и воспитание будущего учителя иностранного языка как личности, обладающей развитой культурой билингвального общения, способной к адекватному пониманию культурных ценностей своего и других народов, готовой строить конструктивный диалог с представителями других культур. Определены педагогические качества учителя иностранного языка: высокий уровень лингвистических знаний и методической подготовки; билингвальное сознание; эрудиция, высокая культура; способность к эмпатии, рефлексии, толерантность. Раскрыты особенности бiculturalной личности педагога-филолога: знание

своей культуру и культуры страны языка, который изучается; одновременное нахождение в двух культурных пространствах; ощущение себя в измерениях двух различных социокультурных общностей; рефлексия над спецификой двух различных лингвосоциумов. Определены формы и методы профессионального воспитания будущего учителя иностранного языка в рамках учебных дисциплин, педагогической практики, внеаудиторной воспитательной работы, а также самовоспитания и самообразования: дни английской поэзии и музыки, парад культур, международный колейдоскоп.

Ключевые слова: *учитель иностранного языка, профессиональная подготовка, воспитание, диалог культур, билингвальная культура, педагогическая культура.*

Annotation. *In the article the actual problem of modern pedagogical science is investigated: professional training and education of future teacher of foreign language as a personality, possessing the developed culture of bilingual communication, apt at the adequate understanding of cultural values of own and other peoples, ready to build a structural dialogue with the representatives of other cultures. In the context of professional training of teacher pedagogical qualities of teacher of foreign language are certified: high level of linguistic knowledge and methodical preparation; bilingual consciousness; erudition, high culture; ability to empathy, reflections and tolerance. The features of bilingual personality of teacher-philologist are disclosed: knowledge of own culture and cultures of country of language that is studied; the simultaneous being in two cultural spaces; feeling itself in measuring of two different sociocultural communities; reflection above a specific of two different linguistic societies. In the context of pedagogical training forms and methods of professional education of future teacher of foreign language are certified within the framework of educational disciplines, pedagogical practice, extracurricular educator work, and self-education: days of the English poetry and music, parade of cultures, international kaleidoscope.*

Key words: *teacher of foreign language, professional training, education, dialogue of cultures, bilingual culture, pedagogical culture.*

The processes of globalization, change of values, swift development of science, tendencies in education, put society before new realities. In these problems of maintenance of national culture and understanding of cross-cultural communication of representatives of different cultures specifications put a question about the necessity of forming of personality, possessing the developed culture of bilingual communication, apt at the adequate understanding of cultural values it and other people, ready to build a structural dialogue with the representatives of other cultures.

The real period can be named transitional in education on the whole, as substantial changes take place on all levels, since preschool education: included of Ukraine in European educational space within the framework of the Bologna agreement, the Law of Ukraine «About Higher Education» determines introduction of control system quality of educational process and pedagogical activity on the basis of competence approach. All these new documents and approaches require not only a discussion but also careful study and approbation for realization of succession in an educational process. Strictly speaking, they on it and directed.

In this connection, in the system of education, the task of forming of bilingual personality goes out on the first plan, as exactly a teacher is a key figure in transitional periods of development of society, by the factor of national safety, becoming of world view of rising generation.

As impossible to over-estimate the role of personality in history, it is so impossible to underestimate the role of teacher in educating to the foreign language. A process of educating is a process bilateral. Both participants of process: both teaching and student, bear the equal responsibility for a result. And Michael West asserted although, that a «foreign language cannot be taught, it can only be learned», the role of teacher in organization of process of educating is great. Modern requirements to educating to the foreign language put in the head of corner interests and of necessity of student, doing the process of educating more «centered on students», and it is correct.

In this connection professional preparation and education of future teacher, in particular teacher of foreign language, during organization of trade education built on the basis of the use of modern knowledge, methodologies and innovative technologies.

The teacher of foreign language, besides possession a foreign communicative competence, must possess a professional and general cultural competence. Foreign language proficiency is highly sought at the market of labor, therefore there is educating of specialists in area of pedagogical education, namely in area of teaching of foreign languages, takes on the special significance.

Modern sciences have studied the problems of the influence of the native language during the study of the second, foreign, mechanisms of changing one language to another in the conditions of bilingualism, the basis of teaching a foreign language in the conditions of bilingualism, ways of assessing bilingual communicative competence among students of pedagogical universities, the dependence of bilingualism on the conditions of language acquisition. The works of V. Avrorin, V. Wainrach, E. Venevtseva, M. Mikhailov, N. Protchenko, S. Treskov, L. Shcherby and others are devoted to discovering new educational opportunities of bilingualism, methods and means of forming separate components of the bilingual culture of personality.

Research analysis shows that in recent years the search for the theory and practice of teaching foreign language teachers (I. Bim, O. Volchenko, I. Zakirianova, V. Kalinin, G. Kityagorodskaya, S. Nikolaeva) has intensified. The problem of forming the teacher's competence of the future teacher as an integral part of his professional development in a higher school is researched in the writings of I. Zimnaya, L. Karpova, O. Leontieva, L. Mitina. Most modern scholars emphasize the personal qualities of the teacher and consider them to be significant for his professional development (K. Abulkhanova-Slavka, T. Dutkevich, T. Kudryavtsev, N. Kuzmina, G. Filippova).

The aim of the article is determination of features of professional education of future teachers of foreign language in the context of dialogue of cultures.

What does distinguish the teacher of foreign language from the teachers of other educational objects? An answer for this question is covered in the specific of foreign language as an object. Unlike other educational objects he is simultaneously both an aim and means of educating, that in modern terminology got the name «polyfunctionality». The interdisciplinary nature of a foreign language means that the content of a speech in a foreign language can be information from different fields of knowledge, for example, literature, art, history, geography, mathematics, etc. «Infinite» and «heterogeneity» of a foreign language are treated as multilevel, the need to master, on the one hand, various linguistic means, which correspond with aspects of the language: lexical, grammatical, phonetic, and, on the other hand, skills in four types of speech activity. This is especially true in the teaching of a foreign language, since the specificity of the subject is that communication, communication is not a means, but a learning objective.

The main activity for the teacher is pedagogical communication. And in order to organize communication in order to encourage the student to desire to share personal information with you, his own opinion, point of view, it is necessary to create a favorable atmosphere in the lesson.

Pedagogical communication is usually understood as a professional communication between the teacher and students in the process of education and upbringing, aimed at creating a favorable psychological climate and, in general, for the psychological optimization of learning activities and the relationship between the teacher and students. It is in the mainstream of pedagogical communication that all professional functions are realized, the main of which are education and upbringing.

Pedagogical communication includes receptions and skills of interaction between the teacher and the student collective, the content of which is the exchange of information, the provision of educational and educational influence and the organization of mutual understanding. The teacher acts as the initiator of this process, organizes and manages it.

It is special topically in teaching of foreign language, because the specific of object consists in that communication, communication is not means, and aim

of educating. Basic activity for a teacher is pedagogical communication. And in an order to organize communication, to induce a student to the desire to be partaken with you by the personal information, own opinion, point of view, it is necessary to create a favorable atmosphere on a lesson.

The teacher should be able to create motivation for learning, an atmosphere of trust and comfort that would encourage the emancipation of students, overcome the language barrier, a sense of insecurity, the desire to communicate, share their thoughts.

The role of the teacher is that, by organizing the process of teaching a foreign language, talking on various topics, stimulating the communication of students, he tries to instill in them those moral qualities that are in one way or another connected with the content of the material discussed in the lesson. The teacher seeks to develop a sense of responsibility among the students, respect for those around them, conscientious attitude to work, bring up a sense of pride for their country, people, their culture and language, and at the same time a positive attitude towards foreign culture.

The educational possibilities of the subject, in addition to the content side, are contained in the methodological system of instruction and in the personality of the teacher and his behavior. It is quite clear that the simple inclusion in the textbook of a text that has educational potentials does not yet give the proper effect. We need its corresponding interpretation, and the corresponding attitude of the teacher to it.

It is the teacher and his professional qualities (the ability to plan a lesson, to creatively approach the organization of communication, the ability to objectively evaluate and comment on the student's answer, to select interesting material and assignments) allow directing the educational process in the right direction.

The polyfunctionality of the subject «foreign language» is for this truly endless possibility.

At the lesson of a foreign language, we can talk about the history of our country, nurturing a sense of patriotism, and about painting, developing a sense of beauty, discussing the heroes of classical works, choosing an example for imitation. It is the content side of teaching that is primarily meant when we talk about the educational function of the teacher.

Special meaningfulness therefore training of pedagogical personnel acquires to the cross-cultural professional collaboration, preparation of teacher of foreign language of new generation, so-called repeater of cultures.

Modern requirements to teaching of foreign language are such, that a teacher must be able «in all plenitude to expose the cultural phenomenon related to the certain lexical or grammatical sign, correlate him with the adequate phenomenon of native culture and, thus, create crossing of cultures, becoming his interlink» here [2, p. 25].

Consequently, a teacher of foreign language must be bicultural personality, not only well to know the culture and culture of country of the taught language but also to exist simultaneously in two cultural spaces, to "be (to feel) itself in measuring of two different sociocultural communities, reflecting on the specificity of two different linguistic societies» [3].

This ability shows up not only during work with linguistic-cultural material but also at an acquaintance with the system of grammar and lexical difficulties that in every case require certain comments and explanations, especially if the mother and foreign tongues in this case differentiate substantially.

These qualities are directly related to methodical preparation of teacher and his penetration in a foreign culture. The teacher of foreign language is distinguished by the special look to the world, understanding of reality, erudition, high culture, ability to empathy, reflections and tolerance.

It is assisted by introduction to maintenance of professional preparation of the special courses of «Bilingual culture of future teacher of foreign language», «Education of future teacher of foreign language in the context of dialogue of cultures», and also «Self-education of the bilingual personality of a teacher».

The professional competences of future teacher of foreign language are formed not only within the framework of educational disciplines, but also on pedagogical practice and within the framework of realization of extracurricular events on foreign languages, such as «Parade of cultures», «International kaleidoscope», «Day of the English poetry», «Music Day» in that take part and students, and students schools of city.

A scientific constituent has a not insignificant role in forming of professional competence, namely participating of students in an annual scientific conference «Actual problems of professional education of future teacher as a repeater of two cultures».

The subjects of the reports reflect the pressing issues in the field of teaching foreign languages: «Using information technology in a foreign language class», «Using creative tasks in teaching English», «Presentations and interactive whiteboard in a foreign language class», «European language portfolio for an elementary school», «Game in teaching a foreign language of junior schoolchildren» and others.

Combination of educational, scientific and educator work, knowledge of modern progress of education trends, succession in educating to the foreign languages at school and institution of higher learning provide included of future specialist in the areas of teaching of foreign languages in new educational space of the third millennium, when the results of educating become priority.

In respect of maintenance of educating to the foreign language, it too suffered changes lately. For example, a national and cultural component as part of maintenance of educating appeared comparatively recently. A sociocultural competence became inalienable part of communicative competence. It is

presently accepted to talk about foreign education as about educating of cross-cultural communication, to the dialogue of cultures that is examined as a method of understanding by the man of characters of another culture and understood as «communication of characters of different cultures within the framework of one consciousness» [4, p. 7–9].

A study of foreign language is this attaching to the foreign culture, as a result is deeper cognition of the culture, and in the end is education of cultural man. Foreign language proficiency at all times was considered the sign of erudition, breeding, culture. The question is about permanent self-perfection, self-education, cultural development. This function of teacher is not only teaching but also educative, as explains student to the autonomy, infects professionalism and is a stimulus to the imitation.

The formation of linguistic and sociocultural competence of students, that implies «understanding of the defining descriptions of the world cultures, penetration in essence of their likenesses and distinctions, knowledge and empathic perception by students various pictures the world, realization of value and uniqueness of every culture» [5, p. 157] it is related to ability of teacher to include student in sociocultural space region, where he would prove coming from possibilities of region and creative capabilities of both teacher and student.

In this connection any visit of museum, exhibition, theatre, a considerable event in a region, city can find a reflection on a lesson. To discuss the looked over theatrical, tell about a new exhibition, inquire students for participating in a festival, holiday, volunteer motion it is possible on the lesson of foreign language.

On practical employments students develop the integrated lessons of English with the use of regional material about the cities of the region that positively affects on the achievement of meta-subject results.

One of signs of modern time is informative space that interlaces with educational space. The modern teacher can not imagine the process of educating without the use of audiovisual and informative technologies, without audio and the video data adopted from the Internet, without the presentations and illustrations, mapped to the screen, or interactive board, with all added programs for the use on every employment, without language laboratories, controlled from distance departmental of Moodle and of Wi-Fi zones.

The modern teacher of institution of higher learning is the advanced user by information and multimedia technologies that not only applies them on practical and lecture employments but also explains students to work in a world network, creation of presentations and programs on the topic of employment, use of technical equipments during pedagogical practice. Students develop the electronic compendia of lessons of English as multimedia presentations on the different themes of the school program.

For realization such of teaching activity and organization of pedagogical communication personality descriptions of teacher of foreign language have a large value.

We suppose that in the modern world of speed stream of information and swift development in all spheres of life a teacher must possess the quickness of reaction on what be going on, to own the dynamics of lesson, achieve a rapid pace of speech, develop in itself and students feeling of rhythm of life, capacities for improvisation, able to use on engaging in information about the last achievements not only in area of linguodidactics, but in area of art, cinematography, politics – all, what maintenance of communication can make in a certain audience.

The best pre-conditions for foreign education are created at presence of for the teacher of experience to cross-cultural communication. Participating of teacher in international conferences, competitions and projects, publications in foreign magazines, active civil position, in-plant training within the framework of seminars and courses, meeting of foreign delegations and experience of translator give not only linguistic but also invaluable cultural experience that can be used as illustrations to one or another aspect of organization of cross-cultural communication on employments [6].

Thus, the modern teaching of foreign languages requires considerable changes in requirements both to the professional competences and to the personality descriptions of teacher of foreign language, related both to reforms in area of education on the whole and with the change of paradigm of foreign education, by the primary objective of that is preparation of specialists of high general and professional culture, that is able to adapt oneself to the vital terms that change constantly, apply the knowledge, abilities, skills in a new professional situation with the aim of effective decision of problem; have social responsible behavior and occupy active civil position; apt at adequate communicative cooperation in different task forces, self-education; permanent perfection of own morality, intellect, increase of standard of culture.

The best prerequisites for foreign language education are created if the teacher has an experience of intercultural communication. Participation of the teacher in international conferences, competitions and projects, publications in foreign journals, active civic position, advanced training in seminars and courses, meetings of foreign delegations and the experience of an interpreter provide not only linguistic, but also invaluable cultural experience that can be used as illustrations to this or that aspect of the organization of intercultural communication in the classroom.

Thus, the modern teaching of foreign languages requires significant changes in the requirements for both professional competencies and the personal characteristics of a foreign language teacher, related both to the reforms in the field of education in general, and to the paradigm shift in foreign language education.

1. Balgay O. I. Forming of readiness of future specialists of international tourism to cross-cultural communication in professional preparation: abstract of thesis of dissertation on the receipt of scientific degree of a candidate of pedagogical sciences : is specialty a 13.00.04 «Theory and methodology of trade education» / O. I. Balgay; Institute of vocational formation of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kyiv., 2013. – 20 p. **2.** Bogdanova M. K. Pedagogical principles of forming of the personality orientated communication of future teachers: abstract of thesis of dissertation on the receipt of scientific degree of candidate of pedagogical sciences : specialty a 13.00.04 «Theory and methodology of trade education» / M. K. Bogdanova; South the Ukrainian state pedagogical university of the name of K. D. Ushinsky. – Odessa, 2000. – 20 p. **3.** Bochenkova M. Bilingualism and bilingual environment as sociocultural and psychology-pedagogical phenomenon / M. Bochenkova // Scientifically-methodical electronic magazine «Koncept». – 2016. Tom. 2. – Pg. 591–595. **4.** Brooks N. The Analysis of Language and Familiar Cultures / N. Brooks // The Cultural Revolution in Foreign Language Teaching : A Guide for Building the Modern Curriculum. – Skokie, Illinois : National Textbook Company, 1975. – P. 12–31. **5.** Furmanov V. P. Cross-cultural communication and in a civilized manner-language pragmatics in a theory and practice of teaching of foreign languages : dissertation of doctor pedagogical sciences: specialty 13.00.02 / V. P. Furmanov. Moscow, 1994. – 475 p. **6.** Okunevych T. G. Culture of speech of future teacher-philologist in the conditions of Ukrainian-Russian bilingualness: abstract of thesis of dissertation of candidate of pedagogical sciences: specialty 13.00.02 «Theory and methodology of studies (Ukrainian)» / T. G. Okunevych. Kherson, 2003. – 26 p. **7.** Panasuk L. V. Analysis of category of bilingualism. [Electronic resource]. it is access Mode: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2099> ISSN 2075146x. Sources of pedagogical mastery. 2014. Producing 14 27 **8.** Slepцова E. V. is the Pedagogical aspects of forming of bilingual culture of personality of future teacher : dissertation of candidate of pedagogical sciences : 13.00.01 «General pedagogic and history of pedagogic» / Slepцова Eugenia Victorovna. Ryazan, 2011. – 221 p. **9.** Somova S. B. Personality of teacher of foreign language// is the Modern problems of science and education. – 2015. – № 1–2; URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=20192> (date of appeal : 24.02.2017). **10.** Volchenko O. M. Forming of communicative competence of future teachers of foreign languages in higher pedagogical educational establishments: abstract of thesis of dissertation on the receipt of scientific degree of candidate of pedagogical sciences : specialty a 13.00.04 «Theory and methodology of trade education!» / O. M. Volchenko; Zhytomyr state university of the name of Ivan Franco. – Zhytomyr, 2006. – 20 p.

Рецензент: д.пед.н. Бельмаз Я. М.

Сойко І. М., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті досліджено актуальні проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування читачьких компетентностей на уроках читання. Розкрито, що літературне читання – один із основних предметів у системі початкової освіти. Показано, що якість читання забезпечує результативність навчання з інших предметів початкової школи. Обґрунтовано, що процес викладання методики читання, сприяє підготовці студентів до формування в учнів початкових класів читачьких компетентностей, вирішенню проблеми освіти, виховання, розвитку молодших школярів.

Ключові слова: професійна компетентність, учитель початкової школи, читачька компетентність, молодші школярі.

Аннотация. В статье исследованы актуальные проблемы подготовки будущих учителей начальной школы к формированию читательских компетенций на уроках чтения. Раскрыто, что литературное чтение – один из основных предметов в системе начального образования. Показано, что качество чтения обеспечивает результативность обучения другим предметам начальной школы. Обосновано, что процесс преподавания методики чтения, способствует подготовке студентов к формированию у учащихся начальных классов читательских компетенций, решению проблемы образования, воспитания, развития младших школьников.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, учитель начальной школы, читательская компетентность, младшие школьники.

Aannotation. The article highlights the actual problems of training future teachers of elementary school for the formation of readers' competencies at lessons of reading. Literary reading is one of the main subjects in the elementary education system. The quality of reading provides the effectiveness of learning other elementary school subjects. The process of teaching methods facilitates the preparation of students for the formation of elementary classes students' competencies, the solution of the problem of education, development of junior pupils.

Key words: professional competence, elementary school teacher, readership competence, junior schoolchildren.

Сьогодні в Україні відбувається процес реформування змісту та гуманізація і демократизація цілей початкової освіти України, який є складовою процесу оновлення світових та європейських освітніх систем і спрямований на особистісний розвиток молодших школярів, формування в них ключових і предметних компетентностей.

Підготовка нової генерації вчителів початкових класів спрямована на усвідомлення необхідності створення позитивного навчального середовища шляхом активізації інтелектуальних і почуттєво-емоційних ресурсів кожного учня. Реалізація такого підходу в початковій ланці освіти закладає основи демократизації сучасної школи, сприяє утвердженню діалогічного підходу до навчального спілкування, уможливіло організації ефективної педагогічної взаємодії учасників навчально-виховного процесу.

Сучасне суспільство потребує сьогодні гармонійної, самостійної, ініціативної особистості, здатної ефективно функціонувати в сучасних постійно змінюваних умовах. Очікування суспільства пов'язані насамперед з формуванням особистості, яка здатна гнучко та оперативно адаптуватися до нових вимог, адекватно реагувати на нові виклики, оперувати й управляти інформацією, активно діяти, навчатися упродовж життя, компетентно застосовувати здобуті знання, розвиватися та творити.

Тому важливим завданням реформування змісту сучасної української освіти є створення умов для особистісного зростання і творчого самовираження кожного громадянина нашої країни. Одним із шляхів оновлення змісту освіти та узгодження його із сучасними потребами є створення нової редакції Державного стандарту початкової загальної освіти, оновлення навчальних програм, змісту навчально-дидактичних матеріалів, підручників, форм та методів навчання, орієнтованих на набуття учнями ключових і предметних компетентностей та на створення ефективних механізмів їх реалізації.

Дослідженню проблеми професійної підготовки вчителів у вищих навчальних закладах присвячені роботи В. Андрущенка, О. Антонової, С. Гончаренка, І. Зязюна, М. Лещенко, Н. Ничкало, О. Семенов, С. Сисоєвої, Л. Хомич та ін.

Теоретико-методологічні аспекти професійно-педагогічної підготовки вчителів окреслені в працях А. Алексюка, В. Бондаря, І. Зязюна, О. Козлової, К. Макагона, О. Матвієнко, О. Мороза, Т. Поніманської, О. Савченко, Р. Скульського, І. Шапошникової та ін.

Проведений аналіз науково-методичної літератури свідчить, що ґрунтовні та принципово нові підходи до навчання грамоти і формування читачької діяльності молодшого школяра досліджують багато вчених. Зокрема, академік В. М. Едигей, автор освітніх технологій, спрямованих не на швидкість, а на техніку читання; Л. О. Єфросиніна і М. М. Оморокова, які висвітлили проблему літературного читання; О. М. Мельник, який

розкрив діагностичну діяльність учителя початкової школи та виділив форми і методи діагностики розвитку учнів.

Якість читання є найважливішим чинником, який впливає на успішність тих, хто навчається. У процесі читання удосконалюються оперативна пам'ять і стійкість уваги. Від цих двох показників, у свою чергу, залежить розумова працездатність учнів. Оптимальне читання – це читання із швидкістю розмовної мови, тобто в темпі від 120 до 150 слів в хвилину. Саме до такої швидкості пристосовувався за багато століть артикуляційний апарат людини, саме при цій швидкості досягається краще розуміння тексту. Однак, вже в початкових класах втрачається 60–70 % учнів із високим рівнем навчальних досягнень, які не можуть вчитися успішно, оскільки при переході в п'ятий клас, збільшується об'єм інформації, а низька техніка читання не дозволяє їм засвоювати матеріал.

Метою нашої статті є теоретичне обґрунтування підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування читацьких компетентностей на уроках читання.

В контексті визначеної мети у статті вирішуються такі завдання:

- з'ясування особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування читацьких компетентностей на уроках читання;
- уточнення сутності феномену «читацька компетентність» та визначення змісту поняття «читацька компетентність учителя початкових класів на уроках читання».

Програма загальноосвітніх навчальних закладів з курсу «Літературне читання» є органічною складовою освітньої галузі «Мови і літератури». Його основною метою є розвиток дитячої особистості засобами читацької діяльності, формування читацької компетентності молодших школярів, яка є базовою складовою комунікативної і пізнавальної компетентностей, ознайомлення учнів із дитячою літературою як мистецтвом слова, підготовка їх до систематичного вивчення літератури в основній школі [1, с. 27].

Навчальний предмет «Літературне читання» – багатофункціональний.

Уміння і навички – складова читацької компетентності, які формуються на уроках літературного читання, мають не лише предметний, а й загальнонавчальний характер, є засобом вивчення практично всіх навчальних предметів, забезпечують їх подальше засвоєння у наступних ланках загальноосвітньої школи.

Літературне читання – один із основних предметів у системі початкової освіти. Поруч із рідною мовою він формує функціональну грамотність, сприяє загальному розвитку і вихованню дитини. Якість читання забезпечує результативність навчання з інших предметів початкової школи.

Пріоритетною метою навчання читанню у початковій школі є формування читацької компетентності молодшого школяра, усвідомлення себе як грамотного читця, здатного використовувати ці навички для

самоосвіти. Це вимагає від педагога особливої уваги до своїх учнів – вивчення їх індивідуальних особливостей і навчальних можливостей, встановлення пізнавальних потреб та інтересів, визначення перспектив особистісного розвитку, передбачення і подолання труднощів у навчанні тощо. Безперечно, що за таких умов активізується діагностичний компонент у професійній діяльності вчителя початкових класів, тому важливим шляхом удосконалення читацької компетентності молодших школярів є застосування моніторингових досліджень.

У період навчання грамоти відпрацьовується як орфографічне так і орфоепічне читання. Тому перехід від орфографічного читання до орфоепічного не можна затримувати, але не можна і штучно переривати, підпорядкувавши календарним термінам. Цей перехід має бути індивідуальний для кожної дитини, оскільки занадто рання, примусова відмова від орфографічного читання призводить до спроб читати навмання і позначається згодом на формуванні орфоепічних умінь, затримка ж орфографічного читання призводить до утруднень у розумінні змісту прочитаного тексту.

Доведено, що розвиток мови і техніки читання тісно пов'язаний із розвитком грамотності учнів. Забезпечення моніторингу якості читання на початковому етапі навчання грамоті має актуальне значення.

З метою вдосконалення якості читання ефективними вважається застосування вправ, спрямованих на розвиток чіткості вимови, вироблення уваги до слова і його частин, розвиток оперативного поля читання і пам'яті. Результатами апробації освітніх прийомів, спрямованих на розвиток і формування усвідомленого читання, є такі уміння роботи з текстом:

- уміння підбирати до кожного заголовка відповідну частину тексту;
- уміння визначати смислову структуру тексту, зв'язки смислових частин через схеми, малюнки;
- уміння розуміти текст на різних рівнях;
- розуміння предметного змісту тексту (факти, події);
- розуміння загального змісту;
- розуміння прихованої думки (підтексту), тобто основної думки тексту;
- визначення особового ставлення до прочитаного [2, с. 207].

Проблема формування якості читацьких навичок дуже багатогранна і потребує подальших досліджень за такими напрямками: метод моделювання на уроках читання, аналіз художнього тексту учнями початкової школи. Сьогодні педагог повинен намагатися вдосконалювати свою роботу, використовувати інноваційні форми, методи, засоби, прийоми на уроках.

Під керівництвом учителя молодші школярі навчаються помічати особливості авторського вибору слів, засобів вираження емоцій, почуттів, ставлення до зображуваних подій, героїв.

Методична реалізація змісту курсу «Читання» потребує гнучкого підходу до визначення цілей, структури уроків, відбору методів і прийомів організації читацької діяльності молодших школярів.

Особливістю програми є ще й те, що у ній передбачено розвиток творчої діяльності (складання та написання творчих робіт) на уроках літературного читання. Такі уроки можуть бути спарені й об'єднуватися з уроками мови.

У програмі чітко визначені завдання літературного читання. Серед них:

- удосконалення й розвиток техніки читання українською мовою вголос і мовчки;
- розвиток умінь розуміти зміст прочитаного тексту, співпереживати, чутливо реагувати на художню красу твору;
- формування уявлень про літературознавчі поняття, художні засоби і їх роль у тексті;
- розвиток мислення, уваги, оперативної пам'яті;
- естетичне, моральне й громадське виховання;
- розвиток умінь створювати власні висловлювання за змістом прочитаного, навички спілкування, оцінні судження, роботи в парах і в групах;
- виховання інтересу до творів українських дитячих письменників, до української культури, знань народознавчого та країнознавчого характеру, а також виховання поваги й толерантного ставлення до інших національних культур [1, с. 25].

Однією із лій літературного читання, яка, на нашу думку, – провідна, є формування і розвиток читацьких навичок, що передбачає повноцінне оволодіння учнями технічною і смисловою його сторонами. Технічна сторона охоплює такі компоненти, як спосіб, правильність, виразність і темп читання. Кожен з цих компонентів підпорядкований смисловій стороні, тобто розумінню тексту. Слід зазначити, що високий рівень сформованості усіх якостей читання забезпечується тісним взаємозв'язком та взаємовпливом. Так, свідомість читання залежить від правильності і виразності, правильність – від темпу і усвідомленості, а виразність – від усвідомленості, правильності і темпу. Темп має відповідати звичайній швидкості усного мовлення людини.

«Уповільнене ж, неправильне, поскладове читання, як і надто швидке, заважає усвідомленню твору, не сприяє сприйняттю його образності, реалізації виховного потенціалу» [3, с. 207].

Реалізація компетентісного підходу в процесі навчання читання молодших школярів зумовлює необхідність з'ясування сутності читацької компетентності, її структури, складових, визначення ролі й місця у системі інших компетентностей.

Отже, навчальному предмету «Читання», який є важливою складовою освітньої галузі «Мови і літератури» Державного стандарту початкової загальної освіти, належить особлива роль у розвитку і вихованні особистості молодшого школяра.

Процес читацької діяльності – це прийоми, якими користується читач для сприймання, усвідомлення і розуміння тексту, здатності до рефлексії на основі прочитаного.

Читання – це не тільки вид діяльності особистості, а й складний психологічний процес, який характеризується двома взаємопов'язаними сторонами: технічною (рух очей і мовленнєва діяльність) і мислительною (сприймання і розуміння прочитаного, тобто взаємодія почуттів і думок читача) [4, с. 247].

Аналіз змісту, мети і завдань літературної освіти молодших школярів дозволив нам зробити такі висновки.

Літературний розвиток трактується в сучасній методиці як віковий і одночасно навчальний тристоронній процес, який охоплює:

1) формування читача (навчання сприймати, осмислювати й інтерпретувати художній твір у єдності його форми і змісту, оцінювати його з естетичних позицій і висловлювати власну оцінку);

2) розвиток літературної творчості школярів, здатність адекватно висловлюватися і виражати себе в слові;

3) розширення культурного поля школяра, його розвиток як носія і творця культури [5, с. 203].

Літературний розвиток – процес віковий, оскільки в міру розвитку світогляду, збагачення читацького досвіду сприйняття людиною того самого твору з роками буде поглиблюватися, сприйматися з іншого погляду. Але це і навчальний процес: характер навчання обов'язково позначається на процесі літературного розвитку, що може як сприяти його розвитку, так і гальмувати його. Сучасна методична наука шукає засоби й умови, технології, які сприятимуть літературному розвитку школяра, який, сприяє реалізації психічного розвитку особистості, забезпечує формування механізмів її спілкування з культурою, розширює уяву й емоційну чуйність до літературних творів.

Читацьку компетентність у системі початкового навчання доцільно розглядати як предметну. Як уже зазначалося, предметну компетентність ми розуміємо як особистісне утворення, що інтегрує відповідно до вимог певного предмета, знання, уміння й навички, особистий досвід, ставлення до процесу і результату. Відтак і читацьку компетентність учня ми будемо розуміти як сукупність освітніх елементів, яка виявляється у володінні системою літературних знань, умінь і навичок, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості та здатності їх використовувати з метою пізнання навколишньої дійсності, задоволення власних потреб

(пізнавальних, естетичних, самоосвітніх тощо). Як бачимо, читацька компетентність визначається не лише обсягом літературних знань, початкових читацьких умінь і навичок з їх відтворенням, а й здатністю школяра засвоювати знання та застосовувати їх у власній літературній діяльності.

У методичному аспекті читацька компетентність молодшого школяра – це володіння комплексом читацьких знань, умінь і навичок, ціннісних ставлень учнів, які надають можливість учневі свідомо здійснювати пошук книг, відбір інформації для вирішення навчально-пізнавальних завдань і виявляються у процесі сформованості повноцінної навички читання, розуміння текстів різних жанрів, обізнаності з колом читання (доступного дітям цього віку), сформованості особистісних ціннісних суджень щодо прочитаного.

Можна зробити висновок, що читацька компетентність інтегрує в собі такі компоненти:

- когнітивний (знання);
- комунікативний (слухання, читання, говоріння, письмо);
- ціннісний (оцінні судження і ставлення учня до прочитаного);
- діяльнісний (уміння, навички, способи діяльності);
- особистісно-творчий (мотиваційно-ціннісні ставлення, прагнення особистості до навчання, пізнання і діяльності).

Кожен із компонентів може бути представлений як інтегрована якість особистості.

На нашу думку, у структурі читацької компетентності можна виділити такі складові:

1) мовленнєва, яка передбачає формування і розвиток мовленнєвих умінь і навичок. Це розвиток уміння:

- будувати усні й письмові монологічні висловлювання;
- брати участь у діалозі в процесі обговорення прочитаного твору;
- висловлювати свої думки, використовуючи для цього як мовні, так і позамовні та інтонаційні засоби виразності мовлення;
- ставити запитання, відповідати на запитання за змістом прочитаного твору;
- переказувати твір;
- образного мовлення;
- уміння виразно читати.

2) літературознавча, яка передбачає формування основ теоретико-літературних знань і вмінь ними користуватися. Це практичне ознайомлення з літературознавчими поняттями; сприймання, аналіз літературного твору.

3) бібліотечно-бібліографічна – передбачає уміння учня працювати з книгою, періодичними виданнями як джерелами отримання інформації; наявність у молодших школярів певного кола читання; знання початкових

бібліотечно-бібліографічних понять та вміння користуватися довідковою літературою;

4) літературно-творча – передбачає розвиток і реалізацію літературно-творчих умінь і здібностей учнів;

5) емоційно-ціннісна – передбачає розвиток емоційної і почуттєвої сфери учнів, вміння висловлювати оцінні судження щодо прочитаного.

Зазначимо, що всі виокремлені складові читацької компетентності взаємопов'язані, а результатом їх взаємодії є сформованість читацької компетентності молодшого школяра, яка буде свідчити про: стійкість його інтересу до читання; сформованість у нього знань про літературу як вид мистецтва і літературу як науку; сформованість основних умінь, необхідних для сприйняття, розуміння змісту творів різних жанрів і висловлення обґрунтованої оцінки твору; здатність застосовувати здобуті знання і вміння у власній літературній діяльності; розвиток творчих, власне, літературних здібностей; вироблення системи цінностей і емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу, до інших людей і до самого себе.

Рівень сформованості читацької компетентності свідчатиме про готовність випускника початкової школи до повноцінного сприйняття складніших за художньою формою і змістом літературних творів, засвоєння літературознавчих термінів в основній школі.

1. Державний стандарт початкової загальної освіти // Поч. школа. – 2006. – № 2. – С. 23– 44. **2.** Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М. С. Вашуленка. – К. : Літера ЛТД. 2010. – 364 с. **3.** Педагогічна майстерність : Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с. **4.** Методика викладання української мови. Програма навчального курсу (за вимогами кредитно-модульної системи) – Тернопіль. ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2008. – 48 с. **5.** Програми для середньої загальноосвітньої середньої школи 1–4 класи. – К. : «Початкова школа». – 2006. – 432 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.

Яницька О. Ю., к.пед.н. професор, Іванюта О. В., к.психол.н., доцент
(Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка
Степана Дем'ячука, м. Рівне)

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ВІЗУАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ

***Анотація.** В статті досліджено комплекс методів, які, дозволяють розвивати візуальне мислення підлітків. Представлено систему тренінгів, ігор розвитку активності висунення гіпотези, категоріальної гнучкості, конструктивної активності візуального мислення в підлітковому віці які можуть використовуватися вчителями та батьками.*

***Ключові слова.** Візуальне мислення, змістова сфера візуального мислення, тренінги, категоріальна гнучкість, конструктивна активність візуального мислення.*

***Аннотация.** В статье исследован комплекс методов, которые позволяют развивать визуальное мышление подростков. Представлена система тренингов, игр развития активности выдвижения гипотез категориальной гибкости, конструктивной активности в подростковом возрасте которые могут использоваться учителями и родителями.*

***Ключевые слова.** Визуальное мышление, содержательная сфера визуального мышления, тренинги, категориальная гибкость, конструктивная активность визуального мышления.*

***Annotation.** The article explores a set of methods that allow developing the visual thinking of adolescents. The system of trainings, games for activity development is put forward the hypothesis of a categorical flexibility, constructive activity at teenage age which can be used by teachers and parents is put forward.*

***Key words:** visual thinking, the content sphere of visual thinking, trainings, categorical flexibility, constructive systemic visual thinking.*

Необхідність впровадження нових ефективних технологій розвитку візуального мислення, пошук та розробка дієвих засобів його розвитку є одним із важливих завдань сучасної психологічної науки та педагогічної практики. Актуальність розвитку візуального мислення, як специфічного виду розумової діяльності визначається тим, що цей процес займає особливе місце в розвитку особистості і є найменше дослідженим із інтелектуальних процесів, як у вітчизняній так і у зарубіжній психолого-педагогічній науці.

У вітчизняній психолого-педагогічній науці дослідження візуального мислення представлено: вивченням механізмів та закономірностей цього процесу в умовах вирішення ергономічних задач в інженерній психології

(В. М. Гордон, В. П. Зінченко, В. М. Муніпов); дослідженням його механізмів як складної функціональної системи операцій (Б. І. Безпалов); визначенням візуальної мови опису способів вирішення геометричних задач (І. М. Арієвич, В. В. Петухов); вивченням особливостей просторового мислення як окремого виду візуального мислення (І. Я. Каплунович, І. С. Якиманська) [1; 2]; визначенням ролі візуалізації в процесі вирішення творчих задач у конструкторській діяльності (В. О. Моляко); дослідженням особливостей трансформації візуального образу в художньо-графічній діяльності (С. М. Симоненко) [3], візуальної медіа культури [4].

Метою нашого дослідження є виявлення ефективної цілеспрямованої програми розвитку візуального мислення підлітків. Для досягнення мети вирішувалися такі завдання: дослідження за допомогою спеціально підбраного комплексу занять, тренінгів, ігор ефективності запропонованої програми.

В основу розробки програми розвитку візуального мислення підлітків 10–15 років нами було покладено такі положення:

1. На різних стадіях онтогенезу здатність до створення образів та оперування ними змінюється за рівнем складності, що дає підставу для вивчення вікових особливостей візуального мислення;

2. Отримані нами результати досліджень дозволяють визначити рівень розвитку візуального мислення підлітків різних вікових груп;

3. Формування компонентів візуального мислення найбільш інтенсивно відбувається в процесі навчання під впливом предметного змісту учбового матеріалу, а також методів оперування ним.

4. Характер образів, що виникають у процесі обробки пред'явленого стимулюючого матеріалу, детермінується не тільки формою та змістом наочності й вимогами завдань, але й суб'єктивною вибірковістю, яка визначається особистим ставленням до об'єкта діяльності. Така суб'єктивність характеру образу вказує на наявність індивідуальних відмінностей у візуальному мисленні різних досліджуваних, що виявляються в процесі розв'язання завдань.

Враховуючи вищенаведені положення, до запропонованої нами програми розвитку візуального мислення підлітків було включено вправи, рівень складності яких зростає відповідно до віку досліджуваних.

Визначаючи створення образів та оперування ними як доволню й свідомо керовану суб'єктом діяльність, на підставі аналізу отриманих експериментальних даних щодо характерних особливостей цієї діяльності, ми виділили такі основні напрями розвитку візуального мислення підлітків:

1. Розвиток активності через висування візуальних гіпотез.;

2. Розвиток операціональної сфери візуального мислення шляхом активізації конструктивної активності, а також поповнення арсеналу операцій та організації їх взаємодії;

3. Розвиток категоріальної гнучкості візуального мислення шляхом збагачення образу світу, завдяки чому розширюється змістовне наповнення зорових образів;

4. Розвиток візуальної креативності.

5. Активізація аналітико-синтетичних операціональних структур мислення, що є базисом для побудови якісно нових конструкцій - образів-концептів.

Здатність до створення образів такого класу та оперування ними вказує на найвищий рівень розвитку візуального мислення.

Зупинимось на характеристичі виділених 5 напрямів.

1. Однією з визначальних характеристик розвинутого візуального мислення є здатність до створення нових образів та оперування ними, яка реалізується в процесі продукування візуальних гіпотез на основі заданого стимульного матеріалу.

Розв'язання завдання в образах здійснюється, як правило, з опорою на наочний матеріал. Складові завдання розглядаються в різних зв'язках та відношеннях, при цьому пошук стратегії розв'язання ведеться одночасно в різних напрямках. Важливо відзначити, що в процес пошуку включаються не тільки логічно необхідні, але й випадкові, надлишкові зв'язки, результатом чого часто є досить несподівані рішення. Розробляючи методи активізації продуктивності висування візуальних гіпотез, необхідно пам'ятати, що образ не є продуктом пасивного відображення об'єктів дійсності. Навпаки, як свого роду промінь, він виділяє і фіксує ті якості та ознаки об'єкта, які є важливими для суб'єкта. А тому, у залежності від вимог поставленого завдання, він може змістовно відображати ті чи інші характеристики об'єкта. Здатність образу відображати різні сторони об'єкта забезпечує його динамічність та актуальність. Таким чином, нова візуальна гіпотеза виникає в результаті спеціально здійснюваних мисленневих перетворень, основним змістом яких є не тільки актуалізація образів на основі заданого стимульного матеріалу, але і їх трансформація.

2. Експериментальні дослідження показали, що функція побудови образу найбільше активізується в процесі розв'язання завдань, які потребують неодноразового перетворення тих образів, що виникають. Зміст цих перетворень визначається умовами завдань, які чітко детермінують їх напрям. Вирішення такого типу завдань має своєю передумовою нарівні зі створенням образів їх активне використання в процесі розв'язання, тобто оперування ними. Таким чином, образи є не тільки засобом фіксації результатів мисленневого процесу, але і його оперативною одиницею. Такі образи значно різняться між собою як за своїм змістом, так і механізмом виникнення. Часто умови завдань вимагають переходу від одного типу образів до іншого, при цьому відбувається «перекодування» образу. Значний розвиток операційної сфери візуального мислення досягається також при розв'язанні завдань, що передбачають:

- мисленнєву трансформацію заданого матеріалу;
- актуалізацію мисленневих образів (поза наочним сприйняттям);
- видозміну образів.

Успішність розв'язання такого типу завдань значною мірою забезпечується достатньою конструктивною активністю візуального мислення. Здатність

оперування образами пов'язана з розвитком довільності мисленневих механізмів, а також з оволодінням спеціальними способами створення образів та маніпулювання ними.

3. Якщо основним змістом візуального мислення є оперування образами, то важливою умовою продуктивності цього процесу є наявність достатнього запасу вихідних образів, причому чим багатшим є їх змістовне наповнення, тим більше є можливостей для їх видозміни, тобто оперування ними. Образ, як зауважив С. Л. Рубінштейн, ніби «вичерпує» з об'єкта постійно новий його зміст. Тому образ завжди є індивідуальним утворенням: у ньому фіксується суб'єктивно перетворений досвід ставлення конкретної людини до даного об'єкта. В образах сконцентровано виражений основний зміст внутрішнього світу людини. Навіть найелементарніший пізнавальний акт, результатом якого є створення суб'єктивного образу, починається з ініціативи суб'єкта, детермінується його установками, цілями та намірами. Отже, індивідуальний суб'єктивний досвід підлітка відіграє важливу роль у створенні образів та оперуванні ними. Розширення можливостей мислення щодо породження нових образів передбачає постійне поповнення суб'єктивного досвіду. Якщо це не відбувається, то підліток використовує шаблонні, позбавлені індивідуальності образи.

4. Одним з чинників розвитку візуального мислення є креативність, тобто здатність суб'єкта не тільки активно продукувати візуальні гіпотези, але й створювати якісно нові, оригінальні образи. На матеріалі низки досліджень було виявлено, що створення нового забезпечується такими методами, як комбінування, аналогія, встановлення нових зв'язків та перенос функції. Аналіз літератури засвідчив, що найбільш поширеними мисленневими процесами у всіх видах творчості є комбінування та аналогія, а основною операцією – порівняння. Отже, цілеспрямоване формування вказаних процесів може бути основою розвитку креативності візуального мислення.

У розробці комплексу вправ для розвитку образної оригінальності нами були використані загальні принципи, активізації креативності, запропоновані Е. де Боно [5]:

- при виникненні проблеми потрібно визначити необхідні і достатні умови її розв'язання;

- розвиток здатності до абстрагування від минулого досвіду: зовнішня подібність завдань може загальмувати процес розв'язання;

- розвиток бачення багатофункціональності об'єкта;

- створення асоціацій шляхом поєднання протилежних ідей;

- усвідомлення домінуючої ідеї в цій галузі знання й звільнення від її впливу.

5. Однією з характерних рис візуального образу є відображення в ньому не тільки ознак і властивостей об'єкта, але й просторової структури його елементів (їх взаєморозташування). Одним з методів створення таких образів є графічне моделювання, яке передбачає заміну знаком реально існуючого об'єкта; при цьому засоби індикації в деякій мірі нагадують

об'єкти, які вони відображають. До таких наочних моделей належать географічні карти, плани приміщень тощо.

Під час навчання підліток знайомиться з різноманітними знаковими системами. У процесі оволодіння такими системами формується здатність до оперування знаково-символічними образами, які характеризуються специфічним набором елементів (букви, цифри) і наявністю спеціальних засобів для позначення зв'язків між ними (знаки переносу, додавання, віднімання), просторового розташування (формули хімічних елементів), взаємозалежності (знаки об'єднання, напрямку руху). На відміну від образів-моделей, знаково-символічні образи зовнішньо нічим не нагадують ті об'єкти, які вони відображають, однак мають можливість показати найбільш суттєві структурні зв'язки. Отже, достатній розвиток аналітико-синтетичних систем мислення, а також оволодіння навичками оперування знаково-символічними образами є важливою передумовою формування якісно нових конструкцій візуального мислення – образів-концептів.

Виділені напрями розвитку візуального мислення було покладено в основу програми формуючого експерименту.

На початковому етапі з урахуванням виділених напрямів ми відібрали близько 150 різних технік. Відібрані техніки були укомплектовані відповідно до змісту завдань, завдання згруповано на основі принципу поступового ускладнення. У кінцевому варіанті розроблена програма розвитку складалася із 13 занять, які мали свою специфіку. Для розвитку активності висування візуальних гіпотез, конструктивної активності, категоріальної гнучкості, оригінальності ми використовували два варіанти вправ: для підлітків 10–12 років – варіант А, для підлітків 13–15 років – варіант Б. Для розвитку операціональної сфери візуального мислення ми запропонували три варіанти вправ: варіант А – для підлітків 10–12 років, варіант Б – для підлітків 12–13 років, варіант В – для підлітків 14–15 років. Тренінгові заняття проводилися в групах по 24–27 підлітків два-три рази на тиждень. У залежності від індивідуальних особливостей учасників групи заняття тривали 60–90 хвилин. Наводимо приклад деяких таких занять.

Тренінг розвитку візуального мислення підлітків 10–15 років

Заняття 1.

Мета: знайомство з учасниками експериментальної групи, визначення їх особистісних якостей.

Необхідний матеріал: метод спостереження, бесіда; кольоровий проективний тест «Моя сім'я» для підлітків 10–15 років.

Хід заняття.

На першому етапі заняття відбувалося знайомство експериментатора з учасниками тренінгових занять. Кожен підліток розповідав про себе: що він любить, що вміє, чого прагне, яка форма звернення йому подобається.

На другому етапі підліткам пропонувалася кольорова проективна методика «Моя сім'я». При цьому експериментатор слідував за тим, щоб учасники групи не заважали один одному. Послідовно, по мірі виконання завдання, з кожним підлітком проводилася індивідуальна бесіда за змістом його малюнка.

Заняття 2.

Мета: розвиток активності висування візуальних гіпотез, конструктивної активності, категоріальної гнучкості, оригінальності; розвиток аналітико-синтетичних операціональних структур візуального мислення.

Необхідний матеріал:

- 1) вправа-гра «Ялинка асоціацій»;
- 2) вправа для розвитку операціональної сфери візуального мислення для підлітків 10–11 років;
- 3) вправи для розвитку операціональної сфери візуального мислення для підлітків 12–13 років;
- 4) вправа для розвитку операціональної сфери візуального мислення для підлітків 14–15 років.

Враховуючи результати дослідження С. М. Симоненко [3], щодо ролі інтуїції на всіх етапах трансформації візуального образу та методологічні положення щодо розвитку візуального мислення шляхом активізації його механізмів, зокрема, евристичності, що веде до інтуїтивних рішень, на першому етапі заняття використовувалися евристичні прийоми активізації візуального мислення, зокрема метод гірлянд випадковостей та асоціацій, який належить до групи інтуїтивно-асоціативних методів.

Алгоритм методу гірлянд випадковостей та асоціацій:

1. Вибір заданого об'єкта;
2. Визначення аналогів заданого об'єкта;
3. Вибір випадкових об'єктів;
4. Виділення ознак випадкових об'єктів. Для зручності складалася таблиця ознак, де в одному стовпчику фіксувалися випадкові об'єкти, а в другому – ознаки цих об'єктів;
5. Генерування ідей шляхом почергового приєднання до об'єкта та його аналогів ознак випадково вибраних об'єктів.
6. Генерування гірлянд асоціацій. Почергово з ознак випадкових об'єктів генерувалися гірлянди вільних асоціацій.
7. Генерування нових ідей. До елементів гірлянд аналогів об'єкта намагалися приєднати елементи гірлянд асоціацій.
8. Вибір альтернативи. Вирішувалося питання: продовжувати генерування гірлянд асоціацій чи їх уже достатньо для вибору корисних ідей.
9. Оцінка і вибір раціональних ідей. Серед багатьох нераціональних, безглуздих ідей, як правило, завжди знаходилися оригінальні й раціональні.
10. Вибір оптимального варіанту.

Варіант А. Хід заняття для підлітків 10–12 років.

На першому етапі заняття за методом гірлянд випадковостей та асоціацій проводилася гра «Ялинка асоціацій». Підліткам пропонувалася така інструкція: необхідно розширити асортимент годинникового заводу. Об'єкт модернізації – годинник.

На другому етапі пропонувалося тренування аналітико-синтетичної операціональної діяльності візуального мислення методом пошуку і

встановлення закономірностей взаємного розташування фігур та їх елементів. Акцентувалася увага на тому, наскільки швидко та вірно підлітки аналізують малюнок та знаходять правильне рішення.

Варіант Б. Хід заняття для підлітків 13–15 років.

Для цього віку використовувався більш складний метод генерування ідей-образів – синектика.

Автор методу В. Гордон зазначав, що для будь-якого творчого процесу дуже важливо вміти перетворювати незвичне у звичне і навпаки – звичне у незвичне. Люди отримують спадщину із «заморожених» образів і способів розуміння, що надають дійсності зручну звичну форму, але саме від цієї спадщини й потрібно відмовлятися при розв'язанні творчих завдань.

Найбільш ефективно завдання «розморожування» образів і способів розуміння виконує засіб символічної аналогії (СА). Щоб отримати СА, В. Гордон пропонує знайти сполучення двох слів, звичайно прикметника та іменника, котрі в короткій парадоксальній формі або у вигляді метафори охарактеризували б суть завдання чи об'єкта.

«Старшим братом» СА можна назвати оксюморон – стилістичну фігуру, що складається з об'єднання понять парадоксальним чином і стосується одного об'єкта.

Виходячи з того, що парадокс – це ствердження й заперечення одного й того ж поняття або образу (об'єкта, явища, стану чи властивості), що має численність суттєвих ознак, для проведення гри «Ялинка асоціацій» у групі старших підлітків ми пропонували такий алгоритм конструювання СА й оксюморона:

1. Вибір об'єкта й подання його короткої характеристики;
2. Визначення суттєвих ознак об'єкта (до їх числа можуть входити функції та й принципи дії об'єкта);
3. Визначення протилежних ознак.
4. Підбір антонімічних пар ознак, котрі в сполученні з вибраним об'єктом складають парадоксальні конструкції.
5. Відбір з одержаного ряду конструкцій таких комбінацій, які дають евристичне парадоксальне зображення вибраного об'єкта.

Другий етап заняття був направлений на розвиток та корекцію операціональної сфери візуального мислення. У першій вправі для підлітків 12–13 років пропонувалося встановити закономірності, домалювати потрібну фігуру та виключити зайву. При виконанні другої вправи потрібно було визначити правило, за яким здійснюється трансформація заданої графічної структури.

Для підлітків 13–15 років пропонувалося використовувати 2 варіанти вправи. Підліткам пропонувалося завдання вибрати заготовку, яка найбільше підходить для виготовлення зображеної об'ємної деталі.

Для перевірки ефективності розробленої програми розвитку візуального мислення підлітків всі досліджувані, які увійшли до експериментальної групи, по закінченню тренінгових занять були діагностовані за двома

методиками. З метою співставлення результатів, отриманих до формуючого експерименту, і після нього, було складено зведені таблиці (Додаток А, табл. А1–А6). Розглянемо, які зміни в розвитку візуального мислення підлітків виявило співставлення показників методики Торенса.

Кількісні показники засвідчують, що активність висування візуальних гіпотез в усіх групах значно змінилися (табл. А1–А4).

Для визначення значущості збільшення показників активності висування візуальних гіпотез, отриманих цими групами досліджуваних, ми здійснили перевірку достовірності розбіжностей за t-критерієм Стьюдента. Аналіз перевірки даних за критерієм Стьюдента виявив, що статистично значущими виявилися відмінності між показниками всіх груп досліджуваних ($p = 0,05$). Так, для показників підлітків 10 років $t = 5,25$ ($t_{Kp} = 2,07$); 11 років $t = 3,20$ ($t_{Kp} = 2,07$); 12 років $t = 4,01$ ($t_{Kp} = 2,09$); 13 років $t = 2,34$ ($t_{Kp} = 2,06$); 14 років $t = 2,30$ ($t_{Kp} = 2,05$); 15 років $t = 2,66$ ($t_{Kp} = 2,04$).

Отже, в усіх групах $t > t_{Kp}$, що підтверджує ефективність розробленої програми щодо розвитку активності висування гіпотез підлітками 10–15 років. Таким чином, на підставі цього аналізу можемо зробити висновок, що після проведення формуючого експерименту відбулося значне підвищення загальної продуктивності візуального мислення. При цьому необхідно зауважити, що найбільш істотне зростання здатності до висування нових візуальних гіпотез щодо невизначених перцептивних стимулів спостерігається у віці 10–12 років.

Показники представлені в табл. А1, дозволяють розглянути вікову динаміку конструктивної активності до проведення формуючого експерименту і після нього. Дані, наведені в таблицях, засвідчують, що здатності до складних трансформаційних перетворень значно підвищилися у всіх вікових групах досліджуваних, що свідчить про ефективність впливу тренінгових занять на розвиток цієї характеристики візуального мислення. Перевіривши розбіжності отриманих даних за критерієм Стьюдента, ми встановили, що статистично значущими виявилися відмінності між показниками всіх груп ($p = 0,05$). Так, для показників підлітків 10 років $t = 6,66$; 11 років $t = 3,59$; 12 років $t = 2,82$; 13 років $t = 5,43$; 14 років $t = 2,26$; 15 років $t = 3,76$, тобто в усіх групах $t > t_{Kp}$.

Особливе підвищення конструктивної активності було визначено у підлітків 10 і 13 років, а сповільнення її розвитку – у 12 і 14 років. Це ще раз підтверджує той висновок, що протягом досліджуваного вікового періоду (10–15 років) спостерігався нерівномірний розвиток візуального мислення щодо розширення можливостей операціональної сфери, але незважаючи на це, цей розвиток відбувався досить інтенсивно.

Співставлення рівня категоріальної гнучкості підлітків 10–15 років за критерієм Стьюдента засвідчило, що між показниками цих груп досліджуваних до проведення експерименту і після нього (табл. А1–А5), наявна статистично значуща відмінність ($p = 0,05$). Для показників підлітків 10 років $t = 5,42$; 11 років $t = 5,92$; 12 років $t = 3,52$; 13 років $t = 3,63$; 14 років $t = 2,70$; 15 років

$t = 3,48$. Це засвідчує помітний стрибок у розвитку гнучкості процесів переходу з рівня візуальних категорій на вербальний рівень і навпаки спостерігається у підлітків 11 років. Це підтверджує нерівномірний розвиток процесів семантизації візуальних вражень.

Показники оригінальності, назви до і після формуючого експерименту представлені в табл. А1–А6. Як свідчать дані наведені у табл. А6, підвищення результатів в усіх вікових групах є статистично значущим ($p = 0,05$). Так, для показників підлітків 10 років $t = 5,06$; 11 років $t = 4,23$; 12 років $t = 7,41$; 13 років $t = 2,42$; 14 років $t = 3,48$; 15 років $t = 4,16$.

Таким чином, здійснена діагностика продуктивних можливостей візуального мислення підлітків за методикою Торренса після проведення спеціально організованих занять підтвердила наявність суттєвого впливу розробленої програми на розвиток процесуальних характеристик візуальної мисленнєвої діяльності підлітків 10–15 років. Отримані результати засвідчили (табл. А1–А6), що динаміка розвитку процесуальних характеристик візуального мислення дійсно може бути змінена за умови застосування спеціальної навчальної програми.

Отже, аналіз результатів формуючого експерименту показав таке:

1. Встановлено, що після проведення розробленої програми у всіх учасників тренінгових занять відбулися зміни у показниках розвитку процесуальних характеристик і операціональних структур візуального мислення. Наявність цих змін простежувалася на матеріалі всієї експериментальної групи.

2. Було виявлено статистично вірогідні відмінності в результативності виконання тестових завдань за методиками Торренса до і після проведення розвиваючого тренінгу.

Результати формуючого експерименту підтвердили положення про те, що цілеспрямована організація тренінгових занять відповідно до закономірностей формування основних структурних компонентів візуального мислення виступає умовою його гармонійного розвитку. Ці результати можуть бути цікавими для педагогів та психологів у системі шкільної освіти.

1 Каплунович И. Я. О некоторых принципах формирования структуры пространственного мышления / И. Я. Каплунович // О некоторых принципах формирования структуры пространственного мышления: Сборник научных трудов. – Владимир, 1989. – С. 96–107. 2. Каплунович И. Я. Содержание мыслительных операций в структуре пространственного мышления / И. Я. Каплунович // Вопросы психологии – 1987. – № 6. – С. 115–122. 3. Симоненко С. М. Психология визуального мышления / С. М. Симоненко // Автореферат на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук. – Харків., 2008. – С. 40. 4. Череповська Н. І. Візуальна медіокультура : розвиток критичного мислення і творчого сприймання // Методичні рекомендації – К., 2014. – С. 30. 5. Боно де Э. Рождение новой идеи / Э. де Боно // Рождение новой идеи. – Москва, 1976. – С. 140.

Рецензент: д.психол.н., професор Михальчук Н. О.

Результати впливу спеціально організованого навчання на розвиток візуального мислення підлітків 10–15 років. Загальний рівень зростання показників розвитку візуального мислення в кожній віковій групі

Таблиця А1

10 років. Показники методики Торренса

№ з/п	Прізвище учня	Активність висування гіпотез		Категоріальна гнучкість		Конструктивна активність		Оригінальність	
		До формуючої програми	Після формуючої програми	До формуючої програми	Після формуючої програми	До формуючої програми	Після формуючої програми	До формуючої програми	Після формуючої програми
		бали	бали	бали	бали	бали	бали	бали	бали
1	Ж.Ю.	22	28	15	20	41	48	38	45
2	Ю.Ю.	29	34	15	18	39	45	38	43
3	Л.С.	24	32	13	18	31	44	31	47
4	Д.С.	23	30	14	16	38	50	32	40
5	М.І.	24	27	13	17	38	46	37	42
6	О.І.	26	30	15	19	38	44	33	42
7	К.Ю.	21	29	9	14	32	47	28	39
8	Г.Л.	27	34	14	18	40	47	26	34
9	С.М.	25	30	15	18	43	50	35	44
10	Т.Ю.	20	27	12	16	37	49	35	40
11	І.В.	18	28	11	17	27	45	39	43
12	К.О.	19	26	10	15	35	43	37	47
x		23,17	29,58	13,00	17,17	36,58	46,50	34,08	42,17
b		3,33	2,64	2,09	1,70	4,58	2,39	4,17	3,64
t		5,25		5,42		6,66		5,06	
t _{кр} = 2,07; p = 0,05									

Таблиця А2

11 років. Показники методики Торренса

№ з/п	Прізвище учня	Активність висування гіпотез		Категоріальна гнучкість		Конструктивна активність		Оригінальність	
		До формуючої програми	Після формуючої програми	До формуючої програми	Після формуючої програми	До формуючої програми	Після формуючої програми	До формуючої програми	Після формуючої програми
		бали	бали	бали	бали	бали	бали	бали	бали
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Ж.Д.	30	34	15	19	45	50	32	45

Продовження табл. А2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2	Ш.П.	27	39	14	17	40	51	39	50
3	Ш.В.	27	34	12	18	44	50	35	39
4	С.О.	29	33	13	16	43	51	36	44
5	О.В.	20	23	12	17	33	42	29	37
6	К.А.	17	24	10	15	36	40	28	34
7	З.О.	25	28	11	17	44	49	35	44
8	С.М.	29	35	11	14	32	41	28	38
9	К.Т.	22	26	9	15	37	43	27	40
10	П.Р.	26	35	14	20	43	50	29	34
11	П.Н.	28	33	14	19	40	46	37	47
12	З.Д.	25	31	13	15	37	42	26	33
x		25,42	31,25	12,33	16,83	38,67	46,25	31,75	40,42
b		3,94	4,94	1,83	1,90	5,88	4,35	4,45	5,55
t		3,20		5,92		3,59		4,23	
t kp = 2,07; p = 0,05									

Таблиця А3

12 років. Показники методики Торренса

№ з/п	Прізвище учня	Активність висування гіпотез		Категоріальна гнучкість		Конструктивна активність		Оригінальність	
		До формулючої програми	Після формулючої програми	До формулючої програми	Після формулючої програми	До формулючої програми	Після формулючої програми	До формулючої програми	Після формулючої програми
		бали	бали	бали	бали	бали	бали	бали	бали
1	Д.М.	31	40	16	20	62	76	32	48
2	П.О.	34	37	17	19	48	58	33	45
3	З.М.	32	36	16	21	55	68	27	42
4	Д.Ю.	36	40	20	21	50	59	34	48
5	Л.О.	39	40	18	23	31	50	37	45
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
6	Ш.І.	29	34	15	17	58	67	29	41
7	С.П.	38	40	18	19	58	61	34	40
8	Ш.Є.	33	40	14	17	55	60	28	42
9	С.А.	35	40	12	18	60	67	34	41
10	Д.О.	30	39	17	20	59	71	28	37
11	Л.В.	37	40	13	17	47	55	37	41
x		34,00	38,73	16,00	19,27	53,00	62,91	32,09	42,73
b		3,32	2,10	2,37	1,95	8,82	7,60	3,59	3,41
t		4,01		3,52		2,82		7,14	
t kp = 2,09; p = 0,05									

Таблиця А4

13 років. Показники методики Торренса

№ з/п	Прізвище учня	Активність висування гіпотез		Категоріальна гнучкість		Конструктивна активність		Оригінальність	
		До формуючої програми	Після формуючої програми	До формуючої програми	Після формуючої програми	До формуючої програми	Після формуючої програми	До формуючої програми	Після формуючої програми
		бали	бали	бали	бали	бали	бали	бали	бали
1	П.О.	38	39	18	20	55	60	40	42
2	Т.О.	37	40	18	22	53	67	39	44
3	Н.В.	36	38	16	19	50	57	22	33
4	Д.В.	38	40	15	17	51	64	37	41
5	С.І.	35	36	19	20	55	62	40	46
6	С.Є.	32	36	17	19	48	59	25	38
7	С.А.	39	40	20	20	60	65	45	47
8	О.Н.	38	38	20	19	58	73	43	50
9	В.Л.	38	40	17	20	49	58	30	34
10	Я.П.	35	37	19	21	60	76	43	51
11	С.Д.	39	40	17	18	57	65	45	49
12	С.В	34	37	19	23	57	69	28	34
13	С.Р.	40	40	19	20	58	74	42	53
14	К.С.	38	40	18	21	58	69	38	46
x		36,93	38,64	18,00	20,07	54,93	65,57	36,93	43,43
b		2,23	1,60	1,47	1,54	4,07	6,09	7,58	6,64
t		2,34		3,63		5,43		2,42	
t _{кр} = 2,06; p = 0,05									

Таблиця А5

14 років. Показники методики Торренса

№ з/п	Прізвище учня	Активність висування гіпотез		Категоріальна гнучкість		Конструктивна активність		Оригінальність	
		До формуючої програми	Після формуючої програми	До формуючої програми	Після формуючої програми	До формуючої програми	Після формуючої програми	До формуючої програми	Після формуючої програми
		бали	бали	бали	бали	бали	бали	бали	бали
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	П.Т.	35	40	15	19	45	60	32	37
2	К.Р.	37	40	16	19	51	58	39	51
3	З.О.	39	40	19	20	69	74	43	54
4	Б.С.	35	36	17	21	55	56	37	40
5	Т.О.	40	40	20	66	75	75	43	49
6	Я.О.	37	37	15	18	56	63	28	40
7	К.М.	38	40	18	23	57	61	42	54

Продовження табл. А5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
8	П.Г.	37	37	15	18	56	63	28	40
9	М.Т.	36	39	18	19	64	69	41	44
10	С.А.	38	40	18	22	60	63	41	49
11	З.Д.	36	38	11	14	39	51	35	41
12	В.Д.	38	40	11	16	62	69	24	35
13	С.О.	38	40	19	21	68	72	38	49
14	З.Т.	39	39	20	21	63	72	40	45
15	П.Ж.	40	40	21	26	64	77	43	50
x		37,73	39,27	17,20	20,20	59,20	66,07	38,20	46,20
b		1,71	1,28	3,10	3,00	8,84	7,79	6,19	6,44
t		2,80		2,70		2,26		3,48	
t _{кр} = 2,05; p = 0,05									

Таблиця А6

15 років. Показники методики Торренса

№ з/п	Прізвище учня	Активність висування гіпотез		Категоріальна гнучкість		Конструктивна активність		Оригінальність	
		До формулючої програми	Після формулючої програми	До формулючої програми	Після формулючої програми	До формулючої програми	Після формулючої програми	До формулючої програми	Після формулючої програми
		бали	бали	бали	бали	бали	бали	бали	бали
1	Л.Р.	40	40	32	23	65	72	43	48
2	П.Р.	35	38	16	21	60	74	36	447
3	М.А.	40	40	20	23	69	77	47	53
4	Л.Н.	39	40	21	21	65	78	42	54
5	Ш.В.	37	40	19	20	61	66	36	43
6	Я.Р.	36	39	16	19	44	58	34	40
7	Р.В.	39	40	15	19	55	67	37	44
8	П.О.	38	40	17	22	51	61	33	41
9	Ш.Т.	37	40	15	17	58	63	37	49
10	Т.В.	40	40	19	21	66	79	44	49
11	Д.О.	40	40	20	25	61	69	46	55
12	А.А.	40	40	18	22	63	70	44	45
13	К.І.	40	40	17	18	49	65	38	47
14	Р.Т.	36	40	21	24	70	74	46	51
15	С.Д.	40	40	21	22	63	69	47	50
16	К.В.	40	40	18	20	70	81	40	44
x		38,56	39,81	18,38	21,06	60,63	70,19	40,63	47,50
b		1,79	0,54	2,19	2,17	7,61	6,72	4,81	47,49
t		2,66		3,48		3,76		4,16	
t _{кр} = 2,04; p = 0,05									

Янчук П. С., к.ф.-м.н., професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука, м. Рівне)

ШВИДКІ МАШИННІ МЕТОДИ МОДЕЛЮВАННЯ ПОТОКУ НЕСТИСЛИВОЇ РІДИНИ В 3D ОБЛАСТІ

Анотація. В статті презентовано метод квазіспектральних поліномів для рівнянь Нав'є-Стокса, який за своєю суттю є методом Фур'є за системами квазіспектральних поліномів першого та другого родів для відокремленого розрахунку поля швидкостей та тиску. Машинно розв'язано три рівняння динаміки, записані в примітивних координатах та одне рівняння нерозривності. Розрахунок проведено в тривимірному паралелепіпеді. Результати розрахунку перенесено на зв'язну область, яка є об'єднанням паралелепіпедів. Показано, що тиск визначається як розв'язок рівняння Пуассона, а коефіцієнти Фур'є граничної функції для тиску знаходяться з системи лінійних рівнянь.

Ключові слова: моделювання, рівняння Нав'є-Стокса, квазіспектральні поліноми, апроксимація Фур'є, апроксимація алгебраїчними поліномами.

Аннотация. В статье предложен квази-спектральный метод, который по своей сути является методом Фурье по системам квази-спектральных полиномов первого и второго родов для отдельного расчета поля скоростей и давления. Машинно решены три уравнения динамики, записанные в простых координатах и одно уравнение неразрывности. Расчет проведен в трехмерном параллелепипеде. Результаты расчета перенесены на связную область, которая является объединением параллелепипедов. Показано, что давление определяется как решение уравнения Пуассона, а коэффициенты Фурье граничной функции для давления находятся из системы линейных уравнений.

Ключевые слова: моделирование, уравнения Навье-Стокса, квази-спектральные полиномы, приближения Фурье, аппроксимация многочленами.

Annotation. In the article a quasi-spectral method, which in its essence is a Fourier method for systems of quasi-spectral polynomials of the first and second kinds for a separate calculation of the velocity and pressure fields is propose. Three equations of dynamics written in simple coordinates and one equation of continuity are computed. The calculation is carried out in a three-dimensional parallelepiped. The results are transferred to a connected domain, which is the union of parallelepipeds. It is shown that the pressure is defined as a solution of the Poisson equation, and the Fourier coefficients of the boundary function for pressure are found from a system of linear equations.

Key words: *modelling, Stokes problem, Quasi-spectral polynomials, Fourier Approximations, Polynomial Approximation.*

Метод квазіспектральних поліномів відноситься до класу високоточних та ненасичених методів розв'язування задач математичної фізики. В нашій роботі він поширюється на крайові задачі для системи рівнянь Нав'є-Стокса, які виникають при математичному описанні течій не стискуваної в'язкої рідини.

Квазіспектральні поліноми введені та досліджувались автором в багатьох роботах. Метод квазіспектральних поліномів також належить автору ([1–4]). Квазі-спектральні поліноми та метод квазіспектральних поліномів використовуються до розв'язування крайових задач для диференціальних рівнянь, систем звичайних нелінійних рівнянь та інших задач [1–4]. В пропонованій статті застосовано раніше вивчені властивості квазіспектральних поліномів та відповідних рядів Фур'є до розв'язування крайової задачі для системи рівнянь Нав'є-Стокса.

Під рідиною ми розуміємо не тільки власне рідину, наприклад воду, але також і газ. Повна система рівнянь Нав'є-Стокса є нелінійною і дуже затратною для машинного моделювання руху рідини, тому розглядається її спрощений варіант.

Метою нашої роботи є ефективне машинне розв'язання лінеаризованої моделі рівнянь Нав'є-Стокса у вигляді так званої крайової задачі Стокса. Оскільки лінійну задачу Стокса передбачається розв'язувати на кожній ітерації для того, щоб розв'язати повну систему рівнянь Нав'є-Стокса, то велике значення мають вимоги до швидкості машинної моделі.

Для кожної з трьох компонент вектора швидкості ставляться крайові умови Діріхле (умови прилипання), а для функції тиску фіксується значення лише в одній точці. Функцію тиску ми подаємо за системою квазіспектральних поліномів першого роду. Кожну з компонент швидкості подаємо по одній змінній за системою квазіспектральних поліномів другого роду, а по інших за системами квазіспектральних поліномів першого роду. Для дискретизації за просторовими змінними тривимірний поліноміальний базис будується як прямий добуток одномірних базисів квазіспектральних многочленів першого та другого родів таким чином, щоб уникнути необхідності введення штучних крайових умов для функції тиску як це практикується часто в аналогічних методах. Квазіспектральні поліноми першого роду більше пристосовані до крайових умов Діріхле, а другого роду – до крайових умов Неймана.

У випадку подання тиску квазі-спектральними поліномами першого роду по всіх змінних, коефіцієнти Фур'є поділяються на дві великі групи: крайові та внутрішні коефіцієнти Фур'є. Перші власне використовуються для подання крайових умов, а інші для подання функції всередині області.

За відомими крайовими умовами крайові коефіцієнти знаходяться прямими обчисленнями без необхідності врахування даних диференційних рівнянь.

Для дискретизації по часовій змінній ми використовуємо діагоналізацію матриць, а тоді метод Фур'є за системою комплексних квазіспектральних поліномів. Числові результати одержані для чисел Рейнольдса $Re = 700$.

Метод квазіспектральних поліномів є точним для поліномів, степінь яких не перевищує $2n$ по кожній із трьох просторових змінних та змінній по часу. Це означає, що у випадку многочленного розв'язку по всіх змінних, він відновлюється точно. Коли розв'язок задачі є довільною функцією соболевського простору, поліноміальне наближення дає по порядку відносно степені поліномів в середньоквадратичній метриці такий самий результат як розвинення розв'язку крайової задачі для рівняння Нав'є-Стокса в ряд Фур'є-Лежандра.

Спектральні методи використовують функції високого порядку. Для періодичних умов використовують тригонометричні функції, а для неперіодичних умов алгебраїчні поліноми високого порядку. У методах скінчених елементів використовують функції низького порядку. Якщо розв'язок, що апроксимується є достатньо гладким, метод квазіспектральних поліномів забезпечує експотенціальний порядок збіжності, а метод скінчених елементів – лише алгебраїчний порядок збіжності, як правило порядок дорівнює 1–2, інколи 3, а ще рідше 4. Якщо розв'язок має особливості, то метод квазіспектральних поліномів забезпечує лише алгебраїчний порядок точності. Є ряд методів, що дозволяють виділити особливості розв'язку, включаючи в базисні функції спеціальні функції, що мають такі само особливості.

До спектральних методів належать метод Рітца, Бубнова-Галеркіна, або просто Галеркіна, метод найменших квадратів, метод моментів, проєкційний метод, метод Галеркіна-Петрова, тау метод, метод колокацій. Згадані методи можна розглядати як часткові випадки проєкційного методу. Традиційно в задачах гідродинаміки розглядають метод Галеркіна, тау метод та метод колокацій. Вибір базисних функцій у вигляді квазіспектральних поліномів перетворює спектральний метод на метод рядів Фур'є. Теоретичні результати апроксимації встановлені для спектральних методів звісно переносяться на випадок методу квазіспектральних поліномів. Специфіка квазіспектральних поліномів дозволяє встановити для них оцінки в L_2 метриці з конкретними константами, що характеризують порядок апроксимації.

Постановка крайової задачі Стокса. Математична модель буде ґрунтуватись на внутрішній задачі Стокса. Розглянемо внутрішню задачу Стокса: три рівняння динаміки для вектора $z = (u, v, w)$ швидкості

$$\begin{aligned}
& -\left(h_x^2 u_{xx} + h_y^2 u_{yy} + h_z^2 u_{zz}\right) + h_z p_x = f(x, y, z), \\
& -\left(h_x^2 v_{xx} + h_y^2 v_{yy} + h_z^2 v_{zz}\right) + h_z p_y = q(x, y, z), \\
& -\left(h_x^2 w_{xx} + h_y^2 w_{yy} + h_z^2 w_{zz}\right) + h_z p_z = r(x, y, z), \\
& -1 < x, y, z < 1,
\end{aligned} \tag{1}$$

поверхнева потужність потоку ($g = 0$ – умова нерозривності)

$$h_x u_x + h_y v_y + h_z v_z = g(x, y, z), \quad -1 \leq x, y, z \leq 1, \tag{2}$$

на межі області $-1 \leq x, y, z \leq 1$ – крайові умови першого роду

$$u = \varphi(x, y, z), \quad v = \psi(x, y, z), \quad w = \zeta(x, y, z) \tag{3}$$

де h_x, h_y, h_z – деякі, додатні числа, $\varphi = \varphi(x, y, z)$, $\psi = \psi(x, y, z)$, $\zeta(x, y, z)$ – відомі функції. Будемо вважати, що крайові умови (3) узгоджені з рівнянням нерозривності на ребрах куба $-1 \leq x, y, z \leq 1$. Припустимо, що задача (1)–(3) має єдиний розв’язок u, v, w, p при умові, що $p(-1, -1, -1) = c$, де c – деяке число. Ми будемо вважати, для визначеності, що

$$p(-1, -1, -1) = 1. \tag{4}$$

Квазіспектральні поліноми першого $K_j^o(x)$ та другого роду $K_i^g(x)$ застосовувались в ряді робіт і, зокрема в [3; 4] до розв’язування задачі Діріхле, а в [2] – задачі Неймана.

Рівняння динаміки. Перейдемо до коефіцієнтів Фур’є в рівняннях динаміки (1), дістанемо

$$\begin{aligned}
& -\left(h_x^2 [u_{xx}]_{i,j,k}^{\text{go}} + h_y^2 [u_{yy}]_{i,j,k}^{\text{go}} + h_z^2 [u_{zz}]_{i,j,k}^{\text{go}}\right) + h_x [p_x]_{i,j,k}^{\text{go}} = f_{i,j,k}^{\text{go}}, \\
& i = 0, \dots, 2n, \quad j, k = 1, \dots, 2n, \\
& -\left(h_x^2 [v_{xx}]_{i,j,k}^{\text{ogp}} + h_y^2 [v_{yy}]_{i,j,k}^{\text{ogp}} + h_z^2 [v_{zz}]_{i,j,k}^{\text{ogp}}\right) + h_y [p_y]_{i,j,k}^{\text{ogp}} = q_{i,j,k}^{\text{ogp}}, \\
& j = 0, \dots, 2n, i, k = 1, \dots, 2n, \\
& -\left(h_x^2 [w_{xx}]_{i,j,k}^{\text{ogog}} + h_y^2 [w_{yy}]_{i,j,k}^{\text{ogog}} + h_z^2 [w_{zz}]_{i,j,k}^{\text{ogog}}\right) + h_z [p_z]_{i,j,k}^{\text{ogog}} = r_{i,j,k}^{\text{ogog}}, \\
& k = 0, \dots, 2n, i, j = 1, \dots, 2n,
\end{aligned} \tag{5}$$

Виконуючи тут диференціювання в спектральному просторі за формулами

$$\begin{aligned}
& -\left(-\lambda_i^x u_{i,j,k}^{\text{gp}} + d_{\text{gx}}^i \Delta_x^i u_{x,j,k}^{\text{oo}}\right) - \left(-\lambda_j^y u_{i,j,k}^{\text{gp}} + d_{\text{oy}}^j \Delta_y^j u_{i,k}^{\text{gp}}\right) - \\
& -\left(-\lambda_k^z u_{i,j,k}^{\text{gp}} + d_{\text{oz}}^k \Delta_z^k u_{i,j}^{\text{gp}}\right) + \left(\mu_i^x p_{i,j,k}^{\text{ooo}} + d_{\text{gx}}^i \Delta_x^i p_{j,k}^{\text{oo}}\right) = f_{i,j,k}^{\text{gp}}, \\
& -\left(-\lambda_i^x v_{i,j,k}^{\text{ogp}} + d_{\text{ox}}^i \Delta_x^i v_{j,k}^{\text{gp}}\right) - \left(-\lambda_j^y v_{i,j,k}^{\text{ogp}} + d_{\text{gy}}^j \Delta_y^j v_{y,i,k}^{\text{oo}}\right) + \\
& -\left(-\lambda_k^z v_{i,j,k}^{\text{ogp}} + d_{\text{oz}}^k \Delta_z^k v_{i,j}^{\text{og}}\right) + \left(\mu_j^y p_{i,j,k}^{\text{ooo}} + d_{\text{gy}}^j \Delta_y^j p_{i,k}^{\text{oo}}\right) = q_{i,j,k}^{\text{ogp}}, \\
& -\left(-\lambda_i^x w_{i,j,k}^{\text{ogog}} + d_{\text{ox}}^i \Delta_x^i w_{j,k}^{\text{og}}\right) - \left(-\lambda_j^y w_{i,j,k}^{\text{ogog}} + d_{\text{oy}}^j \Delta_y^j w_{i,k}^{\text{og}}\right) - \\
& -\left(-\lambda_k^z w_{i,j,k}^{\text{ogog}} + d_{\text{gz}}^k \Delta_z^k w_{z,i,j}^{\text{oo}}\right) + \left(\mu_k^z p_{i,j,k}^{\text{ooo}} + d_{\text{gz}}^k \Delta_z^k p_{i,j}^{\text{oo}}\right) = r_{i,j,k}^{\text{ogog}},
\end{aligned}$$

де

$$\lambda_i^x = h_x^2 \lambda_i, \mu_i^x = h_x \mu_i, d_{\text{gx}}^i = h_x^2 d_{\text{g}}^i, d_{\text{ox}}^i = h_x^2 d_{\text{o}}^i, \delta_{\text{gx}}^i = h_x \delta_{\text{g}}^i, \delta_{\text{ox}}^i = h_x \delta_{\text{o}}^i \tau_{2i}^{\text{g}}.$$

Залишимо зліва знаку рівності члени з невідомими коефіцієнтами Фур'є:

$$\begin{aligned}
& \left(\lambda_i^x + \lambda_j^y + \lambda_k^z\right) u_{i,j,k}^{\text{gp}} + \left(\mu_i^x p_{i,j,k}^{\text{ooo}} + d_{\text{gx}}^i \Delta_x^i p_{j,k}^{\text{oo}}\right) = F_{i,j,k}^{\text{gp}}, \\
& i = 0, \dots, 2n; j, k = 1, \dots, 2n; \\
& \left(\lambda_i^x + \lambda_j^y + \lambda_k^z\right) v_{i,j,k}^{\text{ogp}} + \left(\mu_j^y p_{i,j,k}^{\text{ooo}} + d_{\text{gy}}^j \Delta_y^j p_{i,k}^{\text{oo}}\right) = Q_{i,j,k}^{\text{ogp}}, \\
& j = 0, \dots, 2n; i, k = 1, \dots, 2n; \\
& \left(\lambda_i^x + \lambda_j^y + \lambda_k^z\right) w_{i,j,k}^{\text{ogog}} + \left(\mu_k^z p_{i,j,k}^{\text{ooo}} + d_{\text{gz}}^k \Delta_z^k p_{i,j}^{\text{oo}}\right) = R_{i,j,k}^{\text{ogog}}, \\
& k = 0, \dots, 2n; i, j = 1, \dots, 2n;
\end{aligned} \tag{6}$$

де

$$\begin{aligned}
F_{i,j,k}^{\text{gp}} &= f_{i,j,k}^{\text{gp}} + \left(d_{\text{gx}}^i \Delta_x^i u_{x,j,k}^{\text{oo}} + d_{\text{oy}}^j \Delta_y^j u_{i,k}^{\text{gp}} + d_{\text{oz}}^k \Delta_z^k u_{i,j}^{\text{gp}}\right), \\
Q_{i,j,k}^{\text{ogp}} &= q_{i,j,k}^{\text{ogp}} + \left(d_{\text{ox}}^i \Delta_x^i v_{j,k}^{\text{gp}} + d_{\text{gy}}^j \Delta_y^j v_{y,i,k}^{\text{oo}} + d_{\text{oz}}^k \Delta_z^k v_{i,j}^{\text{og}}\right), \\
R_{i,j,k}^{\text{ogog}} &= r_{i,j,k}^{\text{ogog}} + \left(d_{\text{ox}}^i \Delta_x^i w_{j,k}^{\text{og}} + d_{\text{oy}}^j \Delta_y^j w_{i,k}^{\text{og}} + d_{\text{gz}}^k \Delta_z^k w_{z,i,j}^{\text{oo}}\right).
\end{aligned} \tag{7}$$

Коефіцієнти Фур'є $\Delta_x^j u_{i,j,k}^{\text{gp}}, \Delta_z^k u_{i,j,k}^{\text{gp}}, \Delta_x^i v_{j,k}^{\text{gp}}$ і т.д. будемо називати крайовими першого роду, бо вони прямо знаходяться із крайових умов першого роду для функцій u, v, w , при цьому використовуються їх значення при $x = \pm 1$, або $y = \pm 1$, або $z = \pm 1$.

Рівняння тиску

$$h_x^2 p_{xx} + h_y^2 p_{yy} + h_z^2 p_{zz} = G, \quad (8)$$

де

$$G = h_x f_x + h_y q_y + h_z r_z + (h_x^2 g_{xx} + h_y^2 g_{yy} + h_z^2 g_{zz}),$$

впливає із рівнянь (1),(2).

Для першої крайової задачі, тобто задачі Діріхле, зручно працювати з коефіцієнтами Фур'є за системою квазіспектральних поліномів першого роду $K_i^o(x)$, причому коефіцієнти Фур'є можна поділити на дві великі групи. З однієї сторони це коефіцієнти для подання крайових умов (крайові коефіцієнти), а з іншої сторони це коефіцієнти, які відповідають поданню розв'язку у внутрішній частині області і таким чином пов'язані з таким явищем, як необхідність задовольнити рівняння Пуассона у внутрішніх точках області.

Перейдемо до коефіцієнтів Фур'є першого роду по обох змінних в рівнянні (8) для функції тиску. Виконаємо диференціювання в спектральному просторі коефіцієнтів Фур'є і дістанемо алгебраїчні рівняння

$$-\left(\lambda_i^x + \lambda_j^y + \lambda_k^z\right) p_{i,j,k}^{\text{ooo}} + d_{\text{ox}}^i \Delta_x^i p_{j,k}^{\text{oo}} + d_{\text{oy}}^j \Delta_y^j p_{i,k}^{\text{oo}} + d_{\text{oz}}^k \Delta_z^k p_{i,j}^{\text{oo}} = G_{i,j,k}^{\text{ooo}}, \quad (9)$$

$i, j, k = 1, \dots, 2n,$

де

$$G_{i,j,k}^{\text{ooo}} = -\mu_i^x f_{i,j,k}^{\text{ooo}} - \mu_j^y q_{i,j,k}^{\text{ooo}} - \mu_k^z r_{i,j,k}^{\text{ooo}} - \left(\lambda_i^x + \lambda_j^y + \lambda_k^z\right) g_{i,j,k}^{\text{ooo}} + d_{\text{ox}}^i \Delta_x^i g_{j,k}^{\text{oo}} + d_{\text{oy}}^j \Delta_y^j g_{i,k}^{\text{oo}} + d_{\text{oz}}^k \Delta_z^k g_{i,j}^{\text{oo}}. \quad (10)$$

Зазначимо, що внутрішні коефіцієнти Фур'є $p_{i,j,k}^{\text{ooo}}$, загальним числом $(2n)^3$ та крайові коефіцієнти Фур'є $\Delta_x^i p_{j,k}^{\text{oo}}, \Delta_y^j p_{i,k}^{\text{oo}}, \Delta_z^k p_{i,j}^{\text{oo}}$, або їм пропорційні

$$p_{N-i', 2j-j', 2k-k'}^{\text{ooo}} = \kappa_i \Delta_x^i p_{j,k}^{\text{oo}},$$

$$p_{2i-i', N-j', 2k-k'}^{\text{ooo}} = \kappa_j \Delta_y^j p_{i,k}^{\text{oo}},$$

$$p_{2i-i', 2j-j', N-k'}^{\text{ooo}} = \kappa_k \Delta_z^k p_{i,j}^{\text{oo}},$$

які ми теж називаємо крайовими, загальним числом $6(2n)^2$ (приймаючи до уваги, що куб має 6 граней) є невідомими у внутрішній задачі Стокса, як зрештою як і всі інші коефіцієнти Фур'є. Крім крайових коефіцієнтів $\Delta_x^i p_{j,k}^{\text{oo}}, \Delta_y^j p_{i,k}^{\text{oo}}, \Delta_z^k p_{i,j}^{\text{oo}}$, які є внутрішніми коефіцієнтами Фур'є граней, є ще крайові коефіцієнти

$$p_{2i-i', N-j', N-k'}^{\text{ooo}}, p_{N-i', 2j-j', N-k'}^{\text{ooo}}, p_{N-i', N-j', 2k-k'}^{\text{ooo}},$$

які відповідають ребрам паралельним координатним осям OX, OY, OZ , відповідно, і які ми будемо називати реберними коефіцієнтами Фур'є.

Загальне число реберних коефіцієнтів Фур'є дорівнює $12(2n)$, враховуючи що число ребер куба дорівнює 12.

Нарешті до крайових коефіцієнтів Фур'є ми відносимо

$$p_{N-i', N-j', N-k'}^{\infty} = \kappa_i \kappa_j \kappa_k \Delta^i \Delta^j \Delta^k p, \quad i', j', k' = 0, 1, \quad (11)$$

які ми називатимемо кутовими коефіцієнтами Фур'є. Їх кількість, звісно, дорівнює 6 за числом вершин куба.

Реберні та кутові коефіцієнти визначаються прями обчисленнями з відомих крайових умов, щоправда залучаючи до їх визначення рівняння динаміки. Внутрішні крайові коефіцієнти Фур'є визначаються набагато складніше із системи лінійних алгебраїчних рівнянь, використовуючи рівняння динаміки в спектральному просторі (6). Як бачимо алгебраїчна структура коефіцієнтів Фур'є першого роду чудово поєднується з топологічною структурою куба, тобто кожному з таких елементів куба як внутрішність, грані, ребра, вершини відповідають коефіцієнти Фур'є, причому взаємооднозначно.

З наведеного дослідження можна зробити висновок, що автором розроблено та поширено новий, економний, швидкий та високоточний метод квазіспектральних поліномів, на випадок наближеного розв'язування внутрішньої крайової задачі Стокса в паралелепіпеді та L-подібних областях тривимірного простору. Проведені розрахунки для конкретних задач Стокса показують, що характер поведінки похибок схожий до того, який спостерігався у випадку задачі Діріхле для рівняння Пуассона. Застосування методів типу Гальоркіна з базисом у вигляді класичних ортогональних поліномів вимагало б розв'язання системи лінійних рівнянь із щільною матрицею такої ж розмірності m .

1. Янчук П. С. Использование А-метода при решении эллиптических и параболических уравнений / П. С. Янчук // Гармонический анализ и развитие аппроксимационных методов. – Киев, 1989. – С. 112–121. 2. Янчук П. С. Про оцінки похибок поліноміальної апроксимації розв'язку задачі Неймана для рівняння Пуассона / П. С. Янчук // Волинський математичний вісник. – 2012. – Вип. 9 (18). – С. 189–207. 3. Янчук П. С. Про спектральний метод наближеного розв'язування рівняння Пуассона / П. С. Янчук // Питання прикладної математики і математичного моделювання. – Д., 2012. – С. 261–268. 4. Янчук П. С. Поліноміальна апроксимація розв'язку задачі Діріхле для рівняння Пуассона з неоднорідними крайовими умовами / П. С. Янчук // Волинський математичний вісник. – 2011. – Вип. 8 (17). – С. 213–239.

Рецензент : д.ф.-м.н., професор Джунь Й. В.

Ясінський М. М., к.і.н., докторант (Житомирський національний педагогічний університет імені Івана Франка)

ФІЛОСОФІЯ УРОКУ ІСТОРІЇ АБО ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ІСТОРИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Анотація. В статті досліджено розвиток науково-історичного образу світу дитини шляхом формування у неї архетипних уявлень та власної світоглядної системи на уроках історії. Розкрито, що формування філософських уявлень дитини про світ, як такий, що був історично сформований, відбувається через історичне виховання, суть якого полягає у розвитку навиків та накопиченні досвіду філософського мислення шляхом формування історичного світогляду через актуалізацію філософської складової на уроках історії.

Ключові слова: історичний світогляд, історичне виховання, історична свідомість, філософія уроку історії

Аннотация. В статье исследовано развитие научно-исторического образа мира ребенка путем формирования у него архетипных представлений и собственной мировоззренческой системы на уроках истории. Раскрыто, что формирование философских представлений ребенка о мире, как таковом, что был исторически сформирован, происходит через историческое воспитание, суть которого заключается в развитии навыков и накоплении опыта философского мышления путем формирования исторического мировоззрения через актуализацию философской составляющей на уроках истории.

Ключевые слова: историческое мировоззрение, историческое воспитание, историческое сознание, философия урока истории.

Annotation. A publication is sanctified to development of scientifically-historical character of the world of child by forming of his archetype presentations and development of the own world view system on the lessons of history. The author considers that forming of philosophical presentations of a child about the world, as such, that was historically formed, takes place through historical education essence of that consists in development of skills and accumulation of experience of the philosophical thinking by forming of historical world view through actualization of philosophical constituent on the lessons of history.

Key words: historical world view, historical education, historical consciousness, philosophy of a lesson.

Історична свідомість, як засіб обґрунтованого історичним минулим реагування на дійсність, розвивається завдяки наявності в людини історичної пам'яті. «Історична пам'ять є основою для визначення особистістю власної ідентичності...» [1, с. 223]. Реагування особистості на дійсність є, по суті, порівнянням цієї дійсності із збереженим в пам'яті особистості уявленням про дійсність, що вже мала місце, тобто – з уявленням про минуле. Суспільство, також, формуючи колективний образ своєї історії та демонструючи закономірність свого розвитку впродовж тривалого часу, неодмінно пов'язує цей образ з історією у її значенні, як суспільно важливого минулого.

Образ суспільно-історичної свідомості, створений етносом, нацією чи іншим суспільним колективом, є важливим засобом виховання майбутніх членів цього колективу. Разом з тим, у сучасній науковій парадигмі питання історичного виховання особистості шляхом залучення її до практик суспільного мислення не знайшло однозначного трактування.

Розвитку національної історичної свідомості присвячені праці науковців Р. Шпорлюка [2] та П.-Р. Магочія [3]. Історії розвитку вітчизняної національної ідеї, як основоположного фактору національної свідомості, присвячене наукове дослідження І. Райківського [4]. Питання формування і впливу свідомості на суспільний розвиток завжди перебували у центрі уваги багатьох дослідників – філософів, істориків, соціологів, психологів тощо. Серед них варто навести роботи Г. Гегеля, М. Вебера, Е. Дюркгейма, І. Канта, О. Конта, В. Ключевського, В. Липинського, К. Маркса, Ф. Ніцше, П. Сорокіна, З. Фрейда, К. Юнга та ін. Серед сучасних вчених слід виділити дослідження В. Бойкової, В. Вашкевича, Р. Козеллека, П. Нора, І. Попової, А. Самієва, О. Симончука, Ю. Сороки, Ж. Тощенко, П. Штомпки, М. Хальбвакса та ін. [5, с. 158].

Метою нашої статті є розкриття особливості філософії уроку історії, як одного з найбільш потужних засобів суспільного виховання.

«Суперечливість та складність державотворчих та етнонаціональних процесів в Україні потребує системного наукового погляду на феномен історичної та національної пам'яті, уважної оцінки її сучасного стану, впливу на формування національної ідентичності та подальших трансформацій» [6, с. 315]. Разом з тим, в сучасній науковій літературі зустрічаємо діаметрально протилежні погляди щодо ролі суспільного минулого у процесі становлення нової особистості. Так В. Пержун стверджує, що «всяка суспільна система повинна мати способи фіксації (відображення, моделювання) своїх минулих станів» [5, с. 158].

Натомість В. Бушанський вважає, що «здатність бачити закономірності та цикли – це велика туга за дарвінівською мавпою, велика пантеїстична мрія – і коли ми починаємо дошукуватися русел історичних рік, реінкарнацій історичних доль – то зрештою мусимо дійти до первинних основ магії,

міфології...» [7, с. 35]. Дещо відмінну від попередніх думку знаходимо у В. Масненка, який пише: «Спільнота, що прямує до національного усвідомлення, здійснює своєрідний відбір із наявних історичних моделей інтерпретації власного минулого. Затребувана нацією історична концепція стає її національною парадигмою – спільною історією...» [8, с. 34]. Окрему позицію займає О. Удод, який вважає, що на уроках історії в школі «потрібно в значному обсязі вивчати та аналізувати процеси творення національної ідентичності в минулому, їх генезу, історичну обумовленість, випадковість та штучність» [9].

Оскільки «категорія історичного пізнання віддзеркалює світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння та збереження в пам'яті сукупності образів історичного буття, які усвідомлюються в часі та просторі, ідеях, термінах та поняттях, поглядах, уявленнях, ілюзіях, почуттях, переживаннях, настроях...» [10, с. 443], то проблема вивчення історії в школі, з огляду на наявність неспівставних наукових суджень, потребує кореляції. Виховання на уроках історії філософських основ історичної образотворчості є, на наш погляд, найбільш важливим і найменш вивченим питанням історичної освіти.

Дитину потрібно вчити розмовляти, читати, писати і рахувати, але найперше, її потрібно навчати мислити. Кожен урок у школі, математика, фізика чи література, повинен бути, перш за все, уроком філософії, уроком пізнання мудрості.

Вивчення нового навчального матеріалу ґрунтується на факторі новизни інформації, що подається для сприйняття. З огляду на це слід розрізняти наукову новизну, інформаційну новизну та новизну подачі навчального матеріалу. Нами запропоновано розглядати як необхідність при вивченні навчального матеріалу обдарованими дітьми також і світоглядну новизну предмета пізнання. Світоглядна новизна історичного матеріалу, реалізована вчителем на уроці історії є, по своїй суті, таким філософським трактуванням минулого, завдяки якому школярі отримують здатність самостійно аналізувати вивчений програмний матеріал, створюючи при цьому власний образ світу з його історичними подіями, фактами та явищами. Для пояснення терміну «світоглядна новизна історичного матеріалу» нами запропоновано розгляд таких тез:

Теза 1. Історія, як хронологічно упорядкована сукупність подій, є закономірним результатом змін у мисленні окремих осіб, колективів та суспільства в цілому. Щоб мислити по-новому необхідно сприймати буття в оригінальному, відповідному до духу часу ракурсі. Щоб мислити суспільними мірками необхідно мислити історично, адже саме суспільство з його колективною свідомістю є тим фільтром, який визначає певні події та явища як історичні, а інші – як такі, що не носять закономірного характеру та не є значимими для суспільства.

Історик пізнає, розуміє та розвиває історію відповідно до наявного у нього світогляду. Політичні, соціальні, релігійні, художні, етнічні та інші складові є основою наукового світогляду історика і становлять історичний архетип його наукового мислення. В подальшому історик, як діяч науки, використовуватиме наявні у нього історичні архетипи також і для тлумачення історичних подій, фактів, явищ та іншого.

Історик не знаходиться в ізоляції від суспільства, він є не лише носієм суспільних змін, але іноді також і діяльним співучасником та ще й організатором цих змін. Змінюючи своє суспільне середовище історик тим самим намагається змінити і своє світобачення, свій донауковий (тобто в цьому випадку – політичний, соціальний, релігійний, художній, етнічний тощо) світогляди, а збагачуючи наявні у нього історичні архетипи наукового мислення при цьому змінює і наявний у нього науковий світогляд.

Другою складовою розвитку наукового світогляду історика є його фахова наукова діяльність. В результаті накопичення наукових знань історик стає зразковим носієм історичної свідомості, прототипом людини на яку орієнтуються інші члени суспільства при засвоєнні історичних знань. Суспільна увага до історії спонукає історика до активного перетворення накопичених ним знань та створення нового суспільно необхідного, на його погляд, матеріалу історичної науки. Втім, реагуванням на суспільну необхідність можна вважати також інтерес до його наукової праці з боку колег по історичному цеху – співробітників наукової установи, колег по роботі тощо.

Науковий егоїзм є ще одним стимулом до наукової творчості, який суттєво корелює характер будь-якого науковця та змушує його до пошуку нових знань. Науковий егоїзм з'являється в результаті підвищеної уваги суспільства до особи, що продукує нові наукові знання. Науковий егоїзм історика примушує його відкривати таємниці минулого.

Творчість науковця-історика представлена його науковими працями. Окремим матеріалом, що демонструє роботу істориків, є навчальна література з історичних предметів. Втім, не можна рахувати шкільний підручник з історії лише відображенням того, що здійснили історики-науковці. Історик-педагог при написанні підручника також використовує і власний досвід осмислення минулого та передає його у своїй друкованій праці. Історичний світогляд історика-дидактика стає основою ще одного філософського прочитання історії.

Вчитель історії, який проводить навчання не позбавлений певного власного світогляду, який він передає разом з наявним навчальним матеріалом своїм учням. З іншого боку, вчитель водночас є членом суспільства з його світоглядними позиціями та особистістю, достатньо ознайомленою з науковими працями істориків, і навіть сам до певної міри є науковцем, а, отже, він має власні сформовані світоглядні позиції, які й передає учням.

Теза 2. Історія, як реальність, що вже минула, є сьогодні лише реальністю мислення про це минуле. Ми мало знаємо про минуле від самого минулого. Історик – тлумач минулого. Історики минулих часів не здатні мислити як ми, люди ХХІ століття. Переписування історії є необхідністю, воно є осучасненням наших уявлень про минуле. Суть переписування історії полягає в тлумаченні історичних подій, фактів та явищ з позицій сучасної людини, що усвідомлює перспективи суспільного розвитку, має високий рівень знань з історії та здатна корелювати розуміння історичного минулого відповідно до власного інтелекту. Не варто припускати, що переписування історії, здійснюване на догоду певним політичним угрупованням на підтвердження правильності їхніх світоглядних позицій, є новим усвідомленням минулого. Політичні замовлення на перегляд історії здійснюють здебільшого люди, що не мають власних зважених світоглядних позицій або ж позиції таких людей змінюються в залежності від політичної кон'юнктури. Втім і такі політичні втручання в історію здатні впливати на формування історичного світогляду різних груп людей, а відтак – впливати на свідомість підростаючого покоління, змінюючи сприйняття та розуміння цим поколінням сутності історичних процесів та явищ.

Формування комплексу наукових уявлень про минуле є єдиною можливістю історика змінити свій особистий та суспільний світогляд. Ніколи нові знання не були відкриттям належних минулому істин, натомість завше ставали новими суспільними орієнтирами для розуміння минулого.

Історик не є людиною, що творить минуле, він – творець майбутнього у якому минуле покликане знайти своє, належне йому місце. Минуле не можна створити, натомість можна створити такі умови, при яких минуле можна було б охопити розумом: зрозуміти, впізнати, збагнути, досягнути та навіть відчутти. Завдання історика творити таке майбутнє, у якому б знайшлося достойне місце минулому.

Творчість історика не може бути обмежена написанням наукових праць з історії, його творче завдання полягає в тому, щоб повніше розкрити духовну сутність минулого. Історик пропускає минуле через власну свідомість, додає до нього стан своєї душі і, тим самим, створює такий, що ґрунтується на фактах, мистецький твір, який ми називаємо історією. Разом з тим, без душевного наповнення історичного матеріалу будь-яка історія стає бездушною, такою, що викликає різноманітні чуттєві інтерпретації і яку можна трактувати неоднаково.

Історик – творець власного історичного погляду на минуле. Наявність різних поглядів на минуле не є запереченням минулого, будь-яке минуле не може бути обмежене лише поглядами того чи іншого вченого чи навіть певної наукової спільноти. Різноманітність історичних поглядів актуалізує зацікавлення цим минулим, наближає того, хто пізнає минуле до результату.

Теза 3. Минуле завжди буде більш багатогранним, неповторним та таким, що унеможливило його повернення. Чи віддзеркалює наше мислення історичне минуле? З однієї сторони – всі ми родом з минулого і досвід минулого таїться в закутках нашої пам'яті, а з іншої – у кожному нами досягнутому минулому є частка нас нинішніх. Минуле є нескінченним у можливості його пізнання, але ця нескінченність є лише потенційною і залежить від наявного обсягу історичних та інших знань, тобто від рівня інтелекту того, хто пізнає історію, та від рівня і особливостей виховання людини, яку цікавить минуле, її характеру, емоціонального стану тощо. Метрологія історії носить цілком антропологічний характер.

Рівень чуттєвості, інтуїції та інтелекту залежить від рівня та стану розвитку того суспільства, з яким співвідносить себе людина, а також від обсягів впливу того суспільного колективу, яке фактично чинить свій повсякденний тиск на свідомість людини. Історичний світогляд учня формується, звісно, суспільством, але також і під дією наукових праць окремих науковців-істориків, завдяки чіткій світоглядній позиції вчителя-історика та навіть під впливом його власного шкільного оточення (школярів, персоналу навчального закладу, батьків його шкільних друзів тощо).

Багатогранність історичного минулого, представленого у різних варіаціях та відмінних одна від одної інтерпретаціях змушує школяра до самостійного створення ним узагальненого образу історичного минулого. Цей особистий образ історії не є сукупністю таких, що запам'яталися, фактів, він – основа історичної свідомості школяра. Поява особистої свідомості означає появу здатності до узагальнень, аналізу, продукування власних смислів, а отже – до філософування. Людина є настільки особистістю у суспільстві, наскільки філософом у душі.

З проведеного дослідження, можна зробити такі висновки:

1. Історія є новацією минулого, його інтерпретацією відповідною до духу нашого часу. Історичний матеріал повинен бути основою для дослідження минулого, проте не має ставати догмою, обов'язковою складовою, стереотипом історичного сприйняття. Кожен новий погляд на минуле слід розглядати як чергову спробу більш досконалого пізнання цього минулого. Пізнанню минулого немає кінця.

2. Людина, отримуючи зовні чи формуючи в собі уявлення про минуле, поступово формує сукупність історичних образів у своїй свідомості. Історія – цілісний мегаобраз у свідомості людини. Кожен образ містить елементи середовища, у якому народжується людина та результати її творчості. Історія – не минуле, вона результат уявлення людиною минулого. Як образ, історія є завжди сучасною, а отже – доступною для інтерпретацій, доповнень та змін.

3. Розуміння людиною минулих епох окремих історичних подій чи явищ, якщо тільки воно не є догматичним ставленням до минулого,

сформованим внаслідок недоліків історичного виховання, є завжди новаторським, відповідним до духу часу (релігійне «дух» у цьому випадку нами трактується як сила переважаючих суспільних прагнень). Новаторство є творчістю вільного мислення, кожен результат творчості має в своїй основі набутки минулого, а тому нові образи минулого є не так «давно забутими старими» образами, як новими образами, створеними в результаті пізнання старих образів з додаванням інтуїції, інтелекту та чуттєвого світу автора.

4. Рівень сприйняття історії, що залежить від особливостей історичного виховання, є більш важливим для суспільства, аніж обсяг збережених в пам'яті знань про минуле. Через виховання приходить власне усвідомлення філософських сутностей дитиною. Школяр, що отримав певну сукупність знань з історії, залишиться лише носієм розрізненої та іноді суперечливої інформації про минуле, а натомість, в процесі історичного виховання він отримує можливість усвідомлювати свою причетність до цього минулого та особистого розуміння історичності певних подій та явищ і, таким чином, сформує архетип історичної свідомості як основу для формування особистісної світоглядної системи та, зокрема, задля наступного, тепер вже імовірного філософського осмислення історії.

5. Формування філософських уявлень дитини про світ, як такий, що був історично сформований, відбувається через історичне виховання. Його суть полягає у розвитку навиків та накопиченні досвіду філософського мислення шляхом формування історичного світогляду та актуалізації філософської складової на уроках історії. Філософія уроку історії повинна розглядатися як процес мислєтворчості, закономірним результатом якого є формування через пізнання минулого та наявність історичної пам'яті цілісного образу світу дитини. Історична свідомість учнів у процесі історичного виховання постає як у якості історичного образу світу, так, водночас, і в якості філософії історичної образотворчості. Аналізуючи мислення особистостей, що змінювали буття, дитина змінює відповідно до кожної історичної ситуації і тип свого власного мислення, пристосовуючи його таким чином до осмислення тієї чи іншої історичної події та, в процесі внесення змін у правила власного мислення, тим самим, вчиться мислити масштабно, узагальнено, соціально, тобто по-філософськи.

1. Селищева Ірина. Історична пам'ять у контексті історичної освіти / Ірина Селищева // Педагогіка вищої та середньої школи. 2017. – № 1 (50). – С. 222–230. 2. Шпорлюк Роман. Імперія та нації (з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі) / Роман Шпорлюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://alexpol-institute.com.ua/wp-content/uploads/2015/06/roman_shporliuk-imperiia_ta_natsii.pdf 3. Магочій П.-Р. Україна : історія її земель та народів / Пер з англ. : Е. Гайдель, С. Грачова, Н. Кушко, О. Сидорчук ; Карти П.-Р. Магочій ; Покажчики Л. Ільченко ; Наук. ред. С. Біленький ; Ред. укр. вид. Л. Ільченко ; Відп. ред. В. Падяк. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2012. –

794 с. **4.** Райківський І. Я. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини ХІХ століття / І. Я. Райківський. – Івано-Франківськ : В-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2012. – 932 с. **5.** Пержун Володимир. Історична свідомість як соціальний факт / Володимир Пержун // Релігія та соціум. – 2014. – № 1–2 (13–14). – С. 157–164. **6.** Наумова І. Б. Проблеми історичної пам'яті в сучасних українських дослідженнях : історіографічний аспект / І. Б. Наумова // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2012. – Вип. XXXIII. – С. 315–320. **7.** Бушанський Валентин. Історична свідомість і поняття «цивілізація» / Валентин Бушанський // Наукові записки інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. – 2013. Вип. 2 (64). – С. 29–41. **8.** Масненко В. В. Історична думка у процесі розвитку національної свідомості українців (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук по спеціальності : 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – Київ : НАН України. Інститут історії України, 2002. – 45 с. **9.** Удод О. А. Шкільна історична освіта як репрезентант політики пам'яті [Електронний ресурс] / О. А. Удод. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/.../sgirbis_64 **10.** Світленко С. І. Українська історична свідомість у контексті етнонаціонального поступу, [Електронний ресурс] / С. І. Світленко. – Режим доступу : http://istznu.org/dc.file.php?host_id=1&path=/page/issues/20/20/svitlenko.pdf з посиланням на : Бондаренко Г. Історичне пізнання: питання теорії і практики. – Луцьк, 1998. Воронов В. Соціальна свідомість // Історіографічний словник. Навч. посібник для студентів історичних факультетів університетів / С. І. Посохова, С. М. Куделко, Ю. Л. Зайцева та ін.; За ред. С. І. Посохова. – Харків, 2004.

Рецензент: д.філос.н., професор Матвійчук А. В.

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ ТА ПРОБЛЕМИ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

УДК 613: 378.03

DOI 10.5072/zenodo.218439

Боровець О. В., к.б.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне), **Романюк В. Л., к.б.н., доцент** (Рівненський державний гуманітарний університет)

ВПЛИВ ПОЗИТИВНИХ ТА НЕГАТИВНИХ ЗВИЧОК НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

***Анотація.** В статті досліджено вплив звичок на організм людини, що є важливим аспектом її життя; стосовно здоров'я людини та способу її життя, звички можуть бути корисними і шкідливими. Проведено аналіз корисних звичок, що підвищують працездатність, сприяють фізичному і психічному розвитку особи, зумовлюють її активне довголіття. Обґрунтовано, що чим раніше вони сформувалися, тим міцніше здоров'я людини, тим легше уникнути шкідливих звичок. Показано, що шкідливі звички з'являються в різному віці і чим раніше вони утворюються, тим згубніше діють і тим складніше їх позбутися.*

***Ключові слова:** здоров'я, організм людини, корисні та шкідливі звички, психічний і фізичний розвиток.*

***Аннотация.** В статье исследовано влияние привычек на организм человека, что является важным аспектом жизни человека; в отношении здоровья человека и его образа жизни, привычки могут быть полезными и вредными. Проведен анализ полезных привычек, которые повышают работоспособность, способствуют физическому и психическому развитию личности, обуславливающие ее активное долголетие. Обосновано, что чем раньше они сформировались, тем крепче здоровье человека, тем легче избежать вредных привычек. Показано, что вредные привычки появляются в разном возрасте и чем раньше они образуются, тем губительнее их действие тем сложнее от них избавиться.*

***Ключевые слова:** здоровье, организм человека, полезные и вредные привычки, психическое и физическое развитие.*

***Annotation.** The article analyzes the influence of habits on the human body, which is an important aspect of human life, with regard to human health, the lifestyle, habits can be beneficial and harmful. The analysis of useful habits, which increase working capacity, contribute to the physical and mental*

development of the person, determine its active longevity. The earlier they were formed, the stronger health, the easier it is to avoid bad habits. Bad habits appear at different ages. The earlier they are formed, the worse they operate and the more difficult it is to get rid of them.

Key words: *habits, health, useful habits, bad habits, warning.*

Актуальність обраної проблеми обумовлена значною поширеністю шкідливих звичок на організм людини. Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), існує чотири основні чинники, які більшою чи меншою мірою визначають стан здоров'я: спосіб та умови життя людини (50–55 %), екологічна обстановка навколишнього середовища (20–25 %), спадковість (15–20 %) і рівень медичного обслуговування (7–15 %).

На нашій планеті палять приблизно 1,3 мільярди людей. Щорічно від паління вмирає 3 мільйони людей. В Україні щоденно курить 45 % дорослих чоловіків і 9 % дорослих жінок; серед молоді курить 45 % юнаків і 35 % дівчат. В Україні щороку через алкоголь помирає понад 40 тисяч людей. Регулярно вживають наркотики 5 млн. осіб. Офіційна статистика по наркоманії наводить цифру – 500 тисяч наркоманів, проте це тільки ті, що добровільно встали на медичний облік [1; 4].

Аналіз останніх робіт засвідчив значну кількість досліджень та публікацій провідних вітчизняних вчених на означену тематику. Свої праці цій проблемі в останні роки присвятили: О. Аксьонова, Т. Андреева, Л. Демчунь, С. Богданова, Г. Василенко, Л. Васьков, Ю. Горашук та багато інших вчених. Так, наприклад Г. Василенко стверджує, що коли людина виконує якісь дії постійно, підсвідомо в неї виникає бажання або необхідність робити їх знову – це і є звичка [1; 2].

На думку Л. Демчунь, набуття звички з фізіологічного погляду ні що інше, утворення в мозкових структурах стійких нервових зв'язків, відмінних підвищеною готовністю до функціонування. Система таких нервових зв'язків є підставою більш-менш складних форм поведінкових актів, які І. Павлов назвав динамічними стереотипами. До комплексу нервових структур, які забезпечують звичний спосіб дій, зазвичай, включаються і механізми емоційного реагування. Вони викликають емоційно позитивні стани під час реалізації звички й, навпаки, породжують негативні переживання за обставин, які заважають її здійсненню [3, с. 4].

З огляду на зазначене, важливою властивістю нервової системи є швидке формування і закріплення звички, навіть якщо це є непотрібним чи шкідливим (куріння, захоплення спиртними напоями тощо). Г. Дицьо та Г. Миронюк стверджують, що управління звичками є управління поведінкою. Адже навіть шкідливі звички, які явно завдають збитків здоров'ю організму, згодом починають сприйматися як явище нормальне,

чимось необхідне та приємне. І сенс управління поведінкою у тому, щоб вчасно помітити та попередити шкідливу звичку й усунути її [5; 6].

Отже, відомими вітчизняними науковцями охарактеризовано позитивний та негативний вплив звичок на організм людини. Однак, на жаль, пагубні звички характерні для значної частини наших співгромадян, що визначило актуальність нашого дослідження.

Метою нашої статті є дослідження впливу звичок на здоров'я та життєдіяльність людини.

Навичка це дія, яка внаслідок багаторазових повторень доведена до високого рівня досконалості і виконується на частково автоматизованому рівні. Це спосіб, який спрямований на швидке і успішне виконання дії. Для утворення навички необхідне багаторазове цілеспрямоване вправління. У процесі вправління змінюються прийоми виконання дії: зникають зайві рухи, прискорюється її виконання. Утворення складних навичок відбувається важко і поступово, у декілька етапів: 1) сприймання зразка виконання дії; 2) формування нервової моделі дії; 3) первісне виконання дії; 4) багаторазове вправління у виконанні дії. У цілому навичка є дуже нестійким утворенням. Сторонні зовнішні подразники, тривала перерва у її виконанні, емоційні напруження призводять до її порушення (деавтоматизації навички). Утворені навички можуть бути перенесені з одного виду діяльності на подібний йому інший.

Звичка – закріплений до автоматизму спосіб виконання дії чи поведінки, здійснення якого за певних умов для людини стала потребою. Це навичка, яка стала потребою виконання дії. Її утворення вимагає багаторазового повторювання окремих дій у будь-якій сфері діяльності, а також настирливості і терпіння людини. Якщо вона вже сформована, то здійснюються без роздумів і вольового напруження та зберігається протягом багатьох років. За наслідками впливу на поведінку і діяльність людини звички поділяють на корисні (гігієнічні звички, звичка до праці, звичка допомагати друзям) й шкідливі (тютюнопаління, нестриманість, грубість). Стереотипні навички і звички є основою поведінки людини (особливо дорослих людей).

Уміння на відміну від навичок утворюються в результаті координації навичок, їх об'єднання в системи за допомогою дій, що знаходяться під свідомим контролем. Через регуляцію таких дій здійснюється оптимальне управління вміннями. Воно полягає в тому, щоб забезпечити безпомилковість і гнучкість виконання дій, тобто одержання в результаті надійного підсумку дії. Сама дія в структурі вміння контролюється за її метою. Наприклад, учні молодших класів при навчанні письму виконують дії, пов'язані з написанням окремих елементів букв. При цьому навички тримання олівця в руці і виконання елементарних рухів рукою виконуються, як правило, автоматично. Головне в управлінні вміннями полягає в тому, щоб забезпечити безпомилковість кожної дії, її достатню гнучкість. Це означає

практичне виключення низької якості роботи, мінливість і можливість пристосування системи навичок до умов діяльності, які змінюються час від часу, із збереженням позитивних результатів роботи. Так, уміння робити що-небудь власноруч означає, що людина, яка має такі вміння, завжди буде працювати добре і здатна зберігати високу якість праці за будь-яких умов. Уміння навчати означає, що вчитель у змозі навчити будь-якого нормального учня тому, що знає і вміє сам.

Увага – це психофізіологічний процес, який керує вибором інформації для сприйняття. Увага є внутрішньою умовою психічної діяльності, завдяки їй чуттєве відображення об'єктів проникає у свідомість. Сутність уваги виявляється у відборі актуальних впливів і гальмуванні несуттєвих. Установлено, що увага можлива лише у стані бадьорості організму, що зумовлюється активною діяльністю головного мозку. Активація як швидке посилення активної мозкової діяльності здійснюється ретикулярною формацією. Фізіологічною основою уваги є поява в корі головного мозку осередку оптимального збудження (домінанти), який негативно індукуює суміжні ділянки. Увагу можна тренувати. Основними властивостями уваги є концентрація, розподілення, обсяг, стійкість, переключення. За критерієм наявності чи відсутності свідомої мети, вольового зусилля та інтересу до діяльності виділяють три види уваги: мимовільну, довільну і післядовільну [3].

Мимовільна увага – увага, що не залежить від волі та свідомості людини і за своєю суттю є орієнтувальним рефлексом на новизну діючого подразника. Основне призначення мимовільної уваги полягає у швидкому і правильному орієнтуванні людини в мінливому середовищі, а також виділенні в ньому об'єктів, що мають для неї в цей час найбільшу значимість.

Довільна увага – увага, що залежить від волі та свідомості людини. Цей вид уваги має суспільну природу і сформувався в процесі праці. Довільна увага – це вольова увага, яка вимагає спрямування зусиль на виконання певної діяльності.

Післядовільна увага – це увага цілеспрямована, яка не потребує вольових зусиль для свого підтримання. Її виникнення збільшує тривалість зосередження на діяльності, сприяє зменшенню втоми і підвищенню продуктивності праці. Післядовільна увага є оптимальною у всіх видах праці, але найефективніша в розумовій діяльності.

Біологічним значенням уваги є те, що вона забезпечує навчання, професійну діяльність, орієнтування в навколишній дійсності, запобігання нещасним випадкам.

Відносно здоров'я людини, її способу життя звички можуть бути корисними і шкідливими [4].

Корисні звички – це звички, що дають людині користь. Корисними є звички робити щодня зарядку, дотримуватися режиму дня, правил гігієни

тощо. Завдяки таким звичкам людина поліпшує своє здоров'я, стає сильнішою. Що раніше ці звички сформувалися, то більш організованою є людина та міцніше її здоров'я. Корисні звички підвищують працездатність, сприяють фізичному і психічному розвитку людини, зумовлюють її активне довголіття.

Шкідливі звички навпаки, шкодять людині та її здоров'ю – це тютюнопаління, вживання алкогольних напоїв, наркотиків, надмірне захоплення комп'ютерними іграми, перегляд телевізійних програм тощо. Вони послаблюють волю людини, знижують працездатність, погіршують здоров'я і скорочують тривалість життя. Якщо вони закріпились у поведінці людини, то позбутися їх буває дуже важко. Шкідливі звички з'являються в різному віці. Що раніше вони виникають, то згубніше діють та складніше їх позбутися [5].

Здоровий спосіб життя допомагає позбутися поганих звичок, знайти гармонію в житті, продовжити молодість і попередити захворювання.

Спосіб життя має найбільший вплив на стан нашого здоров'я. Про це говорить статистика основних причин смертності в світі: вирішальний фактор у розвитку тієї чи іншої хвороби припадає на спосіб життя людини. Здоровий спосіб життя закладає фундамент гарного самопочуття, зміцнює захисні сили організму та розкриває його потенційні можливості. На Сході, де протягом століть передавалися секрети знань про тіло людини та принципи правильної життєвої поведінки, вважається, що дисбаланс життя призводить до хвороб. На стан здоров'я, в свою чергу, впливають спосіб життя людини, її харчування та емоційний стан, а також навколишнє природне середовище.

Основними елементами здорового способу життя є:

1. *Правильне, збалансоване харчування* – достатня кількість білків, вуглеводів, жирів, вітамінів, амінокислот, мікро- та мікроелементів;

2. *Достатня рухова активність* – одна з проблем сучасної цивілізації. Ходьбу пішки замінили поїздки в транспорті, активний відпочинок – перегляд телевізійних передач. Тому, гіподинамія стала однією з найбільших проблем на шляху до здорового способу життя;

3. *Сон* – важлива складова здорового способу життя. Згідно з рекомендаціями східної медицини, найбільш сприятливий час для сну – з 22 години до 6 години ранку. В цей час відбувається очищення крові та перерозподіл життєвої енергії;

4. *Внутрішня гармонія*. Здоров'я людини та здоровий спосіб життя в цілому починаються з правильного внутрішнього настрою. Хвороби тіла є наслідками хвороб розуму – про це знали всі стародавні лікарі. На Сході кажуть, що причиною всіх хвороб є три отрути людської свідомості: гнів, незнання та пристрасть. Ці три отрути викликають дисбаланс в організмі, що й призводить до хвороб.

Відсутність внутрішньої гармонії є першоджерелом виникнення хвороб. Подолати це можна шляхом духовного самовдосконалення: людина, яка перебуває в гармонії з самою собою і навколишнім світом, не схильна до його впливу, в неї всі елементи правильно взаємодіють між собою.

5. *Правильне мислення та правильні вчинки.* Кожній людині потрібно пам'ятати, що її думки матеріальні. Наш стан, здоров'я, люди та події в житті – результат нашого *мислення*. Буддисти кажуть: «Наша свідомість – це все. Ви стаєте тим, про що думаєте. Не ворог або недоброзичливець, а саме свідомість людини заманює його на криву доріжку». Думки визначають поведінку та вчинки, а їхній результат формує світосприйняття.

Змінити своє мислення, заповнити свій мозок «правильними» думками та чистими намірами – це також важливий крок на шляху до здорового способу життя [7; 8].

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що позитивні та негативні звички здійснюють значний вплив на здоров'я людини. При цьому, якщо позитивні звички укріплюють та загартовують організм людини, підвищують її працездатність та стійкість до стресів, то шкідливі – згубно впливають на її здоров'я, викликають різноманітні захворювання, призводять до передчасного старіння та смерті.

Подальші дослідження потрібно направити на пошуки механізмів для подолання шкідливих звичок людини, які дозволять покращити стан її здоров'я, підвищити ділову активність та досягнути нових вершин у житті.

1. Аксьонова О. В. Негативний вплив алкоголю на здоров'я людини / О. В. Аксьонова // Хімія. – 2005. – № 7. – С. 11–14. 2. Андреева Т. Курс виживання для некурців / Т. Андреева, К. Красовський // Шкільний світ. – 2005. – № 15. – С. 5–9. 3. Демчунь Л. Куріння. Зроби свій вибір на користь здоров'я / Л. Демчунь // Позакласний час. – 2007. – № 10. – С. 110–111. 4. Дитина не почне курити, якщо... // Рівне вечірне. – 2007. – 30 січ. – С. 5. 5. Дицьо Г. Викрадач розуму – алкоголь / Г. Дицьо // Позакласний час. – 2007. – № 3. – С. 72–75. 6. Миронюк Г. М. Палити чи не палити ? / Г.М. Миронюк // Біологія. – 2007. – № 12. – С. 2–9. 7. Рудика В. В. Нікотин – ворог здоров'я / В.В.Рудика // Хімія. – 2006. – № 8. – С. 20–23. 8. Скрепіль З. В. Шкідливі звички. Паління / З. В. Скрепіль // Біологія. – 2005. – № 19–21. – С. 8–11.

Рецензент: к.пед.н., професор Леонова В. А.

Доліч Т. О., студентка факультету здоров'я, фізичної культури і спорту, Сотник Ж. Г., к.фіз.вих., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

АДАПТАЦІЯ ВАРІАТИВНОГО МОДУЛЮ «ТЕНІС» В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

***Анотація.** У статті розкрито, що теніс є таким видом спорту, який позитивно впливає на стан здоров'я, покращує показники фізичної підготовленості і мотивує до систематичних занять спортом. Проведене анкетування серед учнів середнього шкільного віку показало, що значна кількість дітей має бажання оволодіти технікою гри в теніс під час уроків фізичної культури. Представлено характеристику міні-тенісу та з'ясовано особливості викладання модуля «теніс» в загальноосвітніх школах.*

***Ключові слова:** варіативний модуль, теніс, навчальна програма.*

***Аннотация.** В статье раскрыто, что теннис есть видом спорта, который позитивно влияет на состояние здоровья, улучшает показатели физической подготовленности и мотивирует к систематическим занятиям спортом. Проведенное анкетирование среди учащихся среднего школьного возраста показало, что значительное количество детей имеет желание овладеть техникой игры в теннис во время уроков физической культуры. Представлена характеристика мини-тенниса и выяснены особенности преподавания модуля «теннис» в общеобразовательных школах.*

***Ключевые слова:** вариативный модуль, теннис.*

***Annotation:** The article points out that tennis is a kind of sport that positively influences the state of health, improves the indices of physical fitness and motivates to systematic sports activities. The questionnaire survey among students of secondary school age showed that a significant number of children have the desire to master the technique of playing tennis during physical education lessons. The characteristics of mini-tennis are presented and the peculiarities of teaching the module in general schools are clarified.*

***Keywords:** variable module, tennis.*

На сьогоднішній день викладання фізичної культури в загальноосвітніх школах потребує нових підходів при організації навчального процесу, впровадження інноваційних методик для реалізації принципу варіативності, який передбачає планування навчального матеріалу відповідно до віково-

статевих особливостей учнів, їхніх інтересів, матеріально-технічного та кадрового забезпечення навчального процесу [1].

Для формування мотивації до занять фізичною культурою ефективним засобом спеціалісти вважають теніс, який має оздоровчу спрямованість, сприяє розвитку фізичних якостей у поєднанні азарту і достатньої рухової активності, доступності оволодіння технікою гри і адекватним фізичним навантаженням на організм людини. Теніс є один із найпопулярніших видів спорту. Це гарна, динамічна та елегантна гра, що допомагає зберегти молодість, здоров'я, високий життєвий тонус протягом багатьох років [2]. Регулярні заняття тенісом зміцнюють дихальну, серцево-судинну і м'язову системи, розвивають реакцію, спритність та витривалість, виховують морально-вольові якості. Важливо, що ця гра дозволяє тренуватися самостійно.

Аналіз наукових досліджень засвідчує, що в Україні поки що немає чіткої методології та науково-методичних розробок професійного підходу до викладання тенісу, зокрема, для учнів загальноосвітніх шкіл. Напрямок дитячого тенісу потужно розвивається в Австралії, США, Чехії, Хорватії. У цих країнах створено науково-методичне забезпечення та методики тренувань дітей віком від 11–12 років, постійно удосконалюється технічне забезпечення тренування та ігровий процес, модернізується технологія виробництва ракеток, м'ячів, використовується сучасне покриття кортів [3].

Головним завданням тенісу [2] є формування інтересу дитини до ігрових видів спорту, зокрема, до тенісу, розвитку базових навичок гри, а також поліпшення координації та спритності. Теніс дозволяє перетворити заняття спортом для дитини в цікаву гру, в яку їй захочеться грати [4]. Теніс дозволяє виразити себе як індивідуального, так і як командного гравця, а також сприяє розвитку впевненості в собі, вмінню ставити і вирішувати рухові завдання [5].

Мета нашої статті полягає у з'ясуванні особливостей адаптації варіативного модулю «Теніс» при плануванні та викладанні уроків з фізичної культури в загальноосвітніх навчальних закладах.

Для поставленої мети визначені такі завдання:

1. Дати характеристику варіативному модулю «Теніс».
2. Визначити обізнаність і бажання займатися тенісом серед учнів середнього шкільного віку.
3. З'ясувати особливості викладання міні-тенісу в загальноосвітніх школах.

Тенісистом може вважатися початківець у будь-якому віці. Але найчастіше гравцями-початківцями є діти. Великий теніс стає для дітей чудовою можливістю для активного відпочинку, фізичного розвитку, виховання дисципліни та характеру. У школах для дітей використовується особлива тактика роботи [3], що передбачає застосування специфічних методик навчання, які розраховані на дітей у віці 6–12 років. Її особливості багато в чому відрізняються від тих стандартів навчання, які

застосовуються для дорослих. Головним пріоритетом програми навчання дітей є акцент на фізичному розвитку дитини та її координаційних можливостях. Заняття проводяться комплексно, коли в процесі уроку застосовуються вправи як для зміцнення м'язової системи, так і вправи для координації рухів, формування ігрового мислення [6]. Урок організовується у форматі естафет, ігор, цікавих і різноманітних допоміжних вправ, що сприяє більш доступному сприйняттю і засвоєнню матеріалу. Базові вправи доповнюються елементарним міні-тестуванням або іншими формами навчання, що дозволяють учням самостійно оцінити свій рівень і підвищити мотивацію до занять цим видом спорту.

Навчальна програма з фізичної культури для учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів передбачає варіативний модуль «Теніс». Перед початком навчального року протоколом шкільного методичного об'єднання затверджується план-графік розподілу варіативних модулів вивчення фізичної культури у кожному класі. У плані-графіку зазначаються варіативні модулі, які опановуватимуть учні, рік їх вивчення та кількість відведених на вивчення годин. Відлік року вивчення варіативного модуля за цією програмою розпочинається з 5-го класу [1].

Модуль «Теніс» складається з таких розділів: зміст навчального матеріалу та очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів, орієнтовні навчальні нормативи та перелік обладнання, яке потрібне для вивчення цього модуля. До розділу «Зміст навчального матеріалу» внесено теоретичні відомості, спеціальну фізичну і техніко-тактичну підготовки. Розділ «Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів/ учениць» зорієнтований на якісне засвоєння знань, умінь та навичок поданого матеріалу. Під час навчання технічних прийомів з тенісу першого року навчання, слід на кожному уроці використовувати вправи загальної і спеціальної фізичної підготовки, а також дотримуватися методики послідовності вивчення техніки гри, використовуючи підвідні вправи. Після вивчення модуля учні повинні пройти випробування згідно навчальних нормативів для контролю якості засвоєння технічних прийомів з тенісу. Під час складання навчальних нормативів оцінюється виконання технічного елемента та теоретичних знань кожним учнем [1].

Критеріями відбору варіативних модулів є: наявність матеріально-технічної бази, регіональні спортивні традиції, кадрове забезпечення та бажання учнів. Бажання учнів визначається обов'язковим письмовим опитуванням або анкетуванням наприкінці або на початку навчального року. Результати опитування чи анкетування додаються до протоколу шкільного методичного об'єднання.

Для визначення доцільності впровадження варіативного модулю «Теніс» у навчально-виховний процес для учнів середнього шкільного

віку нами було проведено анкетування серед учнів 5–6 класів ЗОШ № 18, НВК № 2 «Школи-ліцей» м. Рівне, в якому прийняло участь 472 учня.

У анкеті були зазначені такі питання: вік; улюблений вид спорту; бажання займатися, якимсь видом спорту; бажання займатися видом спорту на уроках фізичної культури; бажання займатися тенісом на уроках фізичної культури; уміння грати в теніс тощо.

Результати опитування показали, що варіативний модуль «Теніс» зацікавив 314 учнів. Серед них були 15 % школярів, які взагалі вперше почули про цей вид спорту. Не виявили бажання займатися тенісом 18,4 % учнів. На запитання, який вид спорту варто впроваджувати на уроках фізичної культури, діти дали наступні відповіді: футбол – 27 % (127 учнів), баскетбол – 11 % (54 учні), волейбол – 13 % (61 учень), єдиноборства – 26 % (122 учні), інші види спорту – 23 % (108 учнів).

Враховуючи те, що за результатами анкетування, учні виявили бажання займатися тенісом, а також те, що «Теніс» входить до навчальної програми з фізичної культури, перед нами виникло питання, як методично грамотно провести заняття з цього виду. Відомо, що матеріально-технічна база загальноосвітніх шкіл, не має у своєму арсеналі достатньої кількості тенісних кортів і спортивних залів, але правильне планування та креативний підхід до уроку можуть компенсувати недоліки матеріальної бази школи.

Одна із методик навчання гри в теніс рекомендує розпочинати заняття з дітьми з оволодіння прийомами з міні-тенісу. Міні-теніс – один з найбільш ефективних методів навчання тенісу для дітей у веселій і активній формі, з використанням ігор та відповідного інвентарю (низькі сітки, паралонові м'ячі, пластикові або дерев'яні ракетки), ігрових поверхонь, які допомагають дітям швидше отримати задоволення від гри; спрощені правила і мінімальна кількість техніки, роблять навчання легким та швидким [7].

Міжнародна федерація тенісу вперше впровадила міні-теніс у навчальний процес у 2012 році. Головним завданням міні-тенісу для дітей – є володіння м'ячем під час гри. Цьому сприяють різноманітні ігрові ситуації, що допомагають сприйняттю пояснення і необхідності точного засвоєнь правил.

Під час проведення уроків з фізичної культури вчителю необхідно враховувати, що діти повинні мати однаковий рівень фізичної підготовки; підбір вправ для кожного учня і контроль за їх виконанням; підбір спеціальних вправ для навчання техніко-тактичних дій у цьому виді спорту. Важливо, щоб вчитель сам володів технікою гри в теніс, вміннями правильно організувати клас для максимально ефективної роботи з дітьми та раціонально використати ресурси. Організаційні моменти передбачають такі аспекти:

1. Кількість учнів. Звичайно, чим менша кількість учнів, тим легше вчителю провести групове заняття. Найкраще співвідношення – 1 вчитель на 15–18 учнів;

2. Наявність місця для заняття та інвентарю: стінки, забори, лавки, м'ячі, ракетки і т.д. Дуже важливо, щоб інвентар був пристосований для дітей. Базовий інвентар включає: 1) покриття, розміри і межі: тенісний корт, підлога гімнастичної зали, шкільне подвір'я; 2) ракетки: найкращі та найбільш безпечнішими є маленькі ракетки з маленькими ручками і м'якими струнами; 3) м'ячі: паралонові м'ячі чудово підходять для новачків, так як вони можуть використовуватись як в закритих приміщеннях так і на відкритому повітрі; 4) сітка або мотузка: підійде сітка для бадмінтону або волейболу. Якщо ж нема сітки можна використати мотузку. Висота повинна бути приблизно 80–85 см.; 5) стійки: підійдуть стійки для волейболу, якщо заняття в приміщенні, але якщо заняття на відкритому повітрі то можна натягнути сітку або мотузку між деревами [8];

3. Кількість завдань (різноманітні вправи, удари, які виконують гравці). Є такі удари: справа, зліва, різаний (справа і зліва), смеш, подача (плоска, кручена, різана), зльоту (справа і зліва), драйв (справа і зліва), кручений (справа і зліва). Чим краще володіє цими ударами тенісист, тим сильнішим він вважається;

4. Рівень складності завдань. Для забезпечення оптимального рівня складності необхідно врахувати добір вправ, які слід підібрати відповідно до здібностей учнів. Цілі повинні бути індивідуальні, реальні та доступно пояснені учням. Потрібно пам'ятати, що надто складні вправи призводять до невпевненості у собі і роблять заняття нудним;

5. Час, який відведений для заняття. На вивчення одного модуля з фізичної культури відводиться приблизно однакова кількість годин, однак, не виключається можливість збільшення або зменшення кількості годин. 18 годин це мінімальна кількість годин, яку пропонує програма. На вивчення модулю «Теніс», як показує практика, потрібно відвести біля 32 годин.

Запропонований модуль «Теніс» шкільної програми побудований послідовно з урахуванням віку учнів та їх функціональних можливостей. Варто при плануванні занять враховувати методичну розробку Міжнародної федерації тенісу для проведення занять, яка передбачає використання спрощеного обладнання. У подальшому, якщо більша кількість дітей виявить бажання додатково займатись цим видом спорту, це дасть можливість проводити секційні заняття з тенісу у позаурочний час.

Практика тренерів-викладачів свідчить про те, що одного уроку тривалістю 45 хвилин недостатньо для реалізації завдань навчання гри в теніс, тому доцільно запровадити проведення двох спарених уроків.

Отже, викладання варіативного модуля «Теніс» у загальноосвітніх школах цілком можливе і залежить від таких складових: володіння технікою гри безпосередньо вчителями фізичної культури; бажання дітей навчитися основам цього виду спорту; наявність матеріально-технічного забезпечення

для проведення занять з міні-тенісу; розроблена розширена програма проведення уроків з міні-тенісу.

1. Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів 5–9 класи. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>. **2.** Зайцева Л. С. Основы тенниса / Л. С. Зайцева. – М. : Медиа, 1980. – 150 с. **3.** Білюк С. П. Роль чинника зацікавленості та рухливих ігор у формуванні первинних навичок техніки тенісу та відчуття м'яча у дітей молодшого шкільного віку / С. П. Білюк // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Вип. 19. – 2012. – С. 19–24. **4.** Преображенская Л. Д. Как воспитать теннисную звезду / Л. Д. Преображенская. – М. : Советский спорт, 2006. – 100 с. **5.** Дрюэт Д. Теннис. Спорт для начинающих / Джим Дрюэт, Пол Мэйсон П. – Спб. : Астрель, 2002. – 48 с. **6.** Креспо М. Учебник передового тренера / М. Креспо, Д. Милей // Режим доступу : https://tennis-i.com/books/krespo_miley_uchebnik_peredovogo_trenera.pdf **7.** Шориков В. Ф. Теннис для каждого / Шориков В. Ф. – Спб. : Лениздат, 1992. – 80 с. **8.** Макинрой П. Теннис для чайников / Патрик Макинрой, Питер Бодо. – М. : Вильямс, 2004. – 288 с.

Рецензент: к.пед.н., профессор Леонова В. А.

Дорофєєва О. Є., д.мед.н., професор, Яримбаш К.С., к.пед.н., доцент (Національний медичний університет імені О. О. Богомольця), **к.пед.н., професор Завацька Л. А.** (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ВПЛИВ АКВААЕРОБІКИ НА СОМАТИЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЖІНОК

Анотація. В статті розглянуто питання підвищення рівня соматичного здоров'я жінок зрілого віку засобами аеробних субмаксимальних навантажень – занять аквааеробікою. Визначено вплив методики занять аквааеробіки на динаміку основних показників соматичного здоров'я жінок. Проведено порівняльний аналіз основних компонентів соматичного здоров'я: індекс маси тіла, частота серцевих скорочень, концентрації молочної кислоти, вегетативного компоненту. Наведено висновки щодо отриманих результатів.

Ключові слова: жінки зрілого віку, соматичне здоров'я, методика занять аквааеробікою, субмаксимальне навантаження.

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы повышения уровня соматического здоровья женщин зрелого возраста средствами аэробных субмаксимальных нагрузок – занятий аквааэробикой. Определено влияние методики занятий аквааэробикой на динамику основных показателей соматического здоровья женщин. Проведен сравнительный анализ основных компонентов соматического здоровья: индекс массы тела, частота сердечных сокращений, концентрации молочной кислоты, вегетативного компонента. Предоставлены выводы по полученным результатам.

Ключевые слова: женщины зрелого возраста, соматическое здоровье, методика занятий аквааэробикой, субмаксимальной нагрузки.

Annotation. The article deals with raising the level of somatic health of women of mature age by means of aerobic submaximal loads – exercises with aqua-aerobics. The influence of methods of aqua aerobic exercises on the dynamics of the main indicators of somatic health of women is determined. A comparative analysis of the main components of somatic health was carried out: BMI, heart rate, lactic acid concentration, vegetative component. Conclusions regarding the received data are given.

Key words: women of mature age, somatic health, methodology of aqua aerobic exercises, submaximal loading.

В останні роки посилилася тенденція до погіршення стану здоров'я населення. За даними офіційної статистики, здорове населення України становить на цей час приблизно близько 5–10 %. Особливою загрозою майбутньому країни є нинішній стан здоров'я і способу життя найбільш перспективних та працездатних у віковому аспекті категорій населення – молоді і осіб зрілого віку [1; 2; 3].

В Україні більше половини (52 %) населення взагалі не займається фізичною активністю; близько 28 % займаються фізичною активністю менш 150 хв. на тиждень, при цьому фізична активність має не регулярний характер, в основному за рахунок прогулянок і ранкової гімнастики. Тільки 20 % населення країни має регулярний характер рухової активності, за рахунок відвідування спортивних секцій, спортивних студій та фітнес центрів [4, 5, 6]. У той же час, серед європейських жителів 43 % мають рухову активність високої інтенсивності, 39 % – помірної інтенсивності. Серед американців 69 % мають рухову активність, серед них помірної інтенсивності – 41 %, високої інтенсивності – 28 % [7].

Все це призводить до того, що в Україні від 50 до 75 % працездатного населення мають незадовільну фізичну підготовленість, низькі функціональні показники, прискорені темпи біологічного старіння. 65 % працездатного населення України за станом здоров'я не може в повному обсязі виконувати трудову діяльність. Більш того, все частіше ми спостерігаємо випадки раптової смерті, причому не тільки серед професійних спортсменів, а й серед людей зрілого віку під час занять оздоровчою фізичною культурою. Спостерігається зростання інвалідності після перенесених захворювань і травм [2; 3; 7].

Низка подій і чинників, які відбуваються в країні, істотно підвищують вимоги до функціонального і фізичного стану працездатного населення. В наш час проблема збереження і зміцнення здоров'я населення, в тому числі жінок зрілого віку, підвищення їх працездатності і активного довголіття є однією з актуальних питань не тільки в Україні, а й в усьому світі.

За даними багатьох досліджень середня тривалість життя жінок зрілого віку в Україні є на 10–15 років нижча, ніж у США, Японії, Франції та інших економічно розвинених країнах, а в останні десятиліття тривалість життя українських жінок зменшилася на 2,5 року [1; 7; 8].

Проведені дослідження засвідчують, що в Україні 19,15 % жінок зрілого віку мають низький рівень фізичного стану, 29,79 % – нижче середнього, 31,91 % – середній і 19,15 % – вище середнього, в той час як в Європі цей показник становить: 2,3, 43,9 і 23,8 % відповідно, причому 30 % жінок мають високий рівень фізичного стану організму. У США і Японії жінки зрілого віку з нижче середнього рівнем фізичного стану складають 7,6 %, з середнім рівнем 27,8 %, з рівнем вище середнього 47,4 % і 17,2% жінок віднесені до високого рівня фізичного стану організму [7].

Це пов'язано з тим, що в період зрілого віку відбуваються природні вікові зміни організму жінок. Кар'єрне зростання, підвищення соціального статусу і повсякденна зайнятість цієї категорії населення призводить до скорочення кількості часу на власне фізичне вдосконалення. Це сприяє розвитку гіподинамії і втрати психологічної рівноваги за рахунок підвищення розумової і фізичної стомлюваності. Тому оптимальна рухова активність є провідним фактором, який дозволить зберегти здоров'я жінок зрілого віку. Її дефіцит, в свою чергу, провокує порушення в роботі серцево-судинної, дихальної, травної системах, опорно-рухового апарата, і, в першу чергу, в роботі ендокринної системи, що проявляється в утворенні надлишкової маси тіла, депресіях, нервово психічних розладах [3; 4; 5; 8].

У другому зрілому віці (36–55 років) у жінок настає повільне, але неухильне зниження низки показників фізичного розвитку і рівня фізичного потенціалу. Причому маса тіла, частота дихання, систолічний тиск підвищуються, а показники фізичної підготовленості знижуються. Те ж саме відбувається і в м'язовій системі: хоча м'язи жінок в основному зберігають свої функціональні властивості, регресивні зміни морфологічних характеристик рухового апарату помітні вже після 30–35 років. Поряд з цим суттєво знижується продуктивність розумової діяльності, за рахунок кількісних параметрів, що призводить до більш швидкої стомлюваності.

Для корекції виникаючих змін можна використовувати різні засоби і методи – починаючи від правильного режиму харчування, праці і відпочинку та закінчуючи фізичною активністю. При цьому фізична активність повинна бути оптимальною, з урахуванням індивідуальних особливостей організму з метою профілактики низки захворювань (ішемічної хвороби серця, цукрового діабету 2 типу та ін.), патологічних метаболічних і гормональних змін в організмі зрілої жінки.

Заняття аквааеробікою є тим самим засобом рухової активності, що поєднує в собі аеробне навантаження, яке сприяє усуненню надлишкової ваги, і підвищує загальний емоційний фон жінки.

У заняттях аквааеробікою спалюється більше калорій, ніж за той же час на степ-аеробіці. У воді витрата калорій вище в півтора-два рази завдяки ефекту опору більш щільного середовища і необхідності підтримувати нормальну температуру тіла в прохолодній воді. Таким чином, людина при нормальній ходьбі спалює 360 ккал/год., а при заняттях аквааеробікою 720 ккал/год. Також, одним з головних аргументів аквааеробіки, як одного з основних засобів реабілітації є поверхневий масаж у воді всього тіла, що є відмінною профілактикою як целюліту, так і зниження ваги в цілому.

Таким чином, заняття аквааеробікою сприяють: формуванню хорошої постави, зниження напруги в хребті при остеохондрозах, позитивному впливу на серцево-судинну систему, зниженню високого артеріального

тиску, зміцненню м'язів всього скелета, підвищенню захисних сил організму, зниженню стресів, нервової збудливості, поліпшенню психоемоційного стану.

Однак, вплив занять аквааеробікою на рівень соматичного здоров'я жінок в наш час в науково-методичній літературі вивчено недостатньо, що і зумовило основний напрям та актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження полягає в оцінці динаміки показників соматичного здоров'я жінок 36–55 років при аеробному навантаженні.

Основним завданням дослідження було визначення впливу занять аквааеробікою на основні компоненти соматичного здоров'я жінок.

У дослідженні брали участь 11 здорових жінок у віці 36–55 років, масою тіла $75,14 \pm 5,32$ кг і зростом $165,0 \pm 4,75$ см, а також індексом маси тіла (ІМТ) в діапазоні $27,6 \pm 2,37$ у.о. Жінки, які взяли участь в дослідженні не займалися жодним з видів рухової активності, тому їм було запропоновано заняття аквааеробікою три рази на тиждень.

У всіх обстежуваних проводилося вимірювання маси тіла та росту, а також визначався ІМТ. Оцінка фізіологічної вартості фізичної вправи під час заняття базувалася на реєстрації частоти серцевих скорочень (ЧСС). Внесок анаеробного компонента енергії протягом фізичної вправи оцінювався за показниками концентрації молочної кислоти (МК). Для оцінки стану серцево-судинної системи і вегетативної нервової системи проводилася електронна кардіограма (ЕКГ) дослідження в спокої та спектральний аналіз серцевого ритму (САРС) за допомогою комп'ютерного електрокардіографа «Cardiolab-2000» (ХАІ-Медика, Україна). Для оцінки психологічної складової соматичного здоров'я використовувався коефіцієнт вегетативного компонента (за уніфікованою методикою Люшера), який дозволяв судити про психологічну складову функціонування організму та злагодженість роботи його основних систем.

Для оцінки відставленого тренувального ефекту ці показники повторно вивчали через 3 місяці. Всі отримані експериментальні дані були оброблені методом математичної статистики за допомогою комп'ютерної програми STATISTIKA 6.0.

З метою визначення впливу аквааеробіки на соматичне здоров'я жінок була запропонована відповідна методика занять. Всі вправи, які входили в комплекс аквааеробіки були засновані на доступності їх виконання, кількість складних елементів в комплексах збільшували поступово (табл. 1). Згідно із сучасними принципами і вимогами оздоровчої фізичної культури, заняття аквааеробікою носили яскраво виражений аеробний характер: помірні, низько інтенсивні вправи у воді (загально-розвиваючі вправи, біг, стрибки) виконувалися при частоті пульсу в діапазоні 120–160 ударів за хвилину методом рівномірно-дозованого навантаження. Для підвищення рівня аеробної витривалості на заняттях аквааеробікою

використовувалися рівномірний метод виконання фізичних вправ, а також різні варіанти повторного і змінного методів.

Таблиця 1

Орієнтовний комплекс вправ з акваеробіки

№ з/п	Зміст вправи	Методичні вказівки до виконання
1	Ходьба і біг на місці	Починати заняття потрібно з ходьби або бігу на місці, енергійно рухаючи руками протягом 2–3 хвилин. Біг можна здійснювати двома способами: або високо піднімати стегно або згинаючи гомілку назад.
2	Лижний крок	Стоячи рівно в воді, потрібно рухати напівзігнутими ногами, імітуючи їзду на лижах. Тулуб вище стегон при цьому має бути зафіксований в одному положенні.
3	Поплавок	Потрібно встати прямо так, щоб вода покривала тіло до шиї. Руки слід розмістити вздовж корпусу та повільно згинати ноги і підтягувати коліна до грудей. В цей же час долонями в воді потрібно натискати вниз, щоб зберегти рівновагу. При цьому, слід добиватися, щоб все тіло знаходилося на прямій лінії.
4	Підскоки	Потрібно виконувати підскоки вліво і вправо.
5	Стрибки на ногах	Слід стрибати на одному місці спочатку на одній нозі, потім на іншій і в кінці на обох ногах одночасно, не вистрибуючи з води.
6	Стрибки на ногах	Необхідно стрибати: на раз – ноги разом, на два – нарізно, при цьому потрібно вистрибувати вгору, виконуючи руками енергійні рухи вгору-вниз.
7	Стрибки в угрупованні	Необхідно згурпуватися підстрибуючи і опускаючи ноги на дно та ставлячи їх нарізно.
8	Випади	Потрібно виконувати вправи з рухами рук зігнутих в ліктях а потім з прямими руками
9	Махи з випаду	Потрібно виконувати випади вперед прямою і зігнутою ногою.
10	Водний масаж	Необхідно масажувати швидкими рухами гомілку, потім стегно і живіт.

Основні положення і принципи планування навантажень і підбору вправ:

1. Навантаження потрібно підбирати з таким розрахунком, щоб частота пульсу до кінця виконання роботи дорівнювала тренувальному;
2. Час роботи не повинен перевищувати 1–2 хв., а інтервали відпочинку – 3–4 хв.;
3. Характер відпочинку повинен бути активним, а вправи малої активності;
4. Вправи варто повторювати до вираженого стомлення, що проявлялося у вигляді падіння швидкості;
5. Потрібно дотримуватися принципу збігу крокових рухів інструктора зі стрибковими рухами;
6. Потрібно дотримуватися принципу безперервності вправ у воді протягом 45 хв. і більше.
7. Потрібно дотримуватися принцип регулювання навантаження за рахунок напруги-розслаблення м'язів, зміни амплітуди і темпу виконання вправ у воді.

Тривалість організованих нами занять становила від 40 хвилин до однієї години. Заняття проводилися 3 рази на тиждень. Кожен комплекс складався із 10 вправ. Орієнтовний комплекс вправ з аквааеробіки наведено в табл. 1.

Після закінчення трьох місяців занять аквааеробікою було проведено порівняльний аналіз показників соматичного здоров'я обстежених жінок. Всі жінки протягом 3-х місяців скарж на погіршення здоров'я не пред'являли. На ЕКГ в стані спокою патологічних змін не було виявлено.

У всіх випадках спостерігалось зниження маси тіла від 0,7 до 2,1 кг у порівнянні до вихідних показників (середній показник склав 1,4 кг). Це в першу чергу пов'язано зі зневодненням організму, через піт, який в свою чергу обумовлений процесами терморегуляції, та з аеробним впливом фізичних навантажень на метаболізм жирової тканини. При порівняльному аналізі індексу маси тіла визначалася тенденція до його зниження.

Показник ЧСС впродовж однієї години фізичної вправи аеробної спрямованості відповідав зусиллю субмаксимального навантаження, оскільки, в кожному випадку ЧСС не досягала максимальних цифр, і в середньому приблизно становила 70 % максимального пульсу, який відповідав споживанню кисню 60 % від максимального його споживання. Однак, зусилля викликали значне збільшення концентрації молочної кислоти від 1,3 + 0,38 до 5,5 + 1,25 ммоль /л. Це засвідчувало низький рівень тренуваності жінок.

При оцінці спектрального аналізу серцевого ритму (САРС) у обстежених жінок до і після 3-х місячних занять аквааеробікою було виявлено достовірне зниження симпатотонії з 63,6 до 27,2% і підвищення нормотонії з 27,2 до 54,4 %.

Аналіз змін вегетативного компонента дозволив констатувати позитивні зміни в психологічній складовій соматичного здоров'я жінок зрілого віку. Так, на початку дослідження цей коефіцієнт у 72,7 % жінок становив від 0,72 до 0,94 у.о., що свідчило про емоційну втому і наявність міжособистісних конфліктів, порушення трофотропного реагування організму на будь-яке навантаження. Після закінчення 3-го місяця дослідження цей показник у всіх 11 жінок (100 %) був в межах норми і становив від 1,1 до 1,4 у.о.

З проведеного дослідження можна зробити висновок, що, заняття аквааеробікою сприяли модифікації в енергетичному профілі метаболізму, підвищенню функціональних можливостей, поліпшенню стану серцево-судинної і вегетативної нервової систем, психологічного стану, і як наслідок, підвищення рівня соматичного здоров'я жінок зрілого віку.

1. Ермаков С. С. Система физической подготовки людей зрелого и пожилого возраста / С. С. Ермаков, Ж. Л. Козина, К. Прусик, Магдалена Хагнер-Деренговска // Педагогика, психология и медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта. – 2011. – № 9. – С. 43–48.
2. Медведовська Н. В. Стан здоров'я дорослого населення України, діяльність та ресурсне забезпечення закладів охорони здоров'я в регіональному аспекті / Н. В. Медведовська, Д. Д. Дячук // Україна, здоров'я нації : проблеми демографічного розвитку. – 2012. – 1 (21). – С. 30–38.
3. Стан здоров'я населення залишається незадовільним [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.likar.info/zdorovye-vsey-semyi/news-19482-stan-zdorovya-naseleण्या-ukrayini-zalishayetsya-nezadovolnim/>
4. Котов В'ячеслав. Динаміка показників фізичного здоров'я жінок молодого та середнього віку під впливом вправ бодіфітнесу / В'ячеслав Котов, Ірина Масляк // Спортивний вісник Придніпров'я : науково-практичний журнал. – Дніпропетровськ, 2008. – № 3–4. – С. 21–24.
5. Масляк І. П. Комплексна оцінка впливу вправ степ-аеробіки на фізичну працездатність та фізичне здоров'я жінок / І. П. Масляк // Теорія та методика фізичного виховання. – 2015. – № 01. – С. 37–43.
6. Ріпак І. М. Методика визначення рухової активності дорослого населення : Методичні рекомендації / І. М. Ріпак. – Львів, 2002. – 42 с.
7. Koxl H. W. Foundations of Physical Activity and Public Health / H. W. Koxl, T. D. Murray. – Champaing : Human Kinetics, 2012. – 281 с.
8. Задорожная Н. Н. Влияние занятий аквааэробикой на организм женщин разного возраста / Н. Н. Задорожная // Физическая культура, спорт, здоровье : материалы Всероссийской научно-практической конференции, 1–20 октября 2012 г. – Йошкар-Ола : МарГУ, 2012. – С. 58–63.

Рецензент: к.пед.н., професор Леонова В. А.

Завацька Л. А., к.пед.н., професор, Романова В. І. к.фіз.вих., доцент
(Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка
Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ФОРМУВАННЯ ІНТЕРЕСУ ДО ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ ТА СПОРТОМ У СТУДЕНТІВ

***Анотація.** В статті досліджено стан розвитку інтересу до занять фізичною культурою та спортом у студентів. Розкрито поняття позитивної мотивації, потреби у отриманні задоволення та інтересу до рухової активності. Обґрунтовано підходи до формування і розвитку інтересу до занять фізичною культурою і спортом, умови формування потреби до системних занять, динаміку сформованості інтересу до занять фізичною культурою і спортом, а також фактори, які на це впливають.*

***Ключові слова:** інтерес, фізична культура, спорт, рухова активність, формування, розвиток.*

***Аннотация.** В статье исследовано состояние развития интереса к занятиям физической культурой и спортом у студентов. Раскрыто понятие позитивной мотивации, потребности в получении удовольствия и интереса от двигательной активности. Обоснованы подходы к формированию и развитию интереса к занятиям физической культурой и спортом, условия формирования потребности в системных занятиях, динамику сформированности интереса к занятиям физической культурой и спортом, а также факторы, которые на это влияют.*

***Ключевые слова:** интерес, физическая культура, спорт, двигательная активность, формирование, развитие.*

***Annotation.** The article investigates the state of development of students' interest in physical education and sports. The concept of positive motivation, the need for satisfaction and interest in motor activity are revealed. Approaches to the formation and development of interest to physical culture and sports, the conditions for the formation of the need for systematic exercising, the dynamics of the formation of interest to physical education and sports, as well as the factors influencing it, are substantiated.*

***Key words:** interest, physical culture, sport, motive activity, forming, development.*

Проблема погіршення стану здоров'я населення України, яка відображається на зростанні рівня захворюваності, смертності та скороченні тривалості життя, в останні роки набуває все більшої актуальності. Стан

здоров'я студентської молоді є важливою складовою узагальнюючих параметрів здоров'я нації. Тому питання збереження та зміцнення здоров'я студентів – важлива освітня, економічна й соціальна проблема суспільства. Рухова активність покращує функціонування організму в цілому, стимулює інтелектуальну діяльність людини, підвищує продуктивність фізичної і розумової праці, здатності, позитивно впливає на її психічну та емоційну діяльність.

Рухова активність – один з головних чинників, які визначають рівень фізичного здоров'я молоді. Тому, цю проблему постійно досліджують провідні вітчизняні науковці. На їхню думку, високий рівень рухової активності молоді є основою належного розвитку організму (Г. Л. Апанасенко, М. В. Дутчак, Є. О. Котов, С. А. Савчук), а недостатня рухова активність негативно впливає на більшість функцій організму і є чинником виникнення й розвитку захворювань (В. І. Філінков).

Однак, спроби науковцями оцінити та встановити орієнтовні норми рухової активності без визначення критеріїв її оцінки не давали позитивних результатів. Так, Т. Ю. Круцевич стверджує, що для кожного контингенту студентів з певним рівнем фізичного розвитку і рухової підготовленості є свій оптимальний режим рухової і фізичної активності [1]. Саме це положення є основою суворої регламентації в організації і плануванні навчального навантаження у процесі занять з фізичного виховання у закладах вищої освіти (ЗВО) та визначило актуальність нашого дослідження.

Метою нашої статті є дослідження шляхів та засобів розвитку інтересу до систематичних занять фізичною культурою (ФК) і спортом у студентів ЗВО різних курсів і спеціальностей, а також обґрунтування факторів, які позитивно впливають на формування потреби до систематичних занять фізичними вправами у молоді.

Завдання дослідження:

1. Обґрунтувати підходи до формування і розвитку інтересу до занять фізичною культурою і спортом як необхідної умови формування потреби у системних заняттях у молоді;

2. З'ясувати динаміку сформованості інтересу до занять ФК і спортом, а також факторів, які на це впливають.

Одним із найважливіших завдань, які поставлені перед системою фізичного виховання у ЗВО України, є зміцнення здоров'я і підвищення рівня загальної і спеціальної професійно-прикладної фізичної підготовленості студентської молоді, сприяння оволодінню нею навичками і вміннями самостійно використовувати засоби ФК і спорту в повсякденному житті для підтримки високої працездатності і відновлення організму.

Для вирішення цього важливого державного завдання найбільш підготовленою є сфера фізичного виховання студентської молоді, яка не потребує великих капітальних вкладень і тривалого її вирішення. Про це

свідчать розроблені і експериментально апробовані провідними вченими України (Г. П. Грибан, С. М. Канишевский, В. П. Краснов, Т. Ю. Круцевич, О. С. Куц, М. О. Третьяков та ін.) нові форми організації, викладання і удосконалення системи фізичного виховання у ЗВО України.

Важливу роль у формуванні рухової активності молоді відіграють спортивні традиції, система освіти, місце і роль фізичного виховання та спорту в цій системі, наявність сучасних програм фізичного виховання та їх виконання кваліфікованими викладачами.

Рухова активність студентів складається із рухів, які є однією із необхідних умов їх життєдіяльності. Вона підвищує працездатність, покращує здоров'я, забезпечує різносторонній гармонійний розвиток, функціонування серцево-судинної, дихальної, гормональної та інших систем організму, активізує нервово-м'язовий апарат і механізми передачі рефлексів з м'язів на внутрішні органи. Дозована рухова активність має лікувально-профілактичний і оздоровчий вплив на студентів, що мають відхилення у стані здоров'я. Лише поєднані в певну систему фізичні навантаження забезпечують оздоровчий і тренувальний ефект. Особливо слід відзначити вибірковий вплив фізичного тренування під час розвитку фізичних якостей, забезпечення більш високого рівня функціонування окремих систем організму та відновлення функцій окремих частин тіла та органів. Тим часом самостійні заняття фізичними вправами, куди повинні увійти ранкова гігієнічна гімнастика на відкритому повітрі, туристичні походи і екскурсії, оздоровчий біг і ходьба, спортивні ігри, лижні прогулянки, катання на велосипеді, заняття аеробікою, плаванням, на тренажерах тощо, ще не отримали достатнього практичного впровадження в побут студентства.

Дефіцит рухової активності студентської молоді є соціальним, а не біологічним феноменом. Тому в такому випадку суттєва роль покладається на фізичну активність студентів, яка повинна бути спрямована на зміну стану їх організму, на набуття нового рівня фізичних якостей та здібностей, яких не можна досягти ніяким іншим шляхом, окрім занять фізичними вправами та оздоровчими тренуваннями.

Залучення молоді до занять залежить перш за все від сформованості у них інтересу і потреби до рухової активності, знань про користь занять фізичними вправами, порад друзів, телепередач про здоров'я та рухову активність, новин у спорті, порад батьків та викладачів. На формування інтересу молоді до систематичних занять вирішальний вплив мають впровадження оптимальних форм, методів фізичного виховання у ЗВО, а також наявність рухової активності у проведенні вільного часу студента. У понятті інтересу відображається насамперед найбільш доцільний для студента спосіб задоволення своїх потреб. Поняття інтересу, немовби розвиває поняття позитивної мотивації потреби у отриманні задоволення. Інтерес до занять фізичними вправами, на відміну від потреби, фіксує

спрямованість діяльності особистості студента до пошуку і пізнання певного кола явищ, які існують у сфері фізичної культури та спорту.

Інтерес (лат. Interesse – бути всередині, мати важливе значення) – форма вияву вибіркового ставлення особистості до об'єкта, що визначається його життєвою важливістю і емоційною привабливістю. Суб'єктивно інтерес виявляється в емоційному забарвленні пізнавальних потреб людини. Він визначає спрямованість особистості на певний об'єкт, сприяє ознайомленню з його особливостями і проникненню в його сутність. Задоволення інтересу до об'єкта, який має стійку значущість, не зумовлює його згасання, а викликає появу нових інтересів, що відповідають вищому рівню пізнавальної діяльності. Інтерес є постійним спонукальним механізмом пізнання. Інтереси людини класифікують за предметним змістом, метою, широтою і стійкістю. Інтереси людей не є постійними, їх динаміка зумовлена віком людини, навчанням і видами діяльності, які вона освоює.

Проблему інтересу до фізичної культури вивчали вчені Б. Г. Ананьєв, В. Г. Ареф'єв, Т. Ю. Круцевич, Ю. М. Курашушина, Н. В. Москаленко, М. Твердохліб та ін. У своєму дослідженні Н. Бондарчук стверджує, що здивування, захоплення, задоволення, породжені пізнанням нового, радісні переживання в результаті подолання труднощів варто враховувати при реалізації диференційованого підходу під час цілеспрямованого формування фізкультурних і спортивних інтересів студентів [2].

Аналіз результатів опитування у ЗВО м. Рівне підтвердив те, що рівень сформованості інтересу до занять фізичною культурою і спортом обумовлює мотивацію і потребу у забезпеченні обсягу рухової активності. Разом з тим у значній кількості студентів рівень сформованості інтересу і потреби до занять фізичною культурою є недостатнім.

Наприклад, на факультеті здоров'я, фізичної культури і спорту (ЗФКС) Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука різними видами спорту займаються 73,2 % від усіх опитаних. На інших факультетах університету, для порівняння – 27,2 %. Серед найбільш поширених та популярних видів спорту можна виділити: футбол, волейбол, баскетбол, плавання, легку атлетику, одноборства, гімнастику, настільний теніс, пауерліфтинг (саме з цих видів спорту функціонують секції і є кваліфіковані викладачі-тренери).

Ранкову гімнастику систематично, тобто щодня, виконують лише 22,5 % опитаних. Варто відзначити, що ніколи не роблять ранкової гімнастики 26,6 % студентів. Лише майбутні фахівці фізичного виховання і спорту займаються тим чи іншим видом спорту, фізичною культурою і мають достатній обсяг рухової активності.

Понад 80 % опитаних студентів факультету ЗФКС займаються виконанням фізичних вправ більше 4 годин на тиждень, причому половина з них займаються під керівництвом тренера, 35 % – під керівництвом викладача

під час навчальних занять. На гуманітарних факультетах виконанням фізичних вправ більше 4-ох годин на тиждень займаються лише 40 % опитаних причому більшість з них займається самостійно.

Відсутність спортивних споруд заважає, чи точніше, не дає можливості займатися спортом близько 40 % опитаних студентів різних факультетів, що характерне для багатьох регіонів України і потребує розв'язання цієї проблеми на державному рівні.

Опрацювання анкет «Інтерес до рухової активності» та оцінка результатів підтвердили, що на розвиток інтересу до занять фізичною культурою та спортом в найбільшій мірі впливають: а) спортивні досягнення та приклад друзів; б) наявність умов для занять; в) залучення кваліфікованих педагогів-тренерів до організації клубно-секційної роботи з різних видів спорту.

Майже 20 % респондентів заважає займатися фізичною культурою та спортом стан здоров'я, що вимагає створення спеціальних медичних груп студентів на заняттях з фізичного виховання та здійснення науково-обґрунтованого медико-біологічного контролю за фізичним станом і рівнем рухової активності студентів, віднесених до спеціальної медичної групи.

Більшість опитаних, а саме близько 68 % студентів вважають, що розуміння необхідності занять фізичною культурою та спортом не завжди забезпечує розвиток потреби до занять. Найбільша кількість опитаних займаються спортом та фізичною культурою для зміцнення здоров'я, і майже рівна кількість опитаних припадає на інші варіанти (для досягнення високих результатів; щоб перемагати на змаганнях; щоб мати гарну тіло будову; тому що спортом займатися модно і престижно).

Всього 15 % опитаних вважають рівень сформованості інтересу до занять фізичною культурою та спортом у студентів своїх груп високим, 18 % – оцінюють його як «нижче середнього», по 20 % – як «достатній» та «середній» і 27 % – мають низький рівень сформованості інтересу до занять фізичною культурою і спортом.

Відомо, що важливим засобом попередження захворювань студентів, зміцнення здоров'я, підвищення рівня їхньої фізичної підготовленості є рухова активність, яка виявляється в посиленій фізичній діяльності студента. Вона передбачає його активну участь в обов'язкових фізкультурно-оздоровчих і спортивно-масових заходах, що проводяться в навчальному закладі. Рухова активність є характерним чинником здорового способу життя студента, що визначає спрямованість його здібностей, знань, навичок, прагнень, концентрацію вольових зусиль на реалізацію навчальних потреб та фізкультурно-спортивних інтересів. Науковцями доведено, що студентам необхідно не менше 12–14 годин на тиждень приділяти увагу різноманітній руховій активності (ігри, ходьба, біг, ранкова гімнастика, заняття спортом, побутова рухова діяльність).

З проведеного дослідження можна зробити висновок, що стан фізичного виховання у закладах вищої освіти України вимагає підвищення інтересу студентів до знань про роль і значення фізичної культури, які у значної частини з них досить низькі. Формування інтересу до занять фізичною культурою та спортом є одним із ефективних засобів поліпшення здоров'я і фізичної підготовленості студентів ЗВО.

Переважає більшість студентів в Україні мають значні відхилення в стані здоров'я, близько половини – незадовільну фізичну підготовку. В процесі дослідження було виявлено недостатній обсяг рухової активності значної частини студентів. Як свідчать проведені опитування, лише близько 15–20 % студентів не спеціальних факультетів додатково займаються поза навчальною руховою діяльністю та різними видами спортивно-оздоровчої роботи.

У ЗВО завдання формування інтересів, потреб і мотивів до занять фізичними вправами покликані вирішувати бесіди, лекції з фізичної культури, практичні заняття, масові оздоровчо-спортивні заходи, особистий приклад педагогічних працівників, впровадження сучасних (інноваційних) форм засобів проведення занять тощо.

Потребує подальшого дослідження проблема обґрунтування способів мотивування молоді на заняття фізичною культурою, визначення ефективних способів позитивного впливу фізичних навантажень на організм .

1. Круцевич Т. Ю. Методы исследования индивидуального здоровья детей и подростков в процессе физического воспитания : учебн. пособие для студентов вузов физ. вомпит. и спорта / Т. Ю. Круцевич. – К. : Олимпийская литература, 1999. – 232 с. **2.** Бондарчук Н. Интерес младших школьников до занятий физической культурой как психологический критерий дифференциации у процессе физического воспитания / Н. Бондарчук // Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. – 2014. – № 2. – С. 17–22. **3.** Магльований А. В. Працездатність студентів : оцінка, корекція, управління / А. В. Магльований, Г. Б. Сафронова, Г. Д. Галайтатий, Л. А. Белова. – Львів, 1997. – С. **4.** Попеску І. К. Психолого-педагогічні проблеми удосконалення навчального процесу / І. К. Попеску, А. В. Магльований, І. М. Фостяк, І. В. Бесклубенко. – Львів, 1998. – с. **5.** Психологічна енциклопедія. – Київ : Академвидав, 2006 р. автор-упорядник Степанов О. М. **6.** Рудниченко М. М. Оздоровче значення рухової активності студентів і учнів шкіл / М. М. Рудниченко // Актуальні проблеми організації фізичного виховання студентської та учнівської молоді. – Львів, 2001. – 132 с.

Рецензент: к.пед.н., професор Леонова В. А.

Сірман О. В., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука, м. Рівне)

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФІЗІОТЕРАПЕВТІВ

Анотація. В статті охарактеризовано сутність компетентного підходу у підготовці майбутніх фізіотерапевтів. Розкрито професійну компетентність фізіотерапевта як інтегративну професійно-особистісного характеристу, що відображає його професіоналізм, готовність виконувати професійні функції й досягати високих результатів у професійній діяльності. Висвітлено тенденції, що впливають на формування професійної компетентності майбутніх фізіотерапевтів.

Ключові слова: професійна компетентність, фізіотерапевт, готовність, функції, професіоналізм, уміння.

Аннотация. В статье охарактеризована суть компетентного подхода в подготовке будущих физиотерапевтов. Раскрыта профессиональная компетентность физиотерапевта как интегративная профессиональная характеристика, которая отражает его профессионализм, готовность выполнять профессиональные функции и добиваться высоких результатов в профессиональной деятельности. Отражены тенденции, которые влияют на формирование профессиональной компетентности будущих физиотерапевтов.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, физиотерапевт, готовность, функции, профессионализм, умение.

Annotation. The article describes the essence of the competent approach in the education of future physiotherapists. The professional competence of the physiotherapist is revealed as an integrative professional personality characteristic, reflecting his professionalism, readiness to perform professional functions and achieve high results in professional activity. The tendencies influencing formation of professional competence of future physiotherapists are highlighted.

Key words: professional competence, physiotherapist, readiness, functions, professionalism, skills.

Актуальність проблеми підготовки майбутніх фізіотерапевтів полягає в нагальній необхідності підвищення професійної компетентності і зумовлена наявною необхідністю в розширенні можливостей закладів вищої освіти для вдосконалення шляхів підготовки фізіотерапевта для життя й діяльності у

відкритому демократичному суспільстві, формування громадянської свідомості молодого покоління та формування широкого культурного світогляду як складової навчально-виховного процесу в умовах мікро- та макросоціуму.

Професійна компетентність фізіотерапевта це інтегративна професійно-особистісна характеристика, що відображає його професіоналізм, готовність виконувати професійні функції й досягати високих результатів у професійній діяльності.

Компетентності є тими індикаторами, що дозволяють визначити готовність студента-випускника до життя, подальшого особистого розвитку й активної участі в житті суспільства, бути готовим змінюватись та пристосовуватись до нових потреб ринку праці, оперувати й управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись упродовж життя.

Тому прогресивна освітня спільнота сьогодні ставить перед собою нове завдання – сформувати у людини вміння вчитись. Навчальний процес організовується з урахуванням науково-педагогічного потенціалу, матеріальної і навчально-методичної бази вищого закладу освіти, сучасних інформаційних технологій. Він орієнтується на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до динамічних процесів в освітній та соціально-культурній сферах, галузях техніки і технологій, системах управління й організації праці в умовах ринкової економіки.

Більшість авторів пов'язують поняття «компетентність» з професійною діяльністю людини. Компетентність розглядається як сукупність знань, умінь, навичок, способів і засобів досягнення цілей, а також уміння аналізувати опановані знання й уміння в потрібний момент і використати їх у процесі реалізації професійних функцій [1]. Проблему професійної компетентності особистості розглядали у своїх працях вчені Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, Р. П. Вдова, Т. Б. Волобуєва, О. І. Гура, Л. І. Гур'є, Е. Ф. Зеєр, Н. В. Кичук, Н. І. Лесная, Л. М. Калиніна та ін.

Метою нашої статті є охарактеризувати сутність компетентісного підходу у підготовці майбутніх фізіотерапевтів.

У наш час у науці відсутній однозначний підхід до визначення поняття «компетентність», «професійна компетентність» цій проблемі велику увагу приділяли такі вчені: П. Симонов, А. Маркова, К. Абульханова, В. Зазикін та А. Чернишова. Вчені характеризують професійну компетентність як певний психічний стан, що дозволяє діяти самостійно й відповідально, як оволодіння людиною здатністю й уміннями виконувати визначені професійні функції; як професійну готовність та здатність суб'єкту праці до виконання задач і обов'язків щоденної діяльності; як наявність спеціальної освіти, глибокої загальної й спеціальної ерудиції, постійне

підвищення власної науково-професійної підготовки; як потенційну готовність розв'язувати задачі зі знанням справи.

На думку науковців, показниками професійної компетентності є загальна сукупність об'єктивно необхідних знань, умінь та навичок; уміння правильно їх застосувати під час виконання своїх функцій; знання й прогнозування можливих наслідків певних дій; результат праці людини; практичний досвід; гнучкість методу; критичність мислення; а також професійні позиції, індивідуально-психологічні якості й акмеологічні інваріанти.

Компетентність – це здатність особистості приймати обґрунтовані діяльності людини. Це також процес професійного становлення особистості, який неможливо сприймати лише як організаційно-педагогічну діяльність. Професійне ставлення до діяльності – це володіння необхідною сумою знань, умінь, навичок практичної роботи. Професійна компетентність передбачає: усвідомлення особистістю своїх прагнень до діяльності – потреб та інтересів; бажань і ціннісних орієнтацій; мотив діяльності, уяви про свою соціальну роль; самооцінку особистих якостей і властивостей як майбутнього фахівця – професійних знань, умінь, навичок, професійно-важливих якостей; регулювання свого професійного становлення.

Формування професійної компетентності майбутніх фізіотерапевтів здійснювалося шляхом загального та професійного розвитку, в основу якого покладено ідею внутрішньо зумовленої активності особистості. Відомо, що рушійною силою розвитку особистості виступають суперечності та їх подолання. Основними суперечностями, що визначають процес формування професійної компетентності майбутніх фізіотерапевтів є суперечність між: реальним рівнем сформованості професійної компетентності і сучасними вимогами, що відображають оптимальний рівень професійної діяльності фізіотерапевта; самооцінкою готовності до майбутньої професійної діяльності та їх оцінкою зі сторони керівництва; усвідомленням значущості й необхідності в оволодінні знаннями й досвідом організації та управління процесом реабілітації умовами для реалізації цих потреб.

Перед тим, як визначити поняття компетентності фізіотерапевта, охарактеризуємо педагогічні умови й розкриємо їх зміст. Для цього доречно з'ясувати лексичне значення термінів «умова», «педагогічна умова». За Великим енциклопедичним словником «умова» трактується як «необхідна обставина, передумова, яка робить можливим здійснення чого-небудь». У словнику розкривається також значення умови з іншої позиції: «умови – це правила, вимоги використання яких забезпечує що-небудь» [2].

За словником С. Ожегова «умови: 1) обставини, від яких що-небудь залежить; 2) правила, що встановлені в будь-якій діяльності, галузі життя» [3].

М. Дуранов у своїх роботах спробував розділити поняття «умова» й «чинник». На думку науковця, умови й чинники відрізняються одне від одного своїми функціями, але можуть збігатися за змістом. Чинники, за

М. Дурановим, – це причини та рушійні сили процесу виховання, функціонування яких неможливе без наявності необхідних педагогічних умов, що мають зовнішній і внутрішній характер щодо вихованця [4].

У цьому контексті необхідно з'ясувати лексичне значення терміну «педагогічна умова». Звертаючись до словників, знаходимо таке визначення педагогічної умови: «це необхідна обставина, передумова, яка робить можливим здійснення навчально-педагогічного процесу».

Отже, враховуючи все вищевикладене, формування професійної компетентності майбутніх фізіотерапевтів буде більш ефективним, якщо забезпечити певні педагогічні умови.

Розглянемо визначення поняття «професійна компетентність». Так, Л. Єлагіна визначає поняття «професійна компетентність» як інтегративну якість особистості, яка формується в процесі освоєння майбутнім фахівцем культури професійної діяльності. На думку автора, в цьому контексті культура професійної діяльності виступає як узагальнений досвід життєдіяльності в професії, а професійна компетентність є проєкцією цього досвіду на певну сферу, галузь професійної діяльності [5].

У процесі опрацювання теоретичних джерел визначено тенденції, що впливають на формування професійної компетентності майбутніх фізіотерапевтів, зокрема розкрито ідеї нової стратегії професійної підготовки студентів закладів вищої освіти які запропонували: О. Архіпов, Л. Безкоровайна, В. Беспугчик, Н. Бишивець, Е. Вільчковський, С. Єрмаков, В. Кукса, М. Носко, В. Платонов, Т. Ротерс, Л. Сущенко, Б. Шиян. Тенденції професійної педагогічної освіти в Україні та зарубіжних країнах на різних етапах історичного розвитку досліджені в роботах І. Вдовичина, Н. Деделюка, Я. Тимчака, А. Цьося, С. Смирнова, А. Зіннатурової.

Як зазначає М. С. Герцик, фізична терапія (фізіотерапія) в сучасному міжнародному тлумаченні не є галуззю медицини, а – професією галузі охорони здоров'я, яка пов'язана зі зміцненням здоров'я, запобіганням фізичної неповносправності, оцінкою стану й реабілітацією пацієнтів із больовим синдромом, хворобою чи травмою, та лікуванням без застосування медикаментозних, хірургічних або радіологічних засобів із використанням фізичних терапевтичних засобів, таких як масаж і маніпуляції, терапевтичні вправи, гідротерапія й різні форми енергії, у реабілітації та відновленні нормальної тілесної функції після захворювання або травми [6].

До професійних компетенцій фізіотерапевта належать такі:

- здатність дотримуватись юридичних норм та етичних вимог, що стосуються фахівців охорони здоров'я, фізичної культури, освіти та соціального захисту;
- здатність відповідати за результати професійної діяльності;
- здатність провадити практичну діяльність відповідно до потреб здоров'я людини, культурних цінностей та традицій населення України;

– здатність застосовувати методи ефективного спілкування, визнавати принципи наставництва, співпрацювати в мультидисциплінарній команді, ефективно співпрацювати з лікарями та іншими функціональними спеціалістами та робити свій внесок у командну роботу;

– здатність оцінити, вибрати та застосовувати оптимальні навчальні ресурси, які відповідають стану пацієнта та оточенню;

– здатність працювати з фаховою інформацією та впроваджувати сучасні наукові дані у практичну діяльність;

– здатність керувати власною професійною діяльністю та захищати свою ідентичність, планувати та здійснювати професійний розвиток;

– здатність розуміти та пояснювати патологічні процеси, які піддаються корекції заходами фізичної терапії;

– здатність розуміти та описувати медичні, наукові, педагогічні, соціальні методи, пов'язані з практикою фізичної терапії;

– здатність провадити безпечну практичну діяльність за згодою клієнта;

– здатність збирати анамнез пацієнта та аналізувати, вибрати і трактувати отриману інформацію;

– здатність виконувати обстеження відповідно до галузі фізичної терапії, тестування, огляд та реєструвати отримані результати із застосуванням медичної документації;

– здатність формулювати цілі, складати, обговорювати та пояснювати програму фізичної терапії;

– здатність безпечно та ефективно реалізовувати програму фізичної терапії;

– здатність пристосовувати навантаження до рівня фізичної сили та витривалості пацієнта, контролювати тривалість та інтенсивність реабілітаційних заходів для забезпечення їх відповідності загальному стану здоров'я, функціональним потребам і результатам обстеження;

– здатність проводити оперативний та поточний контроль стану пацієнта відповідними засобами та методами;

– реєструвати отримані результати із застосуванням медичної документації;

– здатність допомогти пацієнту зрозуміти власні потреби та реалізувати їх;

– здатність здійснювати науково-дослідну та викладацьку діяльність.

Спрямованість педагогічної освіти у закладах вищої освіти на формування професійної компетентності фізіотерапевта потребує суттєвих змін у змісті та формах навчання. Така спрямованість забезпечується дотриманням сукупності дидактичних умов, серед яких: побудова змісту як навчальної дисципліни з урахуванням соціокультурного контексту та забезпечення формування у студентів системи професійних ціннісних орієнтацій; системне використання міжпредметних зв'язків спеціальних дисциплін із іншими гуманітарними дисциплінами; забезпечення провідної ролі активної самостійної та творчої пізнавальної діяльності студентів у процесі навчання спеціальних дисциплін; запровадження різноманітних інтерактивних

методів і форм навчання; постійна гуманістично-орієнтована взаємодія та співпраця педагогів і студентів.

Процес формування компетентності як цілісного стану професійно-спрямованої особистості фізіотерапевта передбачає наближеність навчального матеріалу до конкретної професійної діяльності фізіотерапевта. Керівництво процесом формування компетентності студентів передбачає широке застосування навчальних завдань, професійних ситуацій, ділових, рольових, ситуативних ігор під час лекцій, семінарських і практичних занять зі спеціальних дисциплін і, зокрема, під час реабілітаційних практик. Навчальний процес забезпечується використанням комплексу педагогічних засобів продуктивного навчання та реалізується через різні типи навчальних завдань, спрямованих на прояви ініціативи та творчості.

Отже, на основі класифікації й узагальнення наукових даних, а також аналізу стану фахової підготовки у закладах вищої освіти, виявлено особливості формування професійної компетентності майбутніх фізіотерапевтів в процесі вивчення ними спеціальних дисциплін, їх обізнаність із психологічними та фізіологічними особливостями хворих. Зміст підготовки майбутнього фізіотерапевта – це педагогічно переосмислений і вдосконалений педагогічний досвід, який у процесі здобуття вищої педагогічної освіти дозволяє фахівцеві отримати високий рівень психологічної, теоретичної та практичної готовності до професійної діяльності.

1. Авксентьев Е. Н. Формирование готовности студентов педагогических вузов к физкультурно-спортивной деятельности : монография / Е. Н. Авксентьев. – Чебоксары : Чувашгоспедуниверситет имени И. Я. Яковлева, 2003. – 126 с.
2. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Хрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – [4-е изд.]. – М. : Азбуковник, 1997. – 944 с.
4. Дуранов М. Е. Вопросы активизации профессионально-познавательной деятельности студентов : метод. указ. / М. Е. Дуранов, В. М. Железяко, В. И. Жернов. – Челябинск, 1990. – 90 с.
5. Елагина Л. В. Воспитание культуры профессиональной деятельности будущего специалиста (теория и практика) : монография / Л. В. Елагина. – Оренбург : Пресса, 2006. – 93 с.
6. Герцик А. М. До питань тлумачення основних термінів галузі фізичної реабілітації : фізичний реабілітолог, чи фізичний терапевт? / А. М. Герцик // Бюлетень Української асоціації фахівців з фізичної реабілітації. – 2010. – Вип.3. – С. 1–4.

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.

Сотник Ж. Г., к.фіз.вих., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука, м. Рівне)

АЕРОБІКА ЯК ОДИН ІЗ ПОПУЛЯРНИХ ВИДІВ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті розглянуто питання викладання навчального курсу «Аеробіка» для студентів спеціальності «Фізичне виховання». Представлено характеристику класичної аеробіки як виду оздоровчої фізичної культури. Визначено завдання, результати вивчення та характеристику тем дисципліни «Аеробіка». Показано, що популярність оздоровчої аеробіки та наявність варіативного модуля «Аеробіка» у шкільних програмах засвідчує попит на підготовку фахівців, які здатні організовувати і проводити заняття з цього виду рухової активності.

Ключові слова: навчальний курс, студенти, аеробіка.

Аннотация. В статье рассмотрен вопрос преподавания учебного курса «Аэробика» для студентов специальности «Физическое воспитание». Представлена характеристика классической аэробики как вида оздоровительной физической культуры. Определены задания и результаты изучения, характеристика тем дисциплины «Аэробика». Показано, что популярность оздоровительной аэробики и наличие вариативного модуля «Аэробика» в школьных программах свидетельствует о спросе на подготовку специалистов, способных организовать и проводить занятия с этого вида двигательной активности.

Ключевые слова: учебный курс, студенты, аэробика.

Annotation. In the article the question of teaching the Aerobics training course for students of the specialty «Physical education» is considered. The characteristic of classical aerobics as a kind of improving physical culture is presented. The tasks and results of the study, the subjects of the Aerobics discipline are determined. The popularity of health aerobics and the presence of the Variable Aerobics module in school programs indicate the demand for training specialists able to organize and conduct classes with this type of motor activity.

Key words: training course, students, aerobics.

Серед багатьох видів спортивно-оздоровчої діяльності і засобів фізичного виховання різних соціально-демографічних груп населення особливо виділяється оздоровча аеробіка. Існує достатня кількість

наукових досліджень, які доводять оздоровчий вплив занять різними видами аеробіки на фізичний стан здоров'я та окремі компоненти тілобудови, тих хто займається спортивною аеробікою, фізичні якості та психологічний стан людини [1; 2].

Аеробіка як дисципліна займає важливе місце у професійній підготовці студентів спеціальності «Фізичне виховання». Цей курс передбачає опанування методики підготовки і проведення навчальних занять з аеробіки в школі, коледжах, в закладах вищої освіти, а також з різними групами населення з врахуванням їх віку та рівня фізичної підготовленості [3; 4; 5].

Впровадження аеробіки в навчальні програми з фізичної культури в школах України вимагає підготовки майбутніх учителів фізичної культури до реалізації варіативного модуля «Аеробіка» в процесі професійної діяльності.

Проведений аналіз літературних джерел засвідчує, що заняття з аеробіки використовують з метою вирішення цілої низки завдань: покращення діяльності серцево-судинної та дихальної систем, психічного емоційного стану, профілактики захворювань, зміцнення опорно-рухового апарату, підвищення фізичної працездатності [1; 5; 6].

Заняття в групах аеробіки вирішують також завдання розвитку фізичних якостей, зокрема, витривалості, гнучкості і сили. Завдяки систематичним тренуванням досягається позитивний зовнішній ефект, зміцнюються м'язи черевного пресу і спини, які забезпечують правильну поставу, вдосконалюється рухова координація [5; 7].

Багатьма авторами розкрито особливості викладання навчального курсу «Аеробіка», який входить до освітньої програми підготовки фахівців з фізичного виховання і передбачає опануваннями студентами знань, вмінь і навичок проведення занять з цього виду рухової активності [2; 3; 4].

Метою нашої статті є розкриття особливостей викладання дисципліни «Аеробіка» як навчального курсу для фахівців з фізичного виховання і спорту.

Для досягнення визначеної мети вирішувалися такі завдання:

1. Дати характеристику оздоровчій аеробіці як виду оздоровчої фізичної культури;
2. Визначити особливості викладання дисципліни «Аеробіка» для студентів спеціальності «Фізичне виховання».

Класифікація видів аеробіки залежить від завдань, які вирішуються під час її проведення і поділяється на оздоровчу аеробіку, прикладну аеробіку і спортивну аеробіку.

Оздоровча аеробіка – це вид фізичного тренування, в якому обов'язково повинна бути присутня аеробна частина заняття, яка направлена на зміцнення серцево-судинної системи. В цьому занятті можуть бути використані різноманітні допоміжні знаряддя (гантелі, штанги, експандери). Заняття проводяться у формі уроку під керівництвом інструктора і тривають від 45 до 90 хвилин [6].

Навчальний курс «Аеробіка» передбачає ознайомлення студентів з різними видами оздоровчої аеробіки. До оздоровчої аеробіки відносять: класичну аеробіку, танцювальні види аеробіки, аеробіку з предметами на спеціальних знаряддях, види аеробіки силової спрямованості, види аеробіки з елементами бойових видів спорту (Martial Arts), циклічні види аеробіки, види аеробіки з метою релаксації і розтягування [1].

Класична (базова) аеробіка займає перше місце серед різних видів оздоровчої аеробіки, для якої характерне виконання найбільш простих базових кроків і рухів руками на основі розучування більш складних стилів і напрямів аеробіки.

Аеробіка танцювального спрямування – це оздоровчі заняття, де основу базових кроків складають танцювальні рухи в аеробній частині заняття. В залежності від музики та танцювального стилю розрізняють такі види аеробіки: латин-аеробіка (Latin-aerobic), фолк-аеробіка (Riverdance. Rachenfolk), сіті-джерм або стріт-джерм, фанк-аеробіка, Body-Ballet, джаз-аеробіка, club-dance. Латин-аеробіка складається з латиноамериканських танців: салса, меренга, самба, мамбо тощо. Фолк-аеробіка будується на основі фольклорних танців. Танцювальні заняття з аеробіки, що включають в себе хореографічні зв'язки з елементами хіп-хопу, представляють сіті-джерм, стріт-джерм. Фанк-аеробіка поєднує в себе пружинисту техніку рухів ногами і вільну пластику рук. Body-Ballet – танцювальна аеробіка, яка побудована на основі елементів класичної хореографії. Основу джаз-аеробіки складає джазовий танок з характерним для нього поліцентрікою, ізоляцією, мультипликацією, опозицією. Club-dance – направлення танцювальної аеробіки, для якого характерне навантаження середньої інтенсивності з використанням сучасної музики клубних спрямувань.

До аеробіки з предметами і на спеціальних приладах належать: степ-аеробіка, фітбол-аеробіка, слайд-аеробіка, терра-аеробіка, аеробіка зі скакалкою, BOSU. Для виконання вправ зі степ-аеробіки необхідні обов'язково степ-платформи висотою 15–30 см. За допомогою висоти можна впливати на інтенсивність навантаження, а також використовувати платформу для розвитку сили та гнучкості. Фітбол-аеробіка (Resist-A-boll) – це система тренувань з застосуванням спеціальних, великих м'ячів (фітболів), з якими виконують вправи як аеробного, так і силового характеру, а також вправи на гнучкість. Слайд-аеробіка (Slaide) – оздоровча аеробіка, яка має атлетичну спрямованість з наявністю слайд-дошки і спеціального взуття. Значна кількість вправ нагадує рухи ковзання. Ефект тренувань слайд-аеробікою полягає у покращенні діяльності серцево-судинної системи, розвитку м'язової сили ніг і нижньої частини тулуба, координації рухів. Терра-аеробіка – це вид направлення в аеробіці, де передбачені низько ударні, високо інтенсивні кардіотренування за рахунок застосування амортизаторів, що фіксуються у тих, хто нею

займається одночасно на руках і ногах. Індивідуальний підхід досягається завдяки регулюванню натягу амортизаторів і довжини стрічки. Аеробіка зі скакалкою (Rope skipping) – різноманітні стрибки, підскоки, скачки індивідуально та в парах, виконання акробатичних елементів з використанням скакалок. Оздоровча аеробіка на спеціальних платформах у вигляді півсфери – BOSU, яка направлена на тренування рівноваги, координацію рухів, вестибулярного апарату у поєднанні з силовими вправами з використанням можливостей власного тіла.

До видів аеробіки з силовою направленістю відносять памп-аеробіку, ABL, TNT, ABT, Body conditioning, Anner body, Working, TABS, Muscle Toning, Body sculp, інтервальне аеробне тренування, колове аеробне тренування. Тренування атлетичної спрямованості з застосуванням мініштанги вагою від 2 до 20 кг з використанням жимів, нахилів тулуба і присідань являє собою памп-аеробіка. ABL – це вправи, які спрямовані на розвиток м'язів ніг і черевного пресу, TNT – на зміцнення м'язів ніг; ABT – на зміцнення м'язів нижнього відділу спини (сідниць) і черевного пресу, Body conditioning – на тренування м'язів плечового поясу і рук, Anner body – на зміцнення м'язів верхньої частини тіла, рук, спини і грудних м'язів. Силова аеробіка, яка направлена на тренування м'язів шийного і спинного відділів хребта називається Working; на м'язи черевного пресу – TABS. Універсальною є система Muscle Toning, яка передбачає у своїй програмі розвиток і зміцнення всіх м'язових груп. Урок направлений на зміцнення основних груп м'язів з використанням степ-платформи за бажанням представляє Body sculp. Характеристика інтервального аеробного тренування полягає у чергуванні частин аеробного і анаеробного спрямування з використанням силових фрагментів для тренування м'язів. Колове аеробне тренування спрямоване на зміцнення різних м'язових груп та розвиток загальної витривалості і передбачає застосування «станцій», на яких учасники програми виконують фізичні вправи.

Назви видів аеробіки з елементами бойових видів спорту походять від бойових мистецтв і сприяють розвитку витривалості, швидкості, кмітливості, усуненню надлишкової агресивності. Основа різновидів аеробіки таких, як А-бокс, тай-бо, каратробіка, аеробіксинг та інших видів, складається з імітації ударів руками, ногами, стрибків, падінь, кидків. Техніка виконання вправ запозичена від різних видів бойових мистецтв. Удари руками взяті з боксу, ногами – із тхеквандо, підсікання – із ушу, кидки – із дзюдо, решта залишається за аеробікою чи силовим тренуванням. Рівень навантаження досягається за рахунок багатократного виконання повтору рухів з високою частотою і великими зусиллями. Під час занять застосовується обладнання: боксерські груші, «лапи», «мати», скакалки тощо.

До циклічних видів аеробіки належить велика група програм з використанням циклічних видів рухової активності, які виконуються під

музичний супровід з застосуванням тренажерів і загально-розвивальних вправ. Сайкл-аеробіка (спінінг-аеробіка) виконується на велотренажері, в якому передбачені різні варіанти обертання педалей: без рук, з опорою на руки, з опорою на зігнуті руки, без опори на сидіння. Види аеробіки з використанням гребних тренажерів (Rowing) і аеробіки на бігових доріжках (Trekking) передбачають індивідуальне дозування фізичних навантажень і позитивно впливають на серцево-судинну систему. Характерною особливістю аква-аеробіки (Aqua-aerobics) є виконання загальних розвиваючих вправ у басейні з застосуванням спеціально підібраного обладнання (поясів, манжетів, ластів, перчаток, рукавичок, палок та інші).

Види аеробіки, які передбачають релаксацію і розтягування, сприяють зняттю втоми і розвитку гнучкості. До них належать Body-balance, Flex-йога, йога- аеробіка, активна йога. Отже, Body-balance, поєднує в собі елементи східних дисциплін таких як, йога, тай-чи з елементами пілатесу, де вправи спрямовані на розтягування, контроль дихання і концентрацію уваги з метою досягнення стану спокою і гармонії. Розвиток гнучкості за допомогою плавних і м'яких технік на м'язи, отримання відчуття релаксації, антистресового впливу на людину передбачене під час занять Flex-йогою. Йога-аеробіка представляє собою поєднання рухів східної та західної культур, де асани чергуються з елементами класичної аеробіки, рухами кондиційної гімнастики. Оздоровчий ефект досягається завдяки активному включенню психіки, концентрації уваги, тих хто займається, на роботі м'язів і діяльності внутрішніх органів. Активна йога (Power Yoga) – оздоровчий вид йоги, де асани строго об'єднані у своєрідні блоки і виконуються без пауз на відпочинок під конкретну музику.

На заняттях оздоровчої спрямованості застосовують аеробні та анаеробні вправи, вправи на розтягування. В залежності від рівня підготовленості учасників групи і завдань, які ставляться під час проведення занять з аеробіки існує три рівні інтенсивності.

При першому рівні застосовуються вправи низької інтенсивності з застосуванням менш ніж 50 % функціонального резерву організму. До таких вправ відносять розучування і виконання базових елементів у повільному і середньому темпі. Другий рівень передбачає навантаження середньої інтенсивності 60–80 % функціонального потенціалу організму, які викликають позитивну реакцію різних систем організму. Третій рівень рекомендується для осіб з високим рівнем фізичної підготовленості, оскільки, при його виконанні функціональний потенціал складає 80–100 %.

Завданнями вивчення дисципліни «Аеробіка» є: ознайомлення студентів з основною формою проведення занять з фізичної культури у школі – уроком, а також з іншими формами занять фізичної культури із використанням засобів аеробіки; здатністю добирати музичний супровід з урахуванням вікових особливостей, фізичної підготовленості учнів, а також структури

завдань до змісту уроку фізичної культури з використанням засобів аеробіки, використовувати методичні прийоми на узгодження рухів із музикою; ознайомлення з сучасними видами аеробіки; навчання методам опанування техніки виконання базових рухів аеробіки, методам конструювання з'єднань і комбінацій в аеробіці; ознайомлення з методами педагогічного контролю на уроках фізичної культури з використанням засобів аеробіки.

Під час засвоєння навчально-методичного матеріалу з цього предмету студенти повинні отримати такі знання: основи музичної грамоти; вербальні та невербальні термінологічні основи базових рухів і вихідних положень в аеробіці; основи техніки виконання базових рухів аеробіки та методика їх викладання; форми і методи організації та проведення уроків з фізичної культури з використанням засобів аеробіки; методика проведення уроків аеробіки з учнями різних вікових груп; методи педагогічного контролю.

Згідно освітньої професійної програми студенти повинні вміти: вибирати музичний уривок, визначати розмір, ритм, темп та інші складові змісту музичного твору; добирати музичний супровід для проведення занять з учнями різного шкільного віку та різним рівнем фізичної підготовки; складати та проводити комплекси вправ з використанням засобів аеробіки; проводити окремі частини уроку з використанням засобів аеробіки на уроках фізичної культури; проводити уроки за варіативним модулем «Аеробіка» навчальної програми «Фізична культура».

Після завершення проходження навчального курсу «Аеробіка» студенти повинні володіти: основними методами вирішення завдань, які стосуються аеробіки; професійними основами мовної комунікації з використанням термінології, яка застосовується під час занять з аеробіки; володіти арсеналом вмінь і навичок, що передбачені програмою.

Навчальна дисципліна «Аеробіка» включає такі теми:

1. Характеристика видів оздоровчої фізичної культури;
2. Зміст і методика проведення занять з оздоровчої аеробіки;
3. Силова частина занять оздоровчою класичною аеробікою;
3. Стретчинг і його місце на заняттях оздоровчою класичною аеробікою;
4. Прикладна аеробіка.

У темі «Характеристика видів оздоровчої фізичної культури» вивчаються види оздоровчої фізичної культури; принципи оздоровчого тренування; види вправ різної інтенсивності, які використовуються в оздоровчому тренуванні; вплив оздоровчих тренувань на системи організму людини; підбір вправ у відповідності до типу фігури; частота і тривалість занять.

Тема «Зміст і методика проведення занять з оздоровчої аеробіки» передбачає такі підтеми: побудова і структура занять з оздоровчої аеробіки; навантаження і способи його регулювання на заняттях з оздоровчої аеробіки; базові рухи оздоровчої аеробіки; дозволені і заборонені вправи в оздоровчій аеробіці; хореографія і побудова комбінацій; методика

навчання базовим рухам хореографії; музичний супровід; тестування і оцінка фізичного розвитку, працездатності і фізичної підготовленості; види контролю; вимоги до одяжі і місця проведення занять з аеробіки.

Тема «Силова частина занять оздоровчою класичною аеробікою»: розглядає структуру занять; рівні силового тренування; особливості виконання вправ на розвиток сили на заняттях оздоровчою класичною аеробікою.

Тема «Прикладна аеробіка» містить такі підтеми: аеробіка для реабілітації (каріофанк); аеробіка для рекреації (шоу-програми); аеробіка для груп підтримки (Черлідинг); комплекси середньої та високої інтенсивності.

В темі «Стретчинг і його місце на заняттях оздоровчою класичною аеробікою» розглядаються особливості застосування стретчингу в різних частинах занять з цього предмету.

Таким чином, у зв'язку з розвитком фітнес-індустрії постійно виникають нові напрямлення і різні варіанти занять оздоровчою аеробікою. Багатогранність, постійне оновлення педагогічно-побудованих і науково-обґрунтованих програм, високий емоційний фон занять завдяки використанню музичного супроводу і танцювальному стилю рухів дозволяє аеробіці упродовж багатьох десятиліть отримувати високий рейтинг серед інших видів спортивно-оздоровчої діяльності. Все це зумовлює попит на підготовку фахівців з фізичного виховання, спроможних організувати і проводити заняття з оздоровчої аеробіки з різними групами населення з врахуванням їхнього віку, рівня фізичного стану і підготовленості та інтересу до вибору одного із видів аеробіки.

1. Ковшура Е. О. Оздоровительная классическая аэробика / Е. О. Ковшура. – Ростов н/Д : Феникс, 2013. – 167 с. 2. Бермудес Д. В. Теорія і методика викладання аеробіки : навчально-методичний комплекс: навчально-методичний посібник / Д. В. Бермудес. – Суми : ФОП Цьома С. П., 2016. – 216 с. 3. Берест О. О. Сучасний стан проблеми підготовки фітнес-тренерів / О. О. Берест // Педагогічні наук. – Вип. 31. – 2016. – С. 113–122 // Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe 4. Синиця С. В. Оздоровча аеробіка. Спортивно-педагогічне вдосконалення / С. В. Синиця, Л. Е. Шестерова. – Полтава : ПНПУ, 2010. – 244 с. 5. Степанова І. В. Засоби степ-аеробіки в системі урочних занять з фізичної культури дівчат 13–14 років / Степанова І. В. // Автореферат на здобуття наукового ступеня к. фіз. вих. зі спеціальності 24.00.02. – Л., 2007. – 22 с. 6. Давыдова В. Ю. Методика преподавания оздоровительной аэробики / Давыдова В. Ю., Коваленко Т. Г., Краскова Г. О. – Волгоград: ВГУ, 2004. – 124 с. 7. Глоба Г. В. Актуальні аспекти методики застосування комбінованої аеробіки у процесі занять з фізичної культури учнів основної школи / Глоба Г. В. // Проблеми фізичного виховання і спорту, 2011. – № 3. – С. 30–35.

Рецензент: к.пед.н., професор Леонова В. А.

Наукове видання

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ
ГУМАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ
В ШКОЛІ ТА ВНЗ

Збірник наукових праць

ВИПУСК 1 (19)

Редакційно-видавничий центр
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука.

33027, м. Рівне, вул. академіка Степана Дем'янчука, 4

Наклад: 100 примірників

Підписано до друку 01.06.2018 р. Формат 60x84.

Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Ум. друк. арк. 12,17